

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**N. V. GOGOL'ÜN “PETERSBURG ÖYKÜLERİ”NDE
PETERSBURG İMGESİ**

REMZİYE MELİKE ÇETİN

RUS DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ŞUBAT 2017

**N. V. GOGOL'ÜN “PETERSBURG ÖYKÜLERİ”NDE
PETERSBURG İMGESİ**

Remziye Melike ÇETİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RUS DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

RUS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

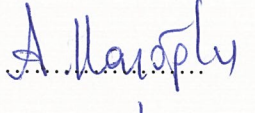
**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ŞUBAT 2017

Remziye Melike ÇETİN tarafından hazırlanan “N.V. Gogol’ün “Petersburg Öyküleri”nde Petersburg İmgesi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Prof. Dr. Ayla KAŞOĞLU

Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı , Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

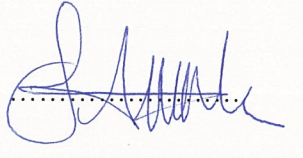
Başkan : Prof. Dr. Figen GÜNER DİLEK

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları , Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Doç. Dr. Sabire ARIK

Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 02.02.2017

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Remziye Melike ÇETİN

02.02.2017

N. V. GOGOL'ÜN “PETERSBURG ÖYKÜLERİ”NDE
PETERSBURG İMGESİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Remziye Melike ÇETİN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Şubat 2017

ÖZET

Bu çalışmada Rus gerçekçiliğinin gelişiminde önemli rol oynayan Gogol'ün; “*Neva Caddesi*”, “*Burun*”, “*Portre*”, “*Bir Delinin Hatıra Defteri*” ve “*Kaput*” isimli öykülerini içeren “*Petersburg Öyküleri*” adlı eseri incelenmiştir. İlk olarak 1835 yılında “*Arabeskler*” derlemesinde yayınlanan “*Petersburg Öyküleri*”, başkenti daha ziyade, toplumu oluşturan bireylerin yaşamları ve maruz kaldıkları sosyolojik olaylar üzerinden ele alır. Öykülerin karakterlerini, hayattan kopmuş sıradan memurlar, soylular ve yoksul sanatçılar oluştururken bu insanların maddi-manevi değerleri ve başkentin hayatlarında oynadığı rol söz konusu öykülerde ortaya koyulur. Öykülerin incelenmesi aşamasında, *imge* ve *şehir imgesi* kavramları üzerinde gerekli araştırma yapılarak ilkin Rus yazınına büyük ölçüde etkileyen Petersburg şehrinin sanatçılar üzerindeki etkilerini anlamak adına şehrin kurucusu Çar I.Petro (1672-1725) ve dönemi hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Ardından öykülerdeki yozlaşan Petersburg toplumu, sekteye uğrayan bürokratik işleyiş, insanlar arasındaki sınıf farkı ve şehrin insan psikolojisine etkileri, Petersburg imgeleri (*küçük insan*, *soylu kesim*, *mekan olarak Petersburg*) bağlamında analiz edilmiştir.

Bilim Kodu : 4.034

Anahtar Kelimeler : Petersburg, N.V. Gogol, şehir imgesi, Petersburg Öyküleri

Sayfa Adedi : 153

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ayla KAŞOĞLU

THE IMAGE OF PETERSBURG IN N. V. GOGOL'S "*PETERSBURG TALES*"

(M. Sc. Thesis)

Remziye Melike ÇETİN

GAZI UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

February 2017

ABSTRACT

In this study, "*Petersburg Tales*" of Gogol, who played a significant role in the development of Russian realism, including "*Nevsky Prospect*", "*The Nose*", "*The Portrait*", "*Diary of a Madman*" and "*The Overcoat*" have been analyzed. "*Petersburg Tales*", first published in 1835 as a part of the collection titled "*Arabesques*", deals with the life in the capital with respect to the lives of the individuals that comprise the society and the sociological events that they are going through. Among the characters of the tales are ordinary clerks detached from life, nobles and poor artists; and the material and spiritual values of these people as well as the role the capital plays in their lives are examined in the mentioned tales. In the analysis of the tales, the detailed background information related to the life and reign of Tsar Petr I (1672-1725), the founder of the city, is given in order to understand the influence of the city of Petersburg, which also significantly influenced Russian literature, on artists with an eye to the research conducted on the concepts of image and city image. Then, the degenerated Petersburg society, the interrupted bureaucracy in the city, the differences between social classes and the psychological influences of the city on the citizens are examined within the context of the Petersburg images (*little man, the noble class, Petersburg as a space*).

Science Code : 4.034

Key Words : Petersburg, N.V. Gogol, city image, Petersburg Tales,

Page Count : 153

Supervisor : Prof. Dr. Ayla KAŞOĞLU

TEŞEKKÜR

Çalışmalarım boyunca değerli tecrübelerini ve bilgilerini benimle paylaşan, kıymetli fikirlerinden faydalandığım danışmanım Prof. Dr. Ayla KAŞOĞLU'na, lisans ve yüksek lisans öğrenimimde emeği geçen saygıdeğer bölüm hocalarıma, bu süreçte desteklerini esirgemeyen sevgili iş arkadaşlarıma, hayatımı kolaylaştıran, verdiğim her kararda yanımda olan ve yoğun çalışma tempoma daima anlayış gösteren canım aileme sonsuz teşekkürler.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

PETERSBURG TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. I.Petro'nun Hayatı	4
1.2. Petersburg'un Tarihçesi	9
1.3. Şehrin Aldığı İsimler	13
1.4. Petropavlovsk Kalesi	15
1.5. Şehrin İlk Sakinleri Olarak İşçiler	16
1.6. Başkent Petersburg	21
1.7. Mimari ve Mimarlar	22
1.8. Petersburg'un Sembolleri	29
1.9. Sanayi ve Ticaret	36
1.10. Bilim Sanat ve Yaşam	38

2. BÖLÜM

GOGOL'ÜN EDEBİ SANATI VE PETERSBURG ÖYKÜLERİ

2.1. N. V. Gogol'ün (1809-1852) Edebi Sanatı	45
2.2. Petersburg Öyküleri	54

3. BÖLÜM

İMGE VE ŞEHİR İMGESİ KAVRAMLARI

3.1. İmge, İmgebilim Kavramları ve Edebiyatta Kullanımı	65
3.2. Şehir İmgesi	68

4. BÖLÜM

“PETERSBURG ÖYKÜLERİ”NDE PETERSBURG İMGELERİ

4.1. Küçük İnsan	73
4.1.1. Temiz Kalplilik	76
4.1.2. Soylulara Olan Özenti	78
4.1.3. Hayat Mücadelesi	85
4.1.4. Hayallerine Ulaşma Çabası.....	87
4.1.5. Hayal Kırıklığı.....	95
4.2. Soylu Kesim	103
4.3. Mekan Olarak Petersburg	123
SONUÇ	141
KAYNAKÇA	145
ÖZGEÇMİŞ	153

GİRİŞ

Çalışmamızın birinci bölümünde Rus yazını büyük ölçüde etkileyen Petersburg'un genel olarak sanatçılar üzerindeki etkilerini anlamak adına şehrin kurucusu olan Çar I.Petro (1672-1725) ve şehrin kurulduğu dönem hakkında detaylı bilgi verilecektir. Genç yaşta çar olan I.Petro, kalpak giyen Moskova Rusya'sından uzakta, gemilerin limanına demir attığı, Rus donanmasının bayraklarının dalgalandığı ve mimarisinden söz ettiren bir şehir kurmak üzere Baltık kıyılarına gelir. Yaptığı Avrupa seyahatleri, oralarda aldığı eğitimler ve edindiği tecrübeler doğrultusunda Rusya'ya davet ettiği uzmanlarla Baltık kıyılarındaki Neva Deltası'nda Avrupalı bir şehir kurar. 1703'te temelini attığı şehir 1712'de Rusya'nın başkenti olur. Avrupalı mimarlar, mühendisler, heykeltıraşlar ve zanaatkarların yanı sıra esas kurucuları olan işçilerin sırtında, bataklığın içerisinden büyük bir şehir yükselir. Ülkenin iki yüz altı yıl kadar boyunca başkenti olan Petersburg, Petropavlovsk Kalesi, Deniz Kuvvetleri Tersanesi, Dalmaçyalı Aziz İsak Katedrali, Neva Caddesi, Bakır Atlı Heykeli ve şehirde yer alan diğer pek çok yapıyla ölümsüzleşir. Petro'nun emriyle Petersburg'a yerleşen subaylar, soylular ve entelektüeller Moskova ve diğer Rus şehirlerine benzemeyen Avrupalı ve elit bir yaşam sürerler. Soylu toplantıları, maskeli balolar, oyun akşamları, giyim kuşam Petersburg yaşamının tek eğlencesi olur.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Nikolay Vasilyeviç Gogol (1809-1852)'ün edebi sanatı ve "*Petersburg Öyküleri*" hakkında bilgi verilecektir. Rus edebiyatında gerçekçi akımın öncülerinden olan Gogol, liseden mezun olduktan sonra devlet dairesinde saygın bir konum edinme arzusuyla Petersburg'a yerleşir (1829). Çünkü hayallerini Nejin gibi küçük bir yerde değil, gerçek Rus soylularının yaşadığı Petersburg'da gerçekleştirebileceğine inanır. Başlangıçta rüya gibi bir şehirde olmanın hazzını yaşar. Ancak zamanla şehrin hayallerindeki gibi olmadığını farkına varır. *Soğuk* ve *gri bir şehir* olarak tanımladığı Petersburg'da yoksulluk çekmeye başlar. Bir süre devlet dairesinde çalıştıktan sonra, Petersburg şehrinin rütbe almaktan başka bir şey düşünmeyen, adeta otomatikleşmiş insan yığınınına karışmaya, bürokratik disiplinin ezdiği bu çarkın bir parçası olmaya karşı çıkar ve isyanını edebiyata yönelerek gösterir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde imge, imgebilim ve şehir imgesi kavramları üzerinde durulacak ve bu kavramların edebiyattaki kullanımı Gogol'ün *"Petersburg Öyküleri"* üzerinden gösterilmeye çalışılacaktır. İmge, var olanın insan zihnindeki yansıması, yazarın duygu ve düşüncelerini ifade etmek üzere kullandığı çağrışımlardır. Edebiyatta imge yazarın geçmişi, inançları ve deneyimlerinden oluşan, ait olduğu toplumun siyasi, sosyal ve kültürel yapısını ortaya koyan yapılardır. Şehir ise toplumun simgesi, toplumu yansıtan bir olgudur. Bu bağlamda şehir imgesi hem kentin bedeni, yani fiziksel çizgileri, hem de bedenin içindeki ruhu, kanı, heyecanı ve hayatıyla ilgili bir yaratımdır. Şehirlerle ilgili kaleme alınan her eser, o şehrin kültürünü yaşatır, o coğrafyanın insanının yaşam tarzını yansıtır ve gelenek-görenek, adet gibi kültürel mirası gelecek kuşaklara aktarır. Bu suretle toplumsal alt bilincin ve şehir kimliğinin nesilden nesile aktarılmasına imkan verir. Bazı şehirler vardır ki etkiledikleri edebiyatçıları sayesinde kültürel geçmişlerini diğerlerinden daha belirgin bir şekilde ortaya koyarlar. Bu noktada Rus edebiyatında ilk akla gelenlerden biri Gogol'ün Petersburg'udur.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde ise Gogol'ün *"Arabeskler"* derlemesinin *"Petersburg Öyküleri"* bölümünde yer alan *"Neva Caddesi"*, *"Burun"*, *"Portre"*, *"Bir Delinin Hatıra Defteri"* ve *"Kaput"* öykülerindeki Petersburg imgelerine yer verilecektir. Öykülerde *küçük insan*, *soylu kesim*, *mekan* bağlamında yoğunlaşan şehre dair imgeler incelenecek ve verilen örneklerle Petersburg imgeleri desteklenecektir.

Öykülerin mekanı ve aynı zamanda odak noktası, isminden de anlaşıldığı üzere Petersburg'dur. Gogol, öykülerinde şehri çeşitli yönleriyle ele alır, ancak şehirdeki yaşam şekline söz ederken daha ziyade o zamana kadar çok da farkına varılmayan kuytu köşelerdeki köhne evler ve oralarda barınan insanlarla ilgilenir. Petersburg'da yaşayan alt ve üst tabakadan insanlar, bu insanların maddi-manevi değerleri ve yaşam tarzları ile başkentin hayatlarında oynadığı rol *"Petersburg Öyküleri"*nde yansımasını bulur.

1. BÖLÜM

PETERSBURG TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

Rusya tarihi, Asya ve Avrupa topraklarında yaşayan halkların kitlesel göçüyle (Kavimler Göçü, 350-800) başlar. Göçün gerçekleştiği Orta Çağ, halklar arasındaki büyük savaşların da dönemi olur. Bu halklardan biri olan Slav toplulukları, Avrupa'nın merkezinde tek bir dil, kültür ve gelenek oluşturarak bir araya gelirler.¹

IX. yüzyılda Kirill ve Mefodiy isimli Ortodoks aydınların Kiril Alfabeti'ni oluşturmasının ardından Slavlar doğuya, batıya ve güneye olmak üzere ayrılırlar. Doğu Slavları, VI.-VIII. yüzyıllarda yoğunlukla Rus ovalarına yerleşirken bu ovaların güneyine eski Rus devletinin başkenti Kiev'i oluşturacak olan Polonyalılar yerleşir. Slavlar, daha çok savunma nitelikli olsa da bu topraklarda çok sayıda savaşa girer, zamanla çoğalarak devlet halini alır ve Kiev Knezliği'ni kurarlar. XIII. yüzyılda Moğol saldırısıyla yıkılan devlet, XIV. yüzyılda Moskova Knezliği olarak yeniden doğar, hızla gelişir ve XVI. yüzyılda Rusya Çarlığı, XVIII. yüzyılda ise Rusya İmparatorluğu olur.²

Rusya Çarlığı XVII. yüzyılın ilk yarısını; sosyo-ekonomik ve politik krize yol açan *Karışıklık Dönemi* (*Смутное время, Smutnoe Vremya, 1598-1613*), Baltık Denizi'ne bağlantının hala sağlanamaması ve Tatar istilaları sonucunda ülkedeki birçok şehrin yanması gibi olumsuzluklar içerisinde geçirir. Yüzyılın ikinci yarısında ise halk ayaklanmaları çıkar, kiliseyle devlet görüş ayrılığına girer ve neticede iki kurum arasında kopma yaşanır.

XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise çarlığın (1547-1721) başına geçen I.Petro (1672-1725) yönetimde ihtiyaç duyulan boşluğu doldurarak, yüzyıllardır dış dünyadaki gelişme ve reformlara kapalı yapıdaki ülkeyi modern çağa taşır ve bu suretle yeni bir dönemin başlamasına öncülük eder. Fabrikalar kurulur, çeşitli meslek dalları faaliyete geçer, eğitime önem verilir ve ülke topraklarının güvenliği gündeme gelir. Petro tarafından kurulan ordu ve donanmanın ihtiyaçları

¹ Рыбаков, С. В. (2014). *История России с древнейших времен до конца XVII века*. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 29-45.

² Рыбаков, (2014). a.g.e., 29-45.

doğrultusunda ateşli silahlar üretilir, ayrıca matematik, tıp, farmakoloji, biyoloji ve geometride ilerlemeler kaydedilir.³

1.1. I.Petro'nun Hayatı

30 Mayıs 1672 tarihinde Kremlin'deki Uspenskiy Katedrali'nin çanları, Çar Aleksey Mihayloviç'in (1629-1676) yeni doğan oğlu için çalar. Çar'ın ilk eşi Mariya İlyiniçna Miloslavskaya'nın dünyaya getirdiği kız çocuklar sağlıklıken, beş erkekten üçü küçük yaşta ölür. Kalan iki erkek çocuktan on yaşındaki Fyodor (1661-1682) iskorbüt hastasıdır. İvan (1666-1696) ise altı yaşına gelmesine rağmen güçlükle konuşmakta ve yaşlılarından daha yavaş gelişmektedir.⁴

Aleksey Mihayloviç kırk iki yaşına geldiğinde, on dokuz yaşındaki Boyar* kızı Natalya Kirillovna Narişkina ile evlenir. Genç kadın Çar'a, Petro adında sağlıklı bir evlat verir. Doğumu resmi törenlerle kutlanan Petro, tahta at, ok, yay ve uzun namlulu oyuncak toplarla kahramanlık oyunları oynayarak vaktini geçirir. Babasının Moskova civarındaki av gezilerine de annesiyle birlikte eşlik eder. 1676'da Aleksey Mihayloviç'in ölümünün ardından, Fyodor'un (III. Fyodor) çar ilan edilmesiyle Natalya Kirillovna ve Aleksey Mihayloviç'in ilk eşinden olan çocukları arasındaki gergin ilişki gün yüzüne çıkar. Dört yaşındaki Petro'nun hayatı altüst olurken Natalya Kirillovna'ya yakın olan pek çok insan, saraydan hatta Moskova'dan gönderilir.⁵

Her geçen yıl sağlık durumu kötüye giden yirmi yaşındaki Fyodor, 1682 Nisan sonunda varis bırakmadan ölür. Yaşça büyük olan İvan, kız kardeşi Sofya Alekseyevna (1657-1704) ve Çar Aleksey Mihayloviç'in ilk eşinin tüm akrabalarının onayını alsa da Boyarların desteğiyle on yaşındaki Petro çar ilan edilir (1682). Çariçe Natalya Kirillovna da geleneklere göre tahtın naibi olur. Ancak otoriter bir yönetici olmayı başaramaz. Nisan 1682'de Sofya'nın kıskırttığı, *Streltsy* (*Стрельцы*) adı verilen Saray Muhafız Birlikleri Kremlin'e yürür. Birlikler, önce İvan ve Petro'nun eş çarlığını (Böylece Çar V.İvan ve Çar I.Petro olarak

³ Мавродин, В. В. (1983). *Основание Петербурга (второе издание)*. Петербург: Лениздат, 9-11.

⁴ Павленко, Н. И. (2010). *Петр Первый (восьмое издание)*. Москва: Молодая гвардия, 4.

* X-XVII. yüzyıllar arasında Rusya'da yönetimde üst düzey görev alan toprak sahibi, soylu zümre. (Суверов, В. М. (1998). *История России IX-XX веков*. Барнаул: Алтайский государственный технический университет им. И.И. Ползунова, 10.)

⁵ Александров, Б. Ю. (2013). *Нарышкины и царь Пётр*. Москва: Православная инициатива, 10.

adlandırılırlar.) ister, ancak her ikisi de henüz on sekizini doldurmadığından Sofya'yı tahta çıkarırlar.⁶

Petro, yedi yıllık Sofya iktidarı süresince, annesiyle birlikte Moskova yakınlarındaki Preobrajenskiy köyünde yaşar. Kremlin'e sadece, yabancı devletlerce düzenlenen resmi davetlere katılması için çağrılır. İsveç Büyükelçiliği sekreteri, 1683 yılı davetlerine ait notlarında, Büyük Çar İvan'ın davet boyunca başını önüne eğerek utangaç bir şekilde oturduğu, Küçük Çar Petro'nunsa etrafta olanları titizlikle gözlemlediği, ayrıca oturuşu ve dışa dönük tavırlarıyla dikkatleri üzerine çektiğine dair ifadeler yer verir.⁷

Beş yaşında eğitim almaya başlayan Petro, tarih, coğrafya, ağır silah ve savunma derslerinin yanı sıra kendi başına vakayinameleri ve Kadim Rusya'ya ait hukuk kitaplarını inceler. Cephanelikler, meydan savaşları, şehirler ve mimari yapıların resmedildiği tablolar ilgisini çeker.⁸ Öğrenme tutkusu, kendi çabalarıyla kazı ve duvar ustalarının, marangozların, demircilerin kullandığı el aletlerinden edinerek erken yaşta zanaata da yönelmesini sağlar. Fiziksel dayanıklılığı sayesinde kısa zamanda balta kullanmada ve torna işlerinde ustalaşırken, elleri, testere oyma klemi ve balta kullanmaktan nasır tutar. İlgisini çeken gemiler, atlar ve kahramanlık oyunları ileride gemi tersanelerinde işçi gibi çalışıp teknik öğrenmesine ve askeri eğitim almasına zemin hazırlar.⁹ Henüz on bir yaşında fiziki koşulları askeri eğitim için uygun olan Preobrajenskiy köyü topraklarında top ateşlemeyi, tabanca ve tüfek kullanmayı öğrenerek gerekli askeri donanımı kazanır.¹⁰ Ayrıca Moskova yakınlarındaki pek çok Avrupalı yabancıların yaşadığı modern *Alman mahallesine* sık sık giderek aralarında subay, denizci, mühendis ve doğramacıların da bulunduğu zanaatkarlardan denizcilik, yelkenli ve gemi yapımı üzerine teknik bilgiler edinir.¹¹

⁶ Александров, (2013). a.g.e., 13,18.; Павленко, (2010). a.g.e., 6.

⁷ Павленко, (2010). a.g.e., 8.

⁸ Анисимов, Е. В. (2016). *Императорская Россия*. Петербург: Питер, 31.

⁹ Мавродин, (1983). a.g.e., 17.; Павленко, (2010). a.g.e., 8.

¹⁰ Чичерин, А. (1883). *История Лейб-гвардии Преображенского полка. 1683-1883 г. Том I. 1683-1725*. Петербург: Тип. А. А. Краевского, 23.

¹¹ Анисимов, Е. В. (2013). "Россия-Нидерланды. Диалог культур в европейском пространстве". *Материалы в международного петровского конгресса. Санкт-Петербург. 7-9 июня 2013 года*. Петербург: Европейский дом, 47.

1689'da iktidarı Sofya'dan alan Petro, onu Moskova dışındaki bir manastıra kapatır. Kendisi de Preobrajenskiy'den Kremlin'e taşınır. Ağabeyi İvan'ın hastalığı ilerlediğinden Petro artık Kremlin'deki tek güçtür. *Alman mahallesinde* edindiği teknik bilgiler, yönetimi ele geçiren Petro'ya zaman içerisinde Rus topraklarını kara ülkesi olma kaderinden kurtarma fikrini verir. Böylece Çar, yegane ilgi alanı olan gemi yapımına tekrar yönelir. 1692'de Pereyaslavl Nehri civarında, Petro'nun da bizzat yapımında yer aldığı gemiler suya indirilir. Bir yıl sonra, Çarlığın tek liman şehri olan Arhangelsk'e giden Petro, limana gelen İngiliz, Alman ve Hollanda gemilerini inceler ve kısa bir deniz yolculuğuna çıkar. 1693 yılındaki bu yolculuk Çar için keşif niteliğindedir.¹² Zira XVII. yüzyılda Rusya'nın engin toprakları denizlerden fiilen kopuktur. Ülkenin tek deniz kapısı Beyaz Deniz'e açılan Arhangelsk Limanı'dır, burası da yılın dokuz ayı buzla kaplıdır. Beyaz Deniz'den Batı Avrupa'ya uzanan deniz yoluysa, Baltık Denizi üzerindeki yoldan iki kat daha uzundur. Ayrıca Çarlığın merkezine uzak kalan Arhangelsk Limanı'na ihraç malların ulaşması, ithal ürünlerinse ülke içerisinde gideceği yere nakliyesi oldukça zordur. Öte yandan batıdaki Baltık Denizi ve güneydeki Karadeniz, Rusya'nın dış ticaretine kapalıdır. Karadeniz Havzası'nın kuzeyindeki topraklar Türklerin elinde, eskiden Rus toprağı olan Fin Körfezi'nin dar şeridi ise 1617'den beri İsveç işgalindedir. Denizden izole yapısı nedeniyle, Rusya dış ticarete yabancı tüccarların eline bakmaktadır; kısacası ekonomik durgunluktan ve sürekli gelişim halindeki Avrupa'ya kapalı yapısından kurtulması için Rusya'nın denizlere açılması şarttır.¹³

1696 yılı Ocak ayında İvan'ın ölümüyle Petro tahtın tek sahibi olur. Bir ay sonra donanma kurmak üzere Voronej'deki nehir tersanesine gider. Zira 1695'te Rus Ordusu, Osmanlı'nın Azak Kalesi'ne nehir yoluyla aldığı cephane yardımını engelleyememiş, sefer başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kurulan donanma, II.Azak Seferi'ni destekler ve 1696'da Petro Kremlin'e zaferle döner. Sefer sonucunda ülke toprakları genişlerken, deniz yolları açılır. Azak Seferleri'ne kadar Baltık Denizi ve Karadeniz'den kopuk olması devleti pek çok alanda kısır döngüye sokmuşken Azak'ın alınmasıyla Rusya tarihinde yeni bir sayfa açılır.¹⁴ Abluka sırasında

¹² Павленко, (2010). a.g.e., 10, 19, 162.

¹³ Луппов, С. П. (1957). *История строительства Петербурга первой четверти XVIII века*. Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, 17.

¹⁴ Лунин, Б. В., Потапов, Н. И. (1940). *Азовские походы Петра I (1695-1696 гг.)*. Ростов: Ростовское областное книгоиздательство, 5, 96.; Павленко, (2010). a.g.e., 20.

netleşen planlar, bir dizi emri beraberinde getirir. Donanma için işi bilen subay birliğine, kurulacak tersane içinse gemi yapımında çalışacak uzman ve mühendislere ihtiyaç vardır. Rusya’da bu alanda yeterince eğitilmiş kimse olmadığından Petro, eğitim almaları, Avrupalıların yaşam tarzını öğrenmeleri ve uzmanları Rusya’ya davet etmeleri için, saraydaki general, soylu ve üst düzey memurlardan bir diplomasi heyeti kurarak onları Avrupa’ya göndermeye karar verir.¹⁵ 1696’da aristokrat ailelere mensup olan elli kadar Rus, Venedik, Hollanda ve İngiltere’ye gider. Petro, Rusya’nın Avrupalı devletlerin refahına ulaşabilmesi için siyasi, teknik ve bilimsel alanlarda ileride olan ülkelere, kurduğu heyeti yollarken; *“Çar’ın kendisinin geri kalmasından daha utanç verici ne olabilir!”* düşüncesiyle, 1697’de Muhafız Birliği Astsubayı Pyotr Mihailov ismini kullanarak yaklaşık iki yüz kişilik bir ekiple Hollanda’ya gitmek üzere Moskova’dan ayrılır. Yönetimi ise güvendiği devlet adamlarına bırakır.¹⁶

Çarın Avrupa yolculuğu Baltık kıyılarında, İsveç yönetiminde bulunan Riga’yla başlar. Petro, Riga’da askeri donanmaya ait üniformaları, gemi çapalarını ve şehri çevreleyen surları inceler. Riga Limanı’nın eskizini çizmek ister, ancak buna izin vermeyen İsveçliler Pyotr Mihailov’u kısa süreliğine tutsak alırlar. Sonrasında Petro bu ismi kullanmaya devam etse de gittiği ülkelerin yönetici ve yetkilileri arasında kimliği bir sır olmaktan çıkar. Petro Riga’dan yine Baltık kıyısındaki liman şehri Liepāja’a geçer. Liepāja’da tanıştığı ticaret gemilerinin kaptanlarıyla, deniz ve gemiler üzerine ettiği uzun sohbetlerin ardından Almanya ve Hollanda’ya geçer.¹⁷

XVII. yüzyılın sonu XVIII. yüzyılın başlarında Hollanda, gemi yapımının ve dünya borsasının merkezidir. Hollanda’ya ait ticaret gemileri neredeyse tüm dünya ülkelerinin limanlarına demir atmaktadır.¹⁸ 1697’de ülkedeki gemi tersanelerinin merkezi olarak bilinen Zaandam’a giden Petro, uzmanlardan kale, hisar, sur ve gemi yapımı üzerine eğitim alır. Zaandamlılar gibi giyinip kimliğini gizleyerek tersaneleri, yağ, hızar, değirmen, halat, yelken, pusula ve demir fabrikalarını

¹⁵ Павленко, (2010). a.g.e., 27.; Мавродин, (1983). a.g.e., 26.

¹⁶ Мавродин, (1983). a.g.e., 26.

¹⁷ Мавродин, (1983). a.g.e., 28.

¹⁸ Спиноза, Б. (1957). *Избранные произведения. Том I.* Москва: Государственное издательство политической литературы, 6.

gezer. Çoğunu ilk kez orada gördüğü doğrama aletlerinden birer örnek satın alır.¹⁹ Çar, aynı yıl Hollanda Doğu Hindistan Firması'nın tersanelerinde çalışmaya başlar. Kendisine özel bir firkateyn tahsis edilir ve bu suretle gemi yapımının tüm sürecini takip eder. Tersaneye gelen Hollandalı tüccarlar, *Marangoz Çar*'ın işçilerle birlikte balta vurduğuna ve kalın kütükleri omuzladığına şahit olurlar. Fiziki açıdan oldukça güçlü olan Petro, tersanedeki işçilerle eşit koşullarda çalıştığı dört aylık sürede denizciliği tüm detaylarıyla öğrenir. Aynı dönemde sabırsız doğası ve üstün zekası sayesinde Hollanda'da tıp, matematik, geometri, astronomi ve resim eğitimi de alır. Avrupalı bilim adamları ve ressamlarla tanışır. Müzeleri, atölyeleri, dokuma fabrikalarını gezer. Yüzlerce denizci, kaptan ve tersane işçisiyle anlaşarak, onları Rusya'ya gönderir.²⁰ Petro dönemine ait en detaylı incelemeleri yapan XIX. yüzyıl Rus şairi A.S. Puşkin yaptığı her işe gönülden emek veren Çar'a şu mısraları ithaf eder:

*“Kah akademisyen kah kahraman
Kah denizci kah kazı işçisi
O engin ruhuyla
Tahtında bile daimi işçi.”*

*“То академик, то герой,
То мореплавателъ, то плотник,
Он всеобъемлющей душой
На троне вечный был работник.”²¹*

1698'de İngiltere'ye geçen Petro, Portsmouth Kraliyet Tersanesi'ni gezer, Londra'da Deptford Bölgesi'ndeki kraliyet tersanesinde bir süre çalışır, ayrıca Oxford Üniversitesi'ni gezen Çar bu seyahatten oldukça memnun bir şekilde ülkesine geri döner.²²

XVII. yüzyılın sonu XVIII. yüzyılın başında Avrupa'da söz sahibi olan devletlerarasındaki yerini alan İsveç Rusların ata mirası Fin Körfezi ve Baltık Denizi kıyılarını işgal eder.²³ Petro, Avrupa'yla tek bağlantı noktası konumundaki bu stratejik bölgeden vazgeçmek niyetinde değildir. Çar'ın hedefi doğrultusunda Prusya, Danimarka-Norveç ve Lehistan'la ittifak kurularak İsveç'e karşı girilen *Kuzey Savaşları* (*Северная война, Severnaya voyna, 1700-1721*) sonucunda başkenti Petersburg olan yeni bir imparatorluk yükselir.

¹⁹ Павленко, (2010). a.g.e., 30.

²⁰ Мавродин, (1983). a.g.e., 30, 138.

²¹ Web: http://rvb.ru/pushkin/01text/01versus/0423_36/1826/0426.htm adresinden 20 Ocak 2015'te alınmıştır.

²² Анисимов, (2016). a.g.e., 64.

²³ Вагнер, К. (2013). “Первые военные действия Великой Северной войны или что предшествовало битве под Нарвой (1700), в свете польской и шведской историографий”. *Codrul Cosminului*, 19 (2), 318.

1.2. Petersburg'un Tarihçesi

Kadim zamanlardan beri Novgorod Bölgesi'nde Neva kıyıları ve Fin Körfezi boyunca yaşayan Almanlar, Finler, İsveçliler ve Ruslar için Ladoga Gölü'nden Neva'ya, oradan da Fin Körfezi ve Baltık Denizi'ne açılan su yolu, ticari ve ekonomik açıdan oldukça önemlidir.²⁴ Bu nedenle özellikle Ruslar ve İsveçliler tarih boyunca Novgorod toprakları ve Neva kıyıları için zorlu mücadelelere girerler. Dolayısıyla Ladoga'dan aldığı kaynakla, Neva'yı besleyen Ohta Nehri üzerindeki *Oreşek Kalesi* ve Neva'nın sularını Fin Körfezi'ne boşalttığı yerde kurulan *Nyenskans* (Rusçası: *Нужанц, Nienšants*) Kalesi bu mücadelelere tanıklık ederek Petersburg tarihindeki yerlerini alırlar.²⁵

Bölgede XII. yüzyılda başlayan mücadeleler rakiplerin geçici zaferleriyle devam eder. 1240'ta Novgorod Knezi Aleksandr Yaroslaviç (Nevskiy), Neva kıyılarının hakimiyetini alırken, 1300 yılında İsveçliler ele geçirir ve günümüzde Aleksandr Nevskiy Manastırı (Александр-Невская лавра, Aleksandro-Nevskaya lavra)'nın olduğu yerde, *yeryüzünün tacı* anlamına gelen *Landskrona* adlı bir kale şehir inşa ederler.²⁶ 1301'de ise Novgorod halkı, *Landskrona*'yı temeline kadar yıkar ve Ohta Nehri'nin Neva'ya kavuştuğu kıyılarda *Nyen* (Rusçası: *Нуж, Nien*) yerleşkesini kurar. Ticaretle uğraşan Novgorod halkının yaşadığı topraklar zaman içinde Alman, Norveçli ve özellikle de İsveçli tüccarların daimi durağı olurken Novgorodlular bir süre sonra topraklarını tekrar İsveç'e kaptırır. 1611 yılında İsveçliler, Novgorod Bölgesi'nde *Nyenskans* kale şehrini inşa ederler.²⁷

Nyenskans Rus topraklarında İsveçliler tarafından işgal edilen en önemli İsveç kalelerindendir. Bir tepe sırtına inşa edilen *Nyenskans*'i on sekiz metre uzunluğunda ve on iki metre genişliğindeki surlar korur.²⁸ İsveçliler yaşayacakları şehri ise, kalenin karşısına, Ohta kıyısına konuşturırlar. Büyük gemilerin geçişi için yeterli su hacmine sahip olan Ohta Nehri çevresinde birkaç yıl içerisinde yeni

²⁴ Георгиев, И. И., Иванова И. Н., (2000). *Санкт-Петербург. Занимательные вопросы и ответы*. Санкт-Петербург: Паритет, 15.

²⁵ Кротков, А. С. (1896). *Взятие шведской крепости Нотебург на Ладожском озере Петром Великим в 1702 году*. Санкт-Петербург: Воен.-мор. учен. отд. Гл. мор. Штаба, 18.

²⁶ Попов, И. Г. (1903). *Введение в историю города Санкт-Петербурга*. Москва: Типо-литографии И.М. Машистова, 75.

²⁷ Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 17.; Гиппинг, А. И. (2003). *Нева и Нюенианц*. Москва: Российский архив, 189.

²⁸ Мавродин, (1983). a.g.e., 58.

kurulan şehrin sokakları oluşur. Rus tüccarlar da ürünlerini Stockholm ve diğer İsveç şehirlerine götürürken *Kantsı* olarak adlandırdıkları *Nyenskans*'ı geçiş yolu olarak kullanırlar.²⁹

Petersburg tarihindeki bir diğer önemli kale ise *Oreşek* (*Türkçede ceviz anlamına gelir.*)'tir. *Oreşek*; 1323'te, Novgorodlular tarafından Ladoga Gölü yakınlarında, Neva'nın kaynağından çıktığı yerdeki *Orehoviı Adası* (*Ореховый остров*)'nda bir kale şehri olarak kurulur. Savunma hattı oluşturmak amacıyla inşa edilen kalenin nüfusu, bir süre sonra Neva kıyılarını doldururken, *Oreşek* önemli bir liman şehri haline gelir. Bölge, Ruslar için Baltık Denizi'nde özgürce yol alma, Batı ve Kuzey Avrupa ülkeleriyle ticaret yapma fırsattır.³⁰ XVII. yüzyılda İsveç, Novgorod topraklarını işgal etmeye başlayınca *Oreşek*'e saldırır.³¹ 1612'de İsveç yönetimine geçen kale *Nöteborg* (*Rusçası: Нотебург, Noteburg*) olarak adlandırılır. Bir süre devam eden Rus-İsveç mücadeleleri (1614-1617) sonunda imzalanan barış anlaşmasıyla İsveç, Neva üzerindeki ve Fin Körfezi kıyılarındaki Rus topraklarını işgal eder. Neva'yı ve Baltık Denizi'ni Rus ticaret gemilerine kapatır. Deniz bağlantısı kopan Rusya'nın Batı Avrupa'yla da ilişkisi kesilir.³²

Nöteborg ve *Nyenskans* Batı ve Kuzey Avrupa'ya keten bezi, kenevir, tohum, deri, kürk, katran ve işlenmiş mamuller gönderilen önemli ticaret limanlarıdır. *Nöteborg* ve *Nyenskans*'ı işgal eden İsveç, bu ürünlerin Neva'dan transit geçişi için Ruslardan yüklü vergiler almaya başlar.³³ 1656'da Çar Aleksey Mihayloviç komutasındaki Rus orduları bu iki şehri kuşatsalar da alamazlar.³⁴

XVIII. yüzyılda iktidara gelen Petro ata mirası toprakları kurtarmak ve *Avrupa'ya bir pencere açmak* için Kuzey Savaşları'na girer. Rusya Çarlığı (1547-1721), bir kara ülkesi olarak geri kalmış Moskova'yla girdiği Kuzey Savaşları'ndan ise 1721'de denizde üstünlüğünü kanıtlamış, dünyanın önde gelen güçlerinden Rusya İmparatorluğu (1721-1917) olarak çıkar.³⁵ XIX. yüzyılda yaşayan Marksist teorinin kurucusu, Alman ekonomist Karl Marx ise Petro'nun denizlere açılarak

²⁹ Лапина, Л. (2013). *Каменный щит отечества. Старая Ладога, Копорье, Выборг, Ивангород, Шлиссельбург, Ландскрона-Ниенинци, Петропавловская крепость*. Москва: Центрполиграф, 114.; Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 17.

³⁰ Анисимов, (2016). a.g.e., 104.

³¹ Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 15.

³² Гиппинг, (2003). a.g.e., 191.; Мавродин, (1983). a.g.e., 40.; Павленко, (2010). a.g.e., 54.

³³ Гиппинг, (2003). a.g.e., 224.

³⁴ Лапина, (2013). a.g.e., 105.

³⁵ Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 16.

Avrupalı büyük devletlerle de etkileşime geçme mücadelesi hakkında şu ifadeyi kullanır:

“Büyük Petro’nun imparatorluğundan başka hiçbir büyük ulus başlangıçta böylesine denizlerden uzak bir konumda bulunmamıştır. Ve denize kıyısı olmayan hiçbir devlet kendini büyük bir ulus olarak görememiştir.”

“Ни одна великая нация, указывал Карл Маркс, не находилась в таком удалении от всех морей, в каком пребывала вначале империя Петра Великого. Никто не мог себе представить великой нации, оторванной от морского побережья.”³⁶

Kuzey Savaşları sırasında Rusya-İsveç mücadelesi Baltık kıyılarına kadar geldiğinde (1702), Petro her iki İsveç kalesini de ele geçirmek üzere harekete geçer. Önce Ladoga Gölü ile Neva arasında konuşlanan *Nöteborg*’u alır.³⁷ Böylece yüzyıllardır İsveç istilası altındaki Rus topraklarının kurtarılmasına yönelik en büyük adım atılmış olur. Çar, ilk adı *Oreşek* olan kaleye ithafen notlarında *“Oldukça ‘çetin bir ceviz’di, Tanrı’ya şükür ki, topçu birliğimizin üstün başarısıyla kırıldı.”* ifadesini kullanır.³⁸ Kaleye *Schlüsselburg* (ключ-город, *klyuç-gorod*, *anahtar-şehir*) adını verir ve bu suretle *Schlüsselburg* düşman işgalindeki Neva’yı dolayısıyla Baltık Denizi’ni Ruslara açmış olur.³⁹

1702’de *Nöteborg*’u ülke topraklarına katan Petro, Mayıs 1703’te Neva kıyılarındaki *Nyenskans* Kalesi’ni teslim alır.⁴⁰ İsveç işgalindeki Fin Körfezi kıyılarını çınlatan Rus topraklarının sesleri, Rusya tarihinde yeni bir başlangıcın simgesi olur. Böylece Ruslar Neva’yı ve Fin Körfezi kıyılarını tamamen geri kazanır.⁴¹ A.S. Puşkin *Nyenskans*’ın alındığı günü, *“Bakır Atlı (Медный всадник, Mednyı vsadnik, 1833)”* şiirinde aşağıdaki dizelerle ifade eder:

*“Önündeki enginlikte
Savururken nehir; yoksul kayık
Dalgalara karşı tek başına ilerliyor*

*“Пред ним широко
Река неслася; бедный челн
По ней стремился одиноко.*

³⁶ Маркс, К. (1939). *История СССР. Том I-й. Секретная дипломатия XVIII Века*. Москва: Соцэкгиз, 596.

³⁷ Мавродин, (1983). a.g.e., 54.

³⁸ Гиппинг, (2003). a.g.e., 346.; Павленко, (2010). a.g.e., 53.; Лапина, (2013). a.g.e., 96.

³⁹ Анисимов, Е. В. (2009). *Петр Великий. Личность и реформы*. Петербург: Питер, 119.

⁴⁰ Павленко, (2010). a.g.e., 53.

⁴¹ Сорокин, Р. Е. (2012). “О сохранении Ниеншанца”. *Скандинавские чтения 2010 года*. Петербург: Кунсткамера, 90.; Гиппинг, (2003). a.g.e., 347.; Лапина, (2013). a.g.e., 119.

Yosunlarla kaplı, bataklık kıyılara doğru...” По мшистым, топким берегам...”⁴²

Ele geçirilen Nyenskans Kalesi’ni Petro, *Slotburg* (город-замок, *gorod-zamok*, *kilit şehir*) olarak yeniden adlandırır. 1703 Mayıs tarihli mektuplarında *Slotburg*’dan yazdığını özellikle belirtirken şehrin ve kalenin kaderine karar vermemiştir. Ancak Avrupa hayalini gerçekleştirmek üzere Baltık Denizi kıyısında kuracağı donanmaya doğal bir liman ve olası İsveç saldırılarından korunmak üzere bir kale-şehir inşa etmeyi planlamaktadır.⁴³ Nyenskans’ın konuşlandığı yer Fin Körfezi’ne uzaktır, alanı küçüktür, doğal sınırları da yoktur. Ayrıca Neva Deltası’ndaki adaları da gördükten sonra Çar buranın uygun olmadığına karar verir, böylece Nyenskans’ın varlığı tarihte son bulur. Nyenskans Kalesi ve Nyen şehri yıkılırken 16 Mayıs’ta yeni kalenin temelleri atılır.⁴⁴

Petro’nun aradığı yer birkaç gün içerisinde bulunur. İngiliz tarih profesörü Orlando Figes, Rusya’nın kültürel tarihini anlattığı “*Nataşa’nın Dansı*” adlı kitabında bu tarihi sahneye şu ifadelerle yer verir:

“1703 yılının sisli bir sabahında, bir düzine kadar atlı, Neva Nehri’nin Baltık Denizi’ne döküldüğü kasvetli ve kıraç bataklık arazide ilerliyordu. O tarihte Rusya’yla savaş halinde olan İsveç’e ve bu terk edilmiş uzun bataklıkların sahiplerine karşı kale inşa edecekleri yer arıyorlardı. Ama denize akan geniş ve kıvrımlı nehrin görüntüsü, keşif alayının başında at süren, karayla çevrili Rusya’nın Çar’ı için umut ve vaat doluydu. Kıyıya yaklaşırken atından indi. Süngüsüyle iki parça halinde kestiği turbayı haç şeklinde bataklık toprağa yerleştirdi. Ardından Petro ‘Şehir burada olacak.’ dedi.”⁴⁵

Bir kale şehir kurulacağını haber alan İsveç kralı XII. Karl, Petro’ya meydan okur: “*Bırakın, Çar yeni şehirler kurmak için uğraşsın; onları da işgal edeceğimiz güne kadar kendi hallerine bırakalım.*” Ancak Petro bundan sonra tek bir şehri dahi kaybetmek niyetinde değildir. Dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı hemen harekete geçer. Olası tehditlerin kolayca püskürtülebileceği en uygun yer *Zayaçiy*

⁴² Мавродин, (1983). a.g.e., 58.

⁴³ Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 18.

⁴⁴ Гиппинг, (2003). a.g.e., 347.

⁴⁵ Figes, O. (2009). *Nataşa’nın Dansı*. (çev. F. Dereli). İstanbul: İnkılap Yayınları. (Eserin orijinali 2002’de yayımlandı), 30.

Adası (Fince: Jänissaari, İsveççe: Lust Eyland, Türkçe: Neşeli Ada)'dır.⁴⁶ Ada, Neva'nın üç kola ayrıldığı yerde, etrafı suyla çevrili doğal set biçimindedir. Yaklaşık 750 metre uzunluğa ve 360 metre genişliğe sahiptir.⁴⁷ Adaya inşa edilecek olan kale Petro'nun planına göre, düşmanın sızma ihtimaline karşı tüm adayı kaplayacaktır. Düşman gemilerinin Neva üzerinden yaklaşması durumunda kaleden kolaylıkla ateş edilebilecektir, dolayısıyla deniz savunmasıyla ilgili bir sıkıntı yaşanmayacaktır. Adaya en yakın kara parçası olan *Beryozoviy Adası (Берёзовый остров, Beryozoviy ostrov, Akağaç Adası)* tamamen ormanla kaplı ve bataklık olduğundan, karadan da kaleye ulaşılması mümkün olmayacaktır.⁴⁸ Güvenlik açısından bir dizi detayın gözden geçirilmesinin ardından, 16 Mayıs 1703'te *Zayaçiy Adası*'nda testere ve balta sesleri duyulmaya başlanır.⁴⁹ Böylece Kuzey Savaşları'nın başlangıcında İsveç saldırılarından korunmak ve Avrupalı bir Rusya olmak amacıyla Neva Nehri üzerindeki *Zayaçiy Adası*'na inşa edilen kale ile Petersburg'un temelleri atılır.⁵⁰ 16 Mayıs'taki temel atma töreninde Petro yoktur. Bilinenin aksine kalenin temelini atan Çar I.Petro değil, silah arkadaşı ve mektuplarında *en yakın dostum* diye hitap ettiği, Komutan Aleksandr Daniloviç Menşikov'dur. Menşikov, Petersburg'un kurulması sırasında ve eşzamanlı olarak İsveç ile yapılan mücadelelerde Petro'nun vekili olarak görev yapar.⁵¹

1.3. Şehrin Aldığı İsimler

İmparatorun gökyüzündeki koruyucusu Aziz Petrus'un onuruna, 16 Mayıs 1703'te I.Petro'nun emriyle inşaatına başlanan kaleye resmi olarak *San(k)t-Piter-Burh (sırasıyla Aziz-Petro-Kale)* ismi verilir. Kale, içerisine *Petro* ve *Pavel* Katedrali yapıldıktan sonra *Petropavlovsk* olarak adlandırılır. Kalenin ilk ismi olan *San(k)t-Piter-Burh* ise etrafında kurulan şehir için kullanılmaya başlanır.⁵² Şehrin ismine dair düzenlenen resmi bir belge yoktur. Ancak Petro'nun İngiliz, Hollandalı, Alman,

⁴⁶ Павленко, (2010). a.g.e., 54-56.; Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 22.

⁴⁷ Бастарева, Л., Сидорова, В. (1989). *Петропавловская крепость*. Петербург: Лениздат, 1.

⁴⁸ Лапина, (2013). a.g.e., 19.

⁴⁹ Луппов, (1957). a.g.e., 15, 77.

⁵⁰ Даринский, А. В. (1995). *История города Санкт-Петербурга*. Петербург: ЭКАМ, 10.

⁵¹ Мавродин, (1983). a.g.e., 65.; Павленко, (2010). a.g.e., 66.

*Havari Aziz Petrus'un adı Hristiyanlıkta cennet kapısının anahtarının sahibi, yani anahtarı koruyan din adamı anlamına gelmektedir. Aziz Petrus'un ve I.Petro'nun ismi böylece Baltık Denizi'nin anahtarı olacaktı. (Мавродин, (1983). a.g.e., 65.)

⁵² Бастарева, (1989). a.g.e., 1.; Поспелов, Е. М. (1993). *Имена городов. Вчера и сегодня (1917-1992)*. Москва: Русские словари, 128.; Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 20.

İsveçli ve herhangi bir seviyede bu dilleri konuşan Rus silah arkadaşları Çar'a yazdıkları her mektupta Aziz Petrus'un Şehri (город Святого Петра, *gorod Svyatogo Petra*) ifadesini kendilerince kaleme alırlar. Böylece XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde şehrin ismine dair otuzdan fazla varyant ile karşılaşılır: *Sankt, Sant, San -Piter, Peter, Peters* (~s aitlik eki ile birlikte) *-burg, burh, burk...* Petro'ya ait mektuplarda ise *Sanktpetersburk, Santpiterburh, Piterburh, Sanktpeterzburk, Piter, Sankt-Piter-Burg, Sankt Piterburg* şeklinde kullanımlara ve *Petropol (Petropolis)* ismine rastlanır.⁵³ Yunanca olan isim *Petros* ve *polis* (şehir) kelimelerinden türer. Taş anlamına gelen *Petros/Petrus* İsa'nın "Sen, benim kayamsın." diyerek havarilerinden birine verdiği isimdir. Dolayısıyla şehrin neredeyse tamamında yapı malzemesi olarak taş kullanılması Çar tarafından neden bu ismin verildiğini de açıklar niteliktedir.⁵⁴

Petro'nun kurduğu ilk Rus gazetesi olan *Vedomosti*'nin 1703 yılına ait baskılarında özellikle *Sanktpiterburh* ve benzer kullanımlar dikkat çekerken, 1724 ve sonrasına ait baskılarda *-Piter-* yerini *-Peter-*'e bırakır. Şuanda, yaygın olarak kullanılan *Piter* ise 1724'te *Vedomosti*'nin *Peter*'i tercih etmesiyle günlük hayattaki yerini alır.⁵⁵

Petro'nun ölümünün ardından Almanca olan *Sankt-Petersburg* kullanımı kısa formu *Petersburg*'la birlikte 1914'e kadar aktif kalır. I.Dünya Savaşı başladığında Almanca *burg* (kale, hisar, şehir) yerine, Rusça *grad* (şehir) sözcüğünün kullanılmasına karar verilir ve şehrin ismi *Petrograd* olarak değiştirilir. Böylece Aziz Petrus'un onuruna adlandırılan şehir artık İmparator Petro'nun adını taşır. 1924'te Sovyetler Birliği'nin kurucusu V.İ. Lenin'in ölümüyle, anısını yaşatmak için şehre *Leningrad* ismi verilir. Şehir yaklaşık yetmiş yıl bu adı taşır. 80'li yılların ortalarında başlayan şehirlere tarihi isimlerini iade etme hareketi Leningrad'a da sıçrar. 12 Haziran 1991'de şehir sakinlerine yapılan oylama sonucunda şehrin tarihi adı *Sankt-Petersburg*'un geri verilmesine karar verilir ve 6 Eylül 1991'de Leningrad'a ilk ismi olan *Sankt-Petersburg* iade edilir.⁵⁶

⁵³ Поспелов, (1993). a.g.e., 128.; Лапина, (2013). a.g.e., 126.

⁵⁴ Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 7.

⁵⁵ Поспелов, (1993). a.g.e., 128.; Лапина, (2013). a.g.e., 126.

⁵⁶ Поспелов, (1993). a.g.e., 129.

Zaman içerisinde Rus şair ve yazarlar, bilim insanları ve yerli halk tarafından Fin Körfezi'nin kıyısında, Rusya'nın kuzeybatısında konuşlanan Çar I.Petro'nun şehri; *Avrupa'ya Açılan Pencere, Kuzey'in Palmirası, Kahraman Şehir, Kuzey'in Venedik'i, Piter, Aziz Petro'nun Şehri, Kutup Yıldızı, Beyaz Geceler Şehri* gibi isimlerle de adlandırılır.

1.4. Petropavlovsk Kalesi

Kalenin temel atma töreninin yapıldığı 16 Mayıs 1703 tarihi Petersburg'un kuruluş günü kabul edilir. *Zayaçıy Adası*'nın doğal sınırlarına göre altıgen olarak, İtalyan Mimar ve Şehir Plancısı Domenico Trezzini (1670-1734) tarafından inşaatına başlanan kalenin planının çizim aşamasıyla Çar I.Petro birebir ilgilenir.⁵⁷

Surlarına yüz yirmiden fazla ateşli top yerleştirilen burçlar, Petro ve silah arkadaşlarının gözetiminde yükselir. Her bir burca denetleyen komutanın ismi verilirken, içlerinden biri I.Petro'nun onuruna *Çar* olarak adlandırılır. Ahşap ve kerpiç kullanılarak inşa edilen kale sürekli yenilenerek 1704-1706 yılları arasında toprak, 1706-1740 yılları arasında da beton yapıya dönüştürülür. 1770-1780 arasında ise kalenin duvarları yedi yüz metre boyunca granitle kaplanır. Yaklaşık otuz yıl boyunca inşaatını Trezzini'nin yürüttüğü Petropavlosk Kalesi birinci sınıf bir askeri savunma hattı olarak inşa edilir. 4 Nisan 1704'te inşaat bittiğinde kalenin *Çar* burcunda ilk fener yakılır ve kalenin tarihi başlar.⁵⁸

XVII-XVIII. yüzyıllarda kalenin içine Petropavlovsk Katedrali, Komutanlık Binası, Mühendislik Binası, Bot Evi ve Darphane gibi yapılar eklenir.⁵⁹ Kale, XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren siyasi suçlular için devlet hapishanesi olarak kullanılır. 1718'de I.Petro'nun oğlu Aleksey Petroviç, babasının reformlarına karşı olduğu, soylular ise saraydaki darbe hareketlerinin sorumluları oldukları gerekçesiyle tutuklandıklarında kaledeki hapishaneye götürülür.⁶⁰ 1790'da kaleye *Pugaçov'dan daha fena bir isyancı* hapsedilir. II.Yekaterina ilk soylu devrimci ve cumhuriyetçi A.N. Radişçev'i "*Moskova'dan Petersburg'a Seyahat (Путешествие из Петербурга в Москву, Puteşestvie iz Peterburga v*

⁵⁷ Лапина, (2013). a.g.e., 126.; Луппов, (1957). a.g.e., 65.

⁵⁸ Мавродин, (1983). a.g.e., 67.; Лапина, (2013). a.g.e., 128.

⁵⁹ Бастарева, (1989). a.g.e., 1.; Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 114.

⁶⁰ Рыженков, М. Р. (2013). "Первая трагедия в доме Романовых: дело царевича Алексея Петровича". *Вестник архивиста*, 5 (1). 151-169.

Moskvu, 1790)” isimli kitabından ötürü bu şekilde adlandırır. 1820 Ekim Devrimi’nde tutuklanan asker ve subayların, beş yıl sonra 14 Aralık’ta çarlık rejimi ve serfliğe karşı ilk kez silahlar kuşanıldığında tutuklanan Dekabristler’in de yeri kale hapishanesidir.⁶¹ Neva’dan yükselen bu yapı idamların yanı sıra yavaş yavaş ölümüne terkedilme, delirene kadar rutubetli ve karanlık hücrelere kapatılma gibi sayısız işkenceye tanıklık eder. Kaleye hapsedilen isimler arasında K.F. Rıleyev, T.G. Şevçenko, F.M. Dostoyevski, M.A. Bakunin, N.G. Çernişevski, D.İ. Pisarev gibi yazarlar da vardır. 1924’te müzeye çevrilen kalenin etrafındaki restorasyon çalışmaları, hala, hayatlarını kaybeden insanların kemiklerine rastlanmaktadır.⁶²

1.5. Şehrin İlk Sakinleri Olarak İşçiler

Mimar Trezzini önderliğinde başlayan kale ve şehir inşaatının ilk işçi grubu kayıtlara göre sayıları yirmi bini bulan askerler, Rusya’nın dört bir yanından getirilen serfler ve vasıfsız insanlardır.⁶³ Daha sonra tutsak alınan İsveç askerleri de gruba dahil edilir. Lağımçı ve kazı işçisi olarak şehrin temel inşaatında çalışan bu işçilere *podkopşçik* (подкопщик) adı verilir. Görevleri, verilen emirler doğrultusunda, ormanlık alanlardan kestikleri ağaç kütükleri kazık haline getirmek ve toprağa çakarak balçık zemini sağlamlaştırmaktır.⁶⁴ Altyapının ardından sıradaki görev bataklıkların kurutulması, kanal döşenmesi, nehir yatağının da güçlendirilerek ana yol hattının kurulmasıdır. 4 Ekim 1703 tarihli *Vedomosti* gazetesinde kale inşaatı için yirmi bin kazı işçisi çalıştığından bahsedilir. İnşaat başladıktan sadece bir yıl sonra yönetim, işçi sayısının kırk bine çıkarılmasını emreder. Böylece asker kaçakları ve Poltava Zaferi’nden sonra tutsak alınan ikinci İsveçli köle grubu da inşaatla çalışmaya başlar.⁶⁵ Kuruluşundan itibaren uzun süre Petersburg’da valilik yapan A.D. Menşikov, I.Petro’ya yazdığı mektupların birinde; *“Bugüne kadar sayısız insan getirildi, her yeni gün de yenilerini eklemeye devam*

⁶¹ Бастарева, (1989). а.г.е., 2.

⁶² Кропоткин, П. А. (1983). *Петропавловская крепость. Побег*. Москва: Д. литература, 7.

⁶³ Павленко, (2010). а.г.е., 54.

⁶⁴ Лапина, (2013). а.г.е., 126.; Мавродин, (1983). а.г.е., 83.

⁶⁵ Дмитриева, Е. В. (2009). *Санкт-Петербург. Культура и быт*. Санкт-Петербург: КОРОНА принт, 5.

ediyoruz.” cümleleriyle günden güne artmakta olan emekçilerin miktarına vurgu yapar.⁶⁶

İşçileri vardiya sistemiyle çalıştırırlar. 25 Mart'ta başlayıp 25 Eylül'e kadar devam edecek iş için, her biri iki ay süren üç vardiya oluşturulur. 25 Mart'ta başlayan ilk vardiyada Toropets, Rjev, Pskov, Suzdal, Velikiy Rostov gibi yerlerden gelen işçiler çalışır. 25 Mayıs'ta başlayan ikinci vardiyada Smolensk, Kursk, Roslavl, Oryol'den gelen işçiler ve son olarak 25 Temmuz'da başlayıp 25 Eylül'de biten üçüncü vardiyada Alatır, Kazan, Nijniy Novgorod, Arzamas, Simbirsk, Samara, Saratov ve Ufa'dan Petersburg'a gönderilen işçiler yer alır. Neva kıyılarına, hayli uzak mesafelerden yürüyerek kendi el aletleriyle gelen işçilerin masrafları için hiçbir ödeme yapılmadığından yolculuk boyunca yiyeceklerini kendileri temin etmek zorunda kalırlar.⁶⁷ Bu nedenle Arhangelsk, Sibiry ve dolaylarından ayrıca ülkenin en güneyinden hiç kimse bu büyük inşaatta yer almaz. Güç bela Petersburg'a gelip çalışmaya başlayanlara ise ayda sadece elli kapık ödeme yapılır. Evlerine para girmediği için aç kalan ve Petersburg'un zorunlu işçilik hizmetinden kurtulmak isteyen aileler hayatta kalabilmek maksadıyla güç de olsa bir tercih yaparlar. Evi geçindiren erkeği, Petersburg'dan gelen yetkililerden saklayarak, çocuklarını ya da erkek kardeşlerini başkente yollarlar.⁶⁸ Petersburg'daki yetkililerse bu çocukların bir kısmını evlerine geri gönderir, bir kısmını ise uygun işlere yerleştirirler. Uzun çalışma saatleri ve vitaminsizlik nedeniyle yorgun düşen küçük bedenler on beş-on altı yaşlarına geldiklerinde sakat kalırlar.⁶⁹ Ladoga Kanalı'nın yapımında çalışan bu gençler Rus halk şarkılarına da konu olur:

*“Erkenden, henüz gün ağarmadan
Şafak vakti,
Kızıl güneşin doğduğu vakit
Kazlar, kuğular değil
Göl kıyısındaki çimenlerden başını kaldıran
İyi yürekli gençler,
İyi yürekli gençler, özgür insanlar,
Tüm tersane işçileri
Ladoga Kanalı'na*

*“Поутру-то было раным-рано,
На заре-то было на утренней,
На восходе красного солнышка,
Что не гуси, братцы, и не лебеди
Со лузей-озер подымались
Подымались добры молодцы,
Добрые молодцы, люди вольные,
Всё бурлаки понизовые,
На канавушку на Ладожску,*

⁶⁶ Мавродин, (1983). а.г.с., 83.

⁶⁷ Луппов, (1957). а.г.с., 78.

⁶⁸ Мавродин, (1983). а.г.с., 84.

⁶⁹ Луппов, (1957). а.г.с., 82.; Мавродин, (1983). а.г.с., 92.

*Çar'ın işine gidiyorlar.
Bu iyi yürekli gençleri uğurluyor
Anne-babaları, genç eşleri
Yeni doğan bebekleri ve çocuklarıyla.”*

*На работу государеву.
Провожают их, добрых молодцов,
Отцы-матери, молодые жены
И со малыми со детками.”⁷⁰*

İnşaatta çalıştırılmak üzere köylerinden ve ailelerinden koparılanların büyük bir bölümü başkent yolunda kayıplara karıştığından, yeni işçiler ayaklarından prangalanarak bir dizi muhafız eşliğinde Petersburg'a götürülürler. Şehirde karşılaştıkları koşullarsa firarı kaçınılmaz kılarken, yönetim çok geçmeden buna da çözüm getirir. Yakaladıkları kaçaklara işkence eder, ailelerini hapse atarlar. Ölüm meydanından kurtuluş imkansız hale gelirken, şehrin kurulduğu ilk on yıllık dönemde Petersburg'un duvarları altında yüz binden fazla işçi hayatını kaybeder.⁷¹

Petersburg yönetiminin yıllık kırk bin işçi talep etmesine karşın genellikle on iki-on sekiz bin arası, nadiren de olsa bazı yıllar otuz beş bin kadar işçi inşaat için çalışır.⁷² Ücretini hiçbir zaman tam olarak alamayan işçiler kışın on iki, yazın ise yirmi dört saat boyunca verilen emirleri yerine getirirler. Gün ağarırken işe koyulur, hava kararınca kadar aynı tempoda ter dökmeye devam ederler. Kurt ulumalarının hakim olduğu dondurucu kış gecelerinde, ormanın boz renkli sakinleri tarafından parçalanma korkusu inşaatı yavaşlatırken, çekiç ve balta seslerinin, testerelerin keskin çığlıklarının yükseldiği ilkbahar, inşaatın tekrar başladığına işaret eder.⁷³ Yazın gökyüzünün Petersburg'u aydınlatığı *Beyaz Geceler (Белые ночи, Belie noçi)*'de ise çalışma saatleri neredeyse hiç bitmez. A. S. Puşkin "*Bakır Atlı*" şiirinde:

*“Ben şiirlerimi
Lambasız yazıp okurken,
Mahmur ama aydınlık gökyüzü.
Ve aydınlatıyor bomboş sokakları
Donanma kulesi.
Ve gece, indiremiyor karanlığını
Bronz ışıltılı gök kubbenin üzerine.
Gündoğumu kovalıyor gün doğumlarını
Sadece yarım saat sürerken gece...”*

*“Когда я в комнате моей
Пишу, читаю без лампы,
И ясны спящие громады
Пустынных улиц, и светла
Адмиралтейская игла,
И не пуская тьму ночную
На золотые небеса,
Одна заря сменить другую
Спешит, дав ночи полчаса...”⁷⁴*

⁷⁰ Доброва, И. С. (2014). *Дело всей жизни*. Берлин: Директ-Медиа, 125.

⁷¹ Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 14.

⁷² Даринский, (1995). a.g.e., 13.

⁷³ Мавродин, (1983). a.g.e., 84, 97.

⁷⁴ Пушкин, А. С. (1978). *Медный всадник*. Ленинград: Наука, 10.

mırsalarıyla *Beyaz Geceler*'i kutsarken Rus sanatçıların ilham perisi olan bu masalsi dönem, işçilerin azap günleri olarak tarihe geçer.

İşçilerin barınmaları da sorun olur. Bazıları kendi elleriyle ağaç dallarından ve hasırlardan örerek yaptıkları barınaklarda, bazıları ise sokakta yaşar. Zor şartlarla mücadele içinde günlük yiyecek ihtiyaçlarını dahi karşılayamayan işçiler, işe bir saat geciktiklerinde ceza olarak günlük, bir gün gitmediklerinde ise, haftalık ücretlerinden olurlar.⁷⁵ Temel gıda malzemelerinin pahalılığı nedeniyle Petersburg'da sefalet içindedirler. Zira Novgorod'dan tedarik edilen gıda ürünleri Petersburg'da günden güne artan nüfusun ihtiyacını karşılayamaz, fiyatlar artar. Bu nedenle nadiren ekmek yiyebilen işçiler lahana ve şalgamla idare ederler. Bir süre Petro'nun hizmetinde çalışan Alman avukat ve diplomat Heinrich von Huyssen; *"Zavallıların hayatı oldukça zordu, yiyecek olarak bitkilerin köklerini pişiriyor, ekmeği neredeyse hiç görmüyorlardı."* ifadesiyle işçilerin içinde bulunduğu acınası durumu dile getirir. Açlık ve alışık olmadıkları iklimin yanı sıra aşırı rutubet de şartları ağırlaştırır. İşçiler arasında dizanteri ve C vitamini eksikliğinden kaynaklanan iskorbüt gibi hastalıklar baş gösterir. İlaçlar pahalıdır. Bu nedenle yoksul işçiler votka ve köknar kozalaklarından yapılan bir eriyik kullanarak sağlıklarına kavuşmaya çalışırlar. Neredeyse saat başı gerçekleşen işçi ölümlerinin önüne geçmek mümkün olmadığından şehrin kurulduğu dönemde pek çok işçi hayatını kaybeder.⁷⁶ İşçiler arasındaki yüksek ölüm oranı, şehre getirirken karşılaşılan güçlükler ve kaçakların artması bir süre sonra yönetimi, kendi iradesiyle çalışacak insanlar kiralamaya iter. Sezonluk işçi olarak gelenlerin yiyecek ihtiyacının karşılanması, gönüllü çalışmalarına imkan verir.⁷⁷ 1703'te evlerinden koparıp getirdikleri işçileri, devlete ait toprak kölesi yaparak Petersburg'dan ayrılamaz duruma getiren yönetim, 1712'de çıkardığı kararname ile Petersburg'da çalışma zorunluluğunu kaldırır. Böylece inşaat, artık bu işi kendine uğraş edinen ücretli işçilerin istihdamıyla yürütülür. Toprak beyleri tarafından vergiden kurtulmak için (Bu döneme kadar toprak beyleri, kölelerini

⁷⁵ Дмитриева, (2009). a.g.e., 5.

⁷⁶ Мавродин, (1983). a.g.e., 85, 90

⁷⁷ Луппов, (1957). a.g.e., 86.

çalışmak üzere ya Petersburg'a yolluyor ya da inşaat için yıllık vergi ödüyorlardı.) çoğunluğu azat edilen köle köylüler oluşturur.⁷⁸

1703'te kalenin inşaatına başlandığında Neva kıyılarında İsveç köyleri, avcı kulübeleri, isimsiz küçük yerleşkeler ve bataklıklar vardı.⁷⁹ Bataklık ve ormanla kaplı alanda kurulan şehrin inşası, Rusya'nın Kuzey Savaşları sırasında Avrupa'nın en güçlü ordularından birine sahip İsveç'e karşı elde ettiği 1709 Poltava Zaferi'yle hız kazanır.⁸⁰ Büyük inşaatla çalışan işçiler bataklıklarda hastalanarak öldüklerinden Petersburg'un ilk sakinleri, inşaatla ihtiyaç duyulan zanaatkarlar olur.⁸¹ 1710 yılına gelindiğinde Petersburg artık önemli bir yerleşim yeridir. Bu süreçte Petersburg'u *ölümsüz bir anıta* dönüştürme kararı alan Çar I.Petro'nun emriyle, ülkenin dört bir yanından yaklaşık beş bin usta gelir.⁸² Bunlar, alanlarında oldukça ünlü taş ve kerpiç ustalarının, marangoz, demirci, bakırcı, lehimci, çömlekçi ve tesisatçıların olduğu zanaatkarlardır. Petersburg'a taşınma konusunda yönetime karşı direnen, sonunda ise daimi olarak yerleşen bu ilk gruba göçmenler adı verilir. Henüz kurulmakta olan şehre aileleriyle gelenlere Çar'ın emriyle barınacakları küçük evler yapılır, ancak bunlar iki ailenin bir arada yaşayacağı ham kerpiçten yapılmış, ev demenin pek de mümkün olmadığı sığınaklardır. Bir süre sonra yönetim Petersburg'a gelen göçmen akınına yetişemez. Ortada kalan göçmenler, evlerini kendileri yapmak zorunda kalırlar. Böylece Petersburg'da *Admiralteyskiy Adası* (Адмиралтейский остров)'nda sadece göçmenlerin yaşadığı bir bölge oluşur.⁸³ Bu meslek erbablarına emekleri karşılığında yapılacak ödeme için gerekli miktar Rusya genelinde toplanır, devlet hazinesine aktarılır ve ardından Petersburg'a gönderilir. Hazineden on-on iki ruble ödeme yapılan göçmenlere, hem kendileri hem de aile bireyleri için un, tuz, bulgur ve sebze ekebilecekleri alanlar verilir. Başkentin kurulmasında hayli emeği olan grup, bu aşamada hiç bir katkısı olmayan soylulardan daha çok *Petersburglu* olarak adlandırılmayı hak ederler. Göçmenlerin yanı sıra Moyka Kanalı kıyılarına yerleştirilen subaylar, memurlar, askerler, denizci erler, tüccarlar, Neva Deltası'nda

⁷⁸ Мавродин, (1983). a.g.e., 86.

⁷⁹ Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 20.

⁸⁰ Лапина, (2013). a.g.e., 105.; Луппов, (1957). a.g.e., 20.

⁸¹ Павленко, (2010). a.g.e., 188.

⁸² Даринский, (1995). a.g.e., 13.

⁸³ Луппов, (1957). a.g.e., 85.

yaşayan Rus köylüler ve buraya yerleşen Finlandiyalılar da şehrin ilk yerleşik sakinleri grubuna dahil edilir.⁸⁴

I.Petro Baltık kıyılarında kuracağı donanmaya tersane ve liman olmasını planladığı Petersburg'un inşasına karar verdiğinde göçmenlerin yanı sıra, kurulacak tersanede gemi yapımında çalıştırmak üzere 'özgür' bir marangoz sınıfı oluşturulmasını emreder. İstedikleri kişileri işe alma hakkı ve barınacakları kulübeler verilen marangozlara, bostanlarda ekip biçecekleri yerler de tahsis edilir. Ayrıca marangoz, önceden bir toprak beyine ait köleyse devlet tarafından parası ödenir ve satın alınır. Her marangoza emeği karşılığında alacağı ücret tam olarak ödenir.⁸⁵ İnşaatı 1704-1706 yılları arasında tamamlanan *Deniz Kuvvetleri Komutanlığı* (Адмиралтейство, *Admiralteystvo*) tersanesinde çalışan işçi grubuna yapılan ödeme de şehrin diğer işçilerine oranla daha yüksektir.⁸⁶ Tersanede sabah beşte çan sesiyle başlayan iş günü akşam dokuza kadar devam eder. Ne zaman atılacağı belli olmayan top atışına kadar da çalışma molası verilmez. Tersanenin bulunduğu adaya 1705'ten itibaren deniz subayları için evler yapılmaya başlanır.⁸⁷

Askerler, köle ve ücretli işçiler, göçmenler, özgür marangozlar ve Neva kıyılarında yaşayan az sayıdaki yerli halk Petersburg'u inşa eder. Şehir zorlayıcı çalışma koşullarına, hastalığa, sert geçen iklime, kötü yaşam şartlarına yenik düşen insanların kemikleri üzerinde yükselir. Petersburg'da yaşayan yabancılar 1703-1717 yılları arasında hayatını kaybedenlerin sayısını yaklaşık yüz bin olarak belirtirler.⁸⁸

1.6. Başkent Petersburg

Petersburg'un işgal altında bir bölge olarak tarih sahnesine çıkması ve jeopolitik konumu itibariyle, Moskova'ya kıyasla, ülkenin neredeyse köşesinde (kuzeybatısında) konuşlanması başkent olmasına bir engel teşkil etmez.⁸⁹ Çar'ın hayali, İsveç işgalinden kurtardığı Neva Deltası'nda bir liman şehri kurarak

⁸⁴ Мавродин, (1983). а.г.е., 86-88.

⁸⁵ Луппов, (1957). а.г.е., 28.

⁸⁶ Георгиев, Иванова, (2000). а.г.е., 24.

⁸⁷ Мавродин, (1983). а.г.е., 89.

⁸⁸ Дмитриева, (2009). а.г.е., 119.

⁸⁹ Павленко, (2010). а.г.е., 55.

başkenti Moskova'dan taşımak, oradan da Baltık Denizi'ne açılarak Rusya'yı bir deniz ülkesine dönüştürmektir.⁹⁰ Böylece atalarının Moskova geleneğini de yıkmayı planlayan Çar, A.D. Menşikov'a yazdığı 28 Eylül 1704 tarihli mektupta; *"Başkent Piterburh'a geliyorum."* ve *"Üç-dört gün içerisinde Piterburh'u başkent yapmak niyetindeyim."* ifadelerine yer verir.⁹¹ Karl Marx ise başkentin Moskova'dan Baltık kıyısına taşınmasını Petro'nun sıra dışı cesareti ve ülkenin düşman saldırılarına ve işgale açık bir konuma getirilmesi olarak değerlendirir.⁹²

Herhangi bir kararname ya da resmi belgede ülkenin başkentinin Petersburg olacağı yazmaz, dolayısıyla Petersburg hiçbir hukuki belge düzenlenmeksizin başkent olur.⁹³ Aslında Petro için Petropavlosk Kalesi'nin temelleri atıldığında şehir çoktan başkenttir, çünkü Moskova kendisine karşı bilinen Sofya ve eski Rus geleneklerin kalesiyle mücadele edilen bir arenadır.⁹⁴ Ancak Çarlık Sarayı'nın Moskova'dan Petersburg'a 1712'de taşınması ve yabancı elçilerin Petersburg'a davet edilmesi, şehrin o tarihte başkent olduğunu gösterir.⁹⁵ Bu suretle Petersburg iki yüz altı yıl boyunca (1712-1918) Rusya'nın başkenti olarak kalacaktır.⁹⁶

1.7. Mimari ve Mimarlar

Rusya Çarlığı için kırılma noktası olan Poltava Zaferi'nden sonra Neva kıyılarına dönen Petro *"İşte şimdi Piterburh'un kuruluşu için son taş da yerine kondu."* der ve tüm enerjisini ortaya koyarak inşaaata sarılır. Amacı çağdaş görünüme sahip bir başkent yaratmak ve şehri ülkenin siyaset, ekonomi, kültür ve ticaret merkezi yapmaktır.⁹⁷

Şehir inşaatında kısa zamanda hayli yol alınır. 1712'de Çarlık sarayı, bir yıl sonra ise Senato Petersburg'a taşınınca, şehirde soylu ve yüksek rütbeli askerlerin sayısı artar. Ayrıca senato tarafından ismi belirlenen bin iki yüzden fazla soylu

⁹⁰ Мавродин, (1983). a.g.e., 122.

⁹¹ Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 9.

⁹² Луппов, (1957). a.g.e., 17.; Мавродин, (1983). a.g.e., 70,122.; Павленко, (2010). a.g.e., 55.

⁹³ Мавродин, (1983). a.g.e., 121.; Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 9.

⁹⁴ Павленко, (2010). a.g.e., 55.

⁹⁵ Мавродин, (1983). a.g.e., 122.; Павленко, (2010). a.g.e., 55.

⁹⁶ Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 9.; Анисимов, (2016). a.g.e., 884.

⁹⁷ Луппов, (1957). a.g.e., 20.; Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 20.

Petersburg'a getirilir.⁹⁸ Beş yüzden fazla kölesi olanlara *Vasiliy Adası* (*Васильевский остров, Vasilyevskiy ostrov*)'nda iki katlı konaklar inşa edilir.⁹⁹ Yeni saraylar ve evler yapılır, zira soylular hizmetçilerini, kölelerini hatta hayvanlarını da yanlarında getirirler. 1714'te Petro'nun çıkardığı bir emirle farklı alanlarda hizmet verecek üç yüz zanaatkar daha Petersburg'a yerleştirilir.¹⁰⁰ Rus göçmenlerin yanı sıra İngiliz gemi mühendisleri, Hollandalı subaylar, Alman bilim insanları, Avrupalı mimar ve ressamalar da şehre davet edilir.¹⁰¹ Çar bazı mimari çizimleri kendisi yapar, yurtdışından davet ettiği mimar ve uzmanların hazırladığı projelerinse her aşamasında yer alır. Petro'nun himayesinde yaşayan ve oldukça iyi maaş alan bu imtiyazlı grupta ilk sırayı İtalyan mimar ve şehir plancısı Domenico Trezzini alır. 1703-1712 yılları arasında Petersburg'un baş mimarı olarak çalışan ve Rusya'yı ikinci evi kabul eden mimar, Andrey Trezziniyi adını alır. Trezzini, Petropavlovsk Kalesi (Kalenin tadilatını yapar.), kaledeki Petro Kapıları, Petropavlovsk Katedrali; Yazlık Saray, Aleksandr Nevskiy Manastırı, Gostiny Dvor (Гостиный двор, Misafir Avlusu) ve *Vasiliy Adası*'ndaki Dvenadtsat Kollegiy Binası gibi örnek yapılara imzasını atar. Petersburg'un ilk şehir planını da çizen Trezzini şehrin mimarisine ait tüm işlerin idaresini üstlenir.¹⁰² Mimarın daha önce Kopenhag'da çalıştığı dönemde bataklık kıyıların ıslahı ve mimariye nasıl kazandırılacağı ile ilgili tecrübeleri, Neva kıyılarında iyi işler çıkarmasını sağlar. Ancak Petro'yu asıl etkileyen Neva'nın ıslahındaki başarısı değil, İsviçre kökenli mimarın Avrupa'daki farklı kültürlerle ve tekniklere ait mimariyi bir arada kullanarak güçlü bir sentez ortaya koyabilmesidir.¹⁰³

Yazlık Bahçe, Peterhof ve Strelna Parkı'nın projelerini Fransız mimar Jean-Baptiste Alexandre Le Blond (1679-1719) çizerken, Çar'ın emriyle yurtdışında eğitim alan ilk Rus mimar Mihail Grigoryevich Zemtsov (1688-1743) *Vasiliy Adası*'ndaki *Kunstkamera*'nın inşaatını tamamlar; Peterhof'a küçük köşk, çeşme ve basamaklı şelale yapar; Aniçkov Sarayı'nın neredeyse tamamı Rus mimarın

⁹⁸ Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 9.

⁹⁹ Павленко, (2010). a.g.e., 173.

¹⁰⁰ Мавродин, (1983). a.g.e., 96.

¹⁰¹ Дмитриева, (2009). a.g.e., 7.

¹⁰² Мавродин, (1983). a.g.e., 87.; İnternet: Лисаевич И. И. (1986). Архитектура: Трезини, Доменико Андреа. *Энциклопедия Кругосвет*. Web: <http://www.krugosvet.ru/node/39951> adresinden 18 Aralık 2014'te alınmıştır.

¹⁰³ İnternet: Лугано, О. Ю. (2010). Доменико Трезини: Швейцарец, построивший Санкт Петербург. *Наша газета, Швейцария*. Web: <http://www.nashagazeta.ch/node/8490> adresinden 5 Aralık 2014'te alınmıştır.

eseridir.¹⁰⁴ 1716'da İtalyan metal dökümcü ve heykeltıraş Carlo Bartolomeo Rastrelli Petersburg'a davet edilir. Şehirde bulunduğu süre içerisinde dekoratif portre ve heykel işlerini yapar. Mihaylovskiy Kalesi'nin önünde bulunan Petro'nun atlı heykeli ve yine Çar'a ait balmumu heykeli sanatçının elinden çıkar, ayrıca Petergof'taki pek çok heykel ve kabartma Rastrelli'ye aittir. 1714'te Petersburg'a gelen Alman mimar ve heykeltıraş Georg Johann Mattarnovi ise ikinci Kışlık Saray'ı ve İsak Kilisesi'ni taş yapıya çevirir. Fransız mimar Le Blond, Trezzini'nin öğrencisi Zemtsov, Rus mimar P.M. Yeropkin, İtalyan mimar Francesco Bartolomeo Rastrelli ve Savva İvanoviç Çevakinskiy XVIII. yüzyılın ilk çeyreğine hakim olan "*Petro Tarzı Barok Mimarî*"nin yaratıcıları olurlar.¹⁰⁵ Petro'dan sonra Petersburg'da devam eden yapılaşma yabancı sanatçıların da katkısıyla şehri hızla büyütür. XIX. yüzyılın ilk yarısında İtalyan kökenli mimar Carlo di Giovanni Rossi, Mihaylovskiy Sarayı'nı (günümüzde Rus Devlet Müzesi, Государственный Русский музей, Gosudarstvenniy Russkiy muzey) inşa eder. Aleksandr Tiyatrosu'nun planını çizer ve inşaatını yapar. Saray civarındaki İnjenerniy Sokağı'nı döşer. Büyük bir cadde planı çizer. Sadoviy Sokağı'nı Neva Caddesi'nden Mars Alanı'na kadar uzatır ve Neva Caddesi Mihaylovskiy Sokağı'ndaki Rus Devlet Müzesi'ne kadar muazzam bir görünüme kavuşur.¹⁰⁶

I.Petro'nun yoğun gayretleri neticesinde kale etrafında Avrupalı mimarisiyle 1712'de Rusya'nın başkenti olacak Petersburg şehri hızla yükselir. Sayısız kilisenin bulunduğu, evlerin ahşaptan yapıldığı, şehirlerin etrafını yüksek surların çevirdiği Moskova ve diğer Rus şehirlerinden farklı olarak I.Petro'nun Petersburg'u, düz bir hat şeklinde uzanan geniş caddeleri, peyzajıyla dikkat çeken yemyeşil parkları, irili ufaklı açılan köprülerle birleşen sokakları, sokakları aydınlatan fenerlerle bezenen kaldırım taşları ve Hollanda'daki gibi ana su yolu hattı üzerinden ayrılan kanallarıyla yepyeni bir mimaridir.¹⁰⁷

Bataklıklar kurutulur, Neva kıyıları kazıklarla desteklenir, model planlar uyarınca şehirde binalar tek sıra halinde Neva kıyılarına paralel olarak inşa edilir.¹⁰⁸ İnşaat başladıktan kısa bir süre sonra bölgenin sert iklimi ve su

¹⁰⁴ Лапина, (2013). a.g.e., 128.

¹⁰⁵ Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 97, 105.

¹⁰⁶ Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 102.

¹⁰⁷ Даринский, (1995). a.g.e., 15.

¹⁰⁸ Павленко, (2010). a.g.e., 55.; Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 6.

baskınlarıyla mücadele edilmesi gerekir.¹⁰⁹ Sadece 1703-1725 arasında on bir kez büyük su baskını gerçekleşir. Bu süreçte ıslah edilen bataklıklar tekrar eski haline döner. Su ile dolan sokaklarda kayıklar yüzer, güçlü rüzgar çatılardaki kiremitleri söküp atar. Alınabilecek tek önlem binaların zeminini yükseltmektir. Zira yetkililer de Çar'a denizden gelen havanın hayli sert olduğundan ve su seviyesinin sürekli yükseldiğinden yakınırırlar.¹¹⁰ Oysaki 1708'deki tablo Petro tarafından şu şekilde tasvir edilmiştir: *“Kaldığım yer yaklaşık 54 cm su ile doldu. Öte yandan şehirde insanlar, bir yerden bir yere ağaç tablalarda kısa sürede gidiyor; su taşkınları sırasında sadece erkeklerin değil kadınların da ağaçlarda ve çatılarda oturduğunu görmekse teselli veriyor.”* Ancak olumsuzluklar Petro'yu çevresine karşı mahcup etmez, aksine kurulmakta olan şehir için mektuplarında *“Henüz kimsenin görmediği cennet!”*, *“Size cennetimizi anlatmadan edemem.”*, *“Kuşkusuz, bir cennette yaşıyoruz.”* ifadelerine yer verir. Hayalindeki Petersburg'u cennet olarak adlandırır.¹¹¹

O dönemde Batı Avrupa şehirlerindeki mevcut elips düzende merkezde kale ve pazar yer alır. Duvarlar ve toprak setler şehirleri korur, sokaklar dardır. Kurulmakta olan yeni şehrin Avrupa ve Moskova'yla tek ortak özelliği elips şeklinde olmasıdır. Şehrin surları yoktur, sokaklar geniştir.¹¹² Yapılar geleneksel Moskova'da, avluların içerisinde ya da bahçelerin derinliklerindeyken yeni kurulan Petersburg'da binaların ön cepeleri nehre, kanala ya da sokağa bakar. Yapılar, sokak ve cadde boyunca dümdüz uzanır. Avlularsa Moskova'nın aksine binaların içerisinde yer alır. Evlerin içinden avlulara açılan pencere sayesinde ev sahibi hizmetçilerin yaptığı işleri kolayca takip etme fırsatı bulur.¹¹³

Petro döneminde Petersburg'un kuruluşunda ahşap, çamur harç ve tuğla olmak üzere üç aşama olduğu gözlemlenir. İnşaatın ilk yıllarında eski Rus şehirlerindeki gibi ahşap kullanılarak geleneksel tarzda gösterişsiz ve düzensiz inşa edilen yapılar, kavisli ve çıkmaz sokaklar yer alır.¹¹⁴ 1706'da şehir düzeni için faaliyete geçirilen resmi kurumlar sayesinde, Petersburg'un inşası, tek plan

¹⁰⁹ Лапина, (2013). a.g.e., 128.; Павленко, (2010). a.g.e., 54.

¹¹⁰ Луппов, (1957). a.g.e., 144.

¹¹¹ Павленко, (2010). a.g.e., 55, 155.

¹¹² Луппов, (1957). a.g.e., 56.

¹¹³ Мавродин, (1983). a.g.e., 120.; Луппов, (1957). a.g.e., 47.

¹¹⁴ Павленко, (2010). a.g.e., 188.

dahilinde ilerler.¹¹⁵ Plana göre, her yapı geometrik olarak keskin çizgilere sahip olur. Böylece düz ve geniş ana yollar, birbirini dik açılarla kesen sokaklar, parklar ve sistemli bir şekilde yapılan kanallar Petersburg'u temsil eder. 1709'da bu plan doğrultusunda yeniden inşaat başlar. Petersburglulara şehrin baş mimarı Trezzini'nin çizdiği plana bağlı kalarak, oturacakları çamur harçlı, sıvalı beyaz ahşap evler inşa etmeleri emredilir. Çar'ın amacı şehre standart bir silüet kazandırmaktır. Trezzini'nin çizdiği yapılar soylular, varlıklı insanlar ve sıradan halk için olmak üzere üç kategoriye ayrılır: En gösterişli binalar soyluların, en sıradan olanlarsa fakir halkındır. Model evler yapılsa da yönetimden izin alarak kendi zevklerine göre yapılar inşa ettiren soylular nedeniyle bir standart yakalanamaz.¹¹⁶

Neva deltasındaki çok sayıdaki ada üzerine kurulan Petersburg'un en büyük adası *Vasiliy Adası*'dır. Ardından da sırasıyla Petrograd, Krest ve Dekabristler gelir.¹¹⁷ 1710 yılında şehrin inşaatı *Vasiliy Adası*'na yönelir. Çar, Trezzini'den *Vasiliy Adası*'nın kanallarla bölündüğü ve caddelerin hat şeklinde birbirine paralel uzandığı bir plan çizmesini ister. Petro'nun hayali, şayet Tanrı ömür ve sağlık verirse, Petersburg'un ikinci Amsterdam olduğunu görmektir.¹¹⁸ Ayrıca Çar'ın idealindeki Petersburg'da taş yapılar hakimdir. Bunun için öncelikle tuğla sorununu çözmek gerekir, çünkü 1714'te üretime başlayan Petersburg tuğla fabrikaları yılda sadece birkaç milyon adet tuğla üretmektedir. Aynı yıl şehrin yükselişi için seferberlik ilan edilerek, Petersburg ve çevresi dışında, inşaat malzemesi olarak taş kullanımı yasaklanır. Çar'ın, 1715'te şehrin merkezi olmasına karar verdiği *Vasiliy Adası* Dvenadtsat Kollegiy Binası (Günümüzde Sankt-Petersburg Devlet Üniversitesi'ne hizmet vermektedir.) ve Kunstkamera gibi taş yapılardan oluşurken taş kullanmanın mümkün olmadığı bölgelerde kalas ve kütük kullanılarak ahşaba devam edilir. Ahşap binaları hamam böceklerinden korumak için kütüklerin birleşim yerleri kaynatılmış yosunla silinir ve kiremit rengine boyanarak mimaride bir bütünlük sağlanır. 1717'de hız kazanan inşaat her yıl birkaç yüz yapı eklenirken aynı yılın sonunda şehir genelinde dört bin iki yüz kırk sekiz yapı olduğu resmi kayıtlara geçer.¹¹⁹

¹¹⁵ Мавродин, (1983). а.г.е., 120.

¹¹⁶ Луппов, (1957). а.г.е., 20, 47.

¹¹⁷ Георгиев, Иванова, (2000). а.г.е., 90.

¹¹⁸ Анисимов, (2016). а.г.е., 196.; Мавродин, (1983). а.г.е., 116.; Павленко, (2010). а.г.е., 189.

¹¹⁹ Мавродин, (1983). а.г.е., 117, 120.; Луппов, (1957). а.г.е., 28.

Vasiliy Adası'nı şehrin diğer bölgelerine bağlamaları için yapılan köprüler hayatı kolaylaştırırken kullanılan motifler ve figürlerle şehir romantik bir çehreye kavuşur. Ulaşımın yazın sadece kayık ve küçük teknelerle kışınsa buz üzerinde mümkün olduğu, başkent halkına buzların çözölmeye başladığı ya da buz kalınlığının dayanıklı olduğunun üç top atışıyla duyurulduğu dönemler; adalar köprülerle birbirine bağlanınca geride kalır.¹²⁰ Sadece merkezde, yirmi biri açılıp kapanabilen üç yüz kırk iki köprü bulunur. Bu nedenle şehir, *Köprüler Müzesi* (*Музей мостов, Muzey mostov*) olarak adlandırılır. Petropavlovsk Kalesi'ni *Beryozoviy Adası*'na bağlayan Ioannovskiy Petersburg'un ilk köprüsüdür (1707).¹²¹ Projesini Eiffel Kulesi'ni yapan Fransız mühendis Gustave Eiffel'in hazırladığı Troitskiy ise şehirdeki en önemli köprülerdendir. Kışın, servis dışı bırakılan açılır köprülerin mekanizmaları kontrol edilerek yazı kadar tadilatları yapılır. Yazın ise tonlarca ağırlıktaki açılır köprü kanatları gece on ikiden sabah beşe kadar gemilerin geçişine açıktır.¹²²

Petersburg'un kuruluşundaki ilk on yıla geleneksel Rus stili hakim olsa da, ilerleyen süreçte şehir kendi karakteristik özelliğine kavuşur. İlkeleri Petro döneminde belirlendiği için dönemin mimarisine *Petro Tarzı Barok Mimari* (*Петровское барокко, Petrovskoe barokko*) adı verilir.¹²³ *Petro Tarzı Barok Mimari*'de simetri ve boyutlarda eşitlik dengesi önem taşıırken, bazı binalar kubbeler ve külahlarla taçlandırılarak zengin bir görünüme kavuşturulur. İki katlı yapılar Petro döneminden günümüze, Petersburg'un ana planına sadık kaldığının bir göstergesidir. 1697-1730 arasında şekillenen *Petro Tarzı Barok Mimari*'de İtalyan Baroku, erken dönem Fransız klasisizmi, Hollanda, Alman ve Rus mimarisinin kolajı dikkat çeker. Ancak derinlemesine bakıldığında kopyalanmış bir Avrupa değil, Avrupa mimarisinden temellerini alarak kendine has özelliklere sahip yeni bir yapılanma karşımıza çıkar. Simetrik olarak birbirine paralel ve omuz omuza uzanan binalar şehrin merkezinde birleşir. Binaları; heykeller, revaklar*, köşelerinden genişleyen zarif pervazlar, kendine has stiliyle açılan dörtgen ya da kemerli köprü şeklindeki pencereler süsler, ancak Avrupa Baroku'na göre daha sadedir. Yapıların ön cephelerinde gömme sütunlar ve rustik

¹²⁰ Павленко, (2010). a.g.e., 190.; Луппов, (1957). a.g.e., 115.

¹²¹ Луппов, (1957). a.g.e., 132.

¹²² Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 84.

*Üstü örtülü, önü açık yer, sundurma.

¹²³ Анисимов, (2016). a.g.e., 193.

işlemeler yer alır. Ana girişlerde büyük kanatlı kapılar bulunur. *Petro Tarzı Barok Mimari* renklidir, ancak dış cephede sarı, yeşil, kırmızı ya da mavi tek renk kullanılır, beyaz rengin hakim olduğu süslemeler ise binanın fonundan net bir şekilde ayrılır. Dış cephe için hazır tuğla bulmak kolay olmadığından binaların yüzlerinde sıva ve boya kullanılır.¹²⁴ 1716-1718 arasında dekoratif duvarlar ve alegorik içerikli kabartmalar kullanılarak görkemli bir görünüme kavuşturulan Petropavlovsk Kalesi İtalyan ve Kuzey Avrupa Baroku'nun birleşiminden doğan *Petro Tarzı Barok Mimari*'nin ilk örneklerindendir.¹²⁵ Ayrıca Menşikov Sarayı, Kunstkamera, Dvenadtsat Kollegiy Binası, Gostiny Dvor da bu döneme ait önemli yapılarıdır.¹²⁶

Vasiliy Adası'yla aynı dönemde, karşı kıyıdaki *Admiralteyskiy Adası* da iskana açılır. Plana göre, Deniz Kuvvetleri Tersanesi'nden başlayan ada inşaatı Neva Caddesi boyunca devam eder ve Aleksandr Nevskiy Manastırı'nda son bulur. Adada çalışan Rus ve yabancı ustaların ahşap evleri de hızla yükselirken başlangıçta ahşap olarak inşa edilen Aziz İsak Kilisesi, taş yapıya dönüştürülerek Dalmaçyalı Aziz İsak Katedrali (Собор преподобного Исаакия Далматского, Sobor İsakiya Dalmatskogo) adını alır.¹²⁷

1716'da Petro'nun emriyle mimar Trezzini'nin genişlettiği şehir planına göre Petropavlovsk Katedrali'nin helezonik biçimde tasarlanan çan kulesi ve Neva kıyısındaki Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın külah şeklindeki kubbesi Petersburg'un en yüksek noktaları olarak belirlenir.¹²⁸ Şehir hızla yükselirken eksikliklere yönelik düzenlemeler yapılır. Sadece özel günlerde saraylarda kullanılan ışıklandırma, Poltava Zaferi'nin onuruna ilk kez Petersburg sokaklarına taşınırken, 1721'de şehir kendir yağı ile doldurulan altı yüz kadar fenerle aydınlatılır.¹²⁹ Böylece Petersburg düzenli aydınlatmaya sahip olan ilk Rus şehri olarak kayıtlara geçer. 1710'da Petersburg sokaklarını tasvir eden bir yabancı; "*Sadece bir gün yağmur yağsa çamurdan ve bataktan yürümek imkansız hale geliyordu.*" ifadesini kullanırken, 1725 yılına gelindiğinde neredeyse tüm şehre taş

¹²⁴ İnternet: Тарасов, В. (2009). Стиль "Петровское барокко": второе рождение в загородном домостроении. *Алфалан*, Санкт-Петербург. Web: <http://www.alfaplan.ru/articles/vt/119/> adresinden 24 Aralık 2014'te alınmıştır.

¹²⁵ Лапина, (2013). a.g.e., 128.

¹²⁶ Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 57.

¹²⁷ Даринский, (1995). a.g.e., 14.

¹²⁸ Дмитриева, (2009). a.g.e., 18.

¹²⁹ Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 4.

döşeme hakim olacaktır. 1710 yılında I.Petro'nun emri doğrultusunda taş döşeme görevi Petersburg sakinlerine verilir, ayrıca şehre gelen her atlı araç üç adet (yaklaşık 2,3 kg), limana gelen her gemi on-otuz adet taş getirmek zorundadır. Şehir sakinleri bu taşlarla sadece sokakları değil, iki buçuk metre genişliğindeki kaldırımları da döşerler. 1720'den sonra ise mevcut tüm binaların dış cephesinde düzenlemeye gidilirken resmi kurumlar, soylular ve subayların gösterişli evleri, yabancılar ve zanaatkarların barakaları tamamlanır. Binalar arasında sokaklar, caddeler meydanlar oluşur. Böylece Petropavlovsk Kalesi'nin bulunduğu Petrograd Bölgesi'nde ve *Admiralteyskiy Adası*'nda, soyluların, tüccarların deniz subaylarının ve yüksek rütbeli askerlerin yaşadığı iki şehir yükselir. Petrograd Bölgesi şehrin merkezi ve ilk yerleşim yeri olduğu için *Şehir Adası* (*Городский остров, Gorodskiy ostrov*) olarak da adlandırılır.¹³⁰

Çar ve soyluların dinlenmeleri için Petersburg civarındaki Orenbaum, Yekateringof ve Petergof'a yazlık saraylar yapılır. Petergof'ta Fin Körfezi kıyılarına *Petro Tarzı Barok Mimari*'de yapılan Bolşoy Sarayı (*Большой дворец, Bolşoy dvorets*) çeşmeler ve küçük yapılarla donatılarak zenginleştirilirken Saarskiy Çiftliği (*Саарская мыза, Saarskaya mıza*) gelecekte Çar Köyü (*Царское село, Tsarskoe selo*) ve ardından Puşkin olacaktır.¹³¹

Karl Marx "*XVIII. Yüzyılın Gizli Diplomasisi (Секретная дипломатия XVIII века, Sekretnaya diplomatiya XVIII veka)*" adlı kitabında Petersburg'un diğer Rus şehirleri gibi adım adım, farklı kuşakların emeğiyle değil, sıra dışı bir hızla kurulup büyüdüğünü ifade eder.¹³²

1.8. Petersburg'un Sembolleri

1703'te olası saldırılara karşı dayanıklı bir savunma hattı olarak inşa edilen Petropavlovsk Kalesi, içerisinde yer alan katedralle bir bütünlük oluşturur. Kale ile aynı yıl temelleri atılan katedrale Çar I.Petro'nun gökyüzündeki koruyucusu Aziz Petrus ve onun ilk havarisi Pavel'in ismi verilir.¹³³ 1712'de betonarme olarak yeniden inşa edilen Petropavlovsk Katedrali 122,5 metreye ulaşarak başkentin en

¹³⁰ Луппов, (1957). a.g.e., 20.

¹³¹ Мавродин, (1983). a.g.e., 123.; Павленко, (2010). a.g.e., 55.

¹³² Мавродин, (1983). a.g.e., 113.

¹³³ Лапина, (2013). a.g.e., 126.

yüksek yapısı olur. Katedrali taçlandıran saatli çan kulesinin huni şeklindeki bakır levha üzerine yaldızlı külâhı ve külâh üzerindeki uçan melek figürü ise kısa zamanda Petersburg'un sembolü haline gelir. Ayrıca Petro, Petersburg'un Rusya için önemini vurgulamak amacıyla katedralin çan kulesinin Moskova'daki Büyük İvan Çan Kulesi'nden de yüksek olmasını ister.¹³⁴ Katedral aynı zamanda ilk duaların edildiği, ilk idamların gerçekleştirildiği, çarların defnedildiği kutsal bir yerdir. Çar I.Petro, varisi eşi Yekaterina (Katerina) Alekseyevna'ya imparatoriçe tacını giydirdikten sonra 8 Şubat 1725'te hayatını kaybettiğinde Petropavlovsk Katedrali'ne defnedilir.¹³⁵

Şehrin sembollerinden bir diğeri ise inşaatı devam eden Petropavlovsk Kalesi'nin karşısındaki *Beryozoviy Adası*'na 1703'te Petro için inşa edilen küçük ahşap evdir (Petro'nun Evi, Домик Петра, Domik Petra).¹³⁶ Çam ağacından yapılan evi askerler iki günde bitirir. Temeli olmayan, tek katlı yapının çatısı ince tahta ile kaplanır ve kiremit rengine boyanır, bu suretle tuğla ile örülmüş izlenimi verilerek Hollanda stiline benzetilmeye çalışılır. Odaların yerden yüksekliği 2,5 m. iken kapılar daha kısadır, bu yüzden 2,04 m. boyundaki Petro başını eğerek içeri girer. Isınmak için ocak olmadığından Çar, burayı sadece yaz aylarında kullanır. 1711'de Yazlık Saray (Летний дворец Петра I, Letniy dvorets Petra I) yapılıncaya Çar oraya gitmez artık. Günümüze kadar korunan Petro'nun Evi geleceğin başkentinin ilk sivil yapısı olarak tarihe geçer. Günümüzde Rusya Devlet müzesinin bir parçası olan evde döneme ait mobilya, kap kacak süs eşyaları ve Çar'a ait özel eşyalar sergilenir.¹³⁷

Ağaç kütükler kullanılarak doldurulan Neva kıyılarında, Petro'nun Evi'nin yakınlarına iç mimarisi ve süslemeleriyle dikkat çeken, yüz elliden fazla odalı Menşikov Sarayı (1710-1711) inşa edilir. *Petro Tarzı Barok Mimari*'nin örneklerinden olan saray, *Vasiliy Adası*'nda yer alır, şehirdeki ilk taş binalardan ve Petro döneminin sembollerindendir. Kiremit çatısıyla dikkat çeker. Yapıldığı dönemde resmi törenler, maskeli balolar ve yabancı elçilere hizmet verir.

¹³⁴ Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 114.; Мавродин, (1983). a.g.e., 115.; Анисимов, (2016). a.g.e., 197.

¹³⁵ Павленко, (2010). a.g.e., 203.

¹³⁶ Мавродин, (1983). a.g.e., 79.; Дмитриева, (2009). a.g.e., 81.; Анисимов, (2016). a.g.e., 196.

¹³⁷ Корсакова, Н. Л. (2015). "Дворцы Романовых в своде Петровские памятники России" (ред. Б. В. Останин, Г. Б. Богуславская). *Дворцы романовых как памятники истории и культуры*. Петербург: Европейский Дом, 36.

Petersburg'un ilk valisinin de ikamet ettiği yapı, günümüzde Kışlık Saray (Зимний дворец, Zimniy dvorets, 1754)'ın bir parçası olarak Ermitaj bünyesinde yer alır.¹³⁸

İlki 1711'de inşa edilen sonradan da etrafındaki yapıların yüksekliğiyle uyumu göz önünde bulundurularak İtalyan mimar Francesco Bartolomeo Rastrelli tarafından Petro'nun kızı için yeniden yapılan Kışlık Saray Petropavlovsk Kalesi'nin karşısında, Petersburg'un merkezindeki Saray Meydanı'nda yer alır. Petro'nun zevkine göre hazırlandığından alçak tavanlıdır.¹³⁹ Sayıca binden fazla olan odalarından birbirine geçişler ve uzun koridorlar bulunur. Çar'ın ailesiyle birlikte yaşadığı sarayda, balolar ve resmi davetler de düzenlenir. Hollanda stilinin hakim olduğu üç katlı yapı içerisinde yer alan dekoratif heykelleri, kabartma çiçekleri ve gölge oyunlarını ise Yelizaveta Petrovna (1709-1762) döneminde Rastrelli'nin bizzat kendisi yapar. Çok sayıdaki görkemli kolonlarıyla da dikkat çeken sarayın büyük bölümü XIX. yüzyıldan itibaren müze ve resim galerisi olarak kullanılır.¹⁴⁰ Duvarlarında dünyanın farklı ülkelerinde, farklı yüzyıllarda yaşamış sanatçıların eserleri sergilenir ve böylece çeşitli kültürlerle ait sanat eserleri orada bir araya gelir. Kışlık Saray bir süre sonra dünyanın en büyük sanat, kültür ve tarih müzelerinden ve resim galerilerinden biri olan Ermitaj Devlet Müzesi'ne ev sahipliği yapmaya başlar.¹⁴¹

1812 Napolyon Savaşları sonunda kazanılan zaferin onuruna 1834'de Kışlık Saray'ın bulunduğu Saray Meydanı'na yerleştirilen Aleksandr Sütunu Rusya'nın tarihi dokusunu yansıtan önemli bir anıttır.¹⁴² Viborg yakınlarında bulunan kırmızı graniti altı yüz kadar işçi yontarak tek bir sütun yapmıştır. Çam kazıklar yardımıyla başkente getirilen granit sütun 1832'de Saray Meydanı'nda yükselir. Sütunun üzerinde bir yılanı ezen melek heykeli bulunur. 47,5 metrelik yapı Petersburg'un sembolleri arasındaki yerini alır.¹⁴³

¹³⁸ Пиотровский, М. Б. (2008). "Изменяя пространство: Большой Эрмитаж" (ред. Е. А. Адаменко, А. В. Ершова). *Музей мира в XXI веке: реконструкция, реставрация, реэкспозиция. Материалы международной конференции труда Государственного Эрмитажа*. Петербург: Издательство Государственного Эрмитажа, 8.; Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 122.

¹³⁹ Дмитриева, И. (2006). "Зимний дворец". *Технологии строительства*, 7 (48), 10.; Брикнер, А. Г. (2010). *История Петра Великого (в 2-ух томах)*. Москва: АСТ, 271.

¹⁴⁰ Костилов, Р. П., Пересторонина, Г. Ф. (2003). *Звездный Петербург. Начало XIX века. Город и люди*. Петербург: Дмитрий Буланин, 219.

¹⁴¹ Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 129.

¹⁴² Костилов, Пересторонина, (2003). a.g.e., 219.; Даринский, (1995). a.g.e., 14.

¹⁴³ Витязева, В. А., Кириков Б. М. (1998). *Ленинград: Путеводитель (второе издание)*. Ленинград: Лениздат, 91.

Çar'ın hükümdarlığı döneminde inşa edilen yapıların çoğu yıkılsa da *Beryozoviy Adası*'nda inşa edilen Yazlık Saray korunan istisnalar arasındadır. Saray, Mimar Trezzini tarafından 1710-1714 arasında kazıklar üzerine inşa edilir.¹⁴⁴ *Petro Tarzi Barok Mimari*'nin tüm özelliklerini taşıyan iki katlı yapının dış cephesi gösterişten uzaktır, bu nedenle ilk bakıldığında saray olduğunu anlamak mümkün değildir. İçi ise tamamen Çar'ın zevkini yansıtır. Çin menşeli duvar kağıtlarıyla renklendirilen saray duvarlarını büyük ve gösterişli aynalar süsler, zeminde siyah mermer kullanılır. Tavanı süsleyen antik çağ konulu kabartmalarsa Kuzey Savaşları'na ithaf edilir.¹⁴⁵ Çar ve ailesinin yaşadığı Yazlık Saray, düzenlemesiyle dikkat çeken Yazlık Bahçe (Летний сад, Letniy sad)'nin içerisinde yer alır. Bahçenin planı Çar'ın kendisine aittir. Moskova'dan gelen ustaların yaptıkları fıskiyeli havuzlar, mermer heykeller, büstler, vazolar ve göletlerle hareketlilik kazandırılan Yazlık Bahçe, Petersburg'un sembolleri arasındadır. 1704'te bahçe için Moskova'dan ve ülkenin farklı bölgelerinden her mevsimde canlı kalabilen çeşitli bitkiler temin edilir. Heykel yapımında kullanılmak üzere İtalya'dan özel mermer sipariş edilir. Bahçeden Neva'ya akan üç dehlizin ortasındaki Venüs heykeli bu mermerlerden yapılmıştır. Bahçenin peyzajı ise patikalar, hoş kokulu çiçekler, geometrik şekillerde budanan çalılıklar ve ağaçlarla taçlandırılır.¹⁴⁶ Bahar geldiğinde şehirde yaşayan orta ve üst sınıf, akşam beşteki top atışıyla Yazlık Bahçe'de gezintiye çıkar. Çar'ın gelişyle başlayan müzik, dans ve içki ikramı gece boyunca devam eder. Gece, Çar'ın çocukluğundan beri seyretmekten zevk aldığı havai fişek gösterisiyle son bulur. Petro'nun isteği ile Rus ve Avrupalı mimarlar şehirde, özellikle soyluların yaşadıkları yerlere, irili ufaklı park ve bahçeler yaparak Petersburg'a yeni bir çehre kazandırır.¹⁴⁷

Aynı adı taşıyan adaya gemi tersanesi olarak inşa edilen Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, yaldızlı kubbesi ve külahını taçlandıran gemi maketiyle Petersburg'un sembolleri arasındaki yerini alır.¹⁴⁸ Planını Petro'nun kendisinin hazırladığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Petropavlosk Kalesi'nin savunması altında ve Neva'nın denize en yakın olduğu mesafede inşa edilir (1704). Ahşap ve çamur harç

¹⁴⁴ Даринский, (1995). a.g.e., 7.

¹⁴⁵ Кареева, Н. Д. (2015). “Летний дворец Петра I: вкусы царя и западноевропейские образцы дворцы” (ред. Б. В. Останин, Г. Б. Богуславская). *Дворцы романовых как памятники истории и культуры*. Петербург: Европейский Дом, 162.

¹⁴⁶ Анисимов, (2016). a.g.e., 301.; Луппов, (1957). a.g.e., 122.

¹⁴⁷ Дмитриева, (2009). a.g.e., 59.

¹⁴⁸ Костилов, Пересторонина, (2003). a.g.e., 223.; Павленко, (2010). a.g.e., 191.

kullanılarak yapılan inşaat bir yılda tamamlanır. Desteklemek için 1707-1708 yıllarında etrafına toprak set, burçlar ve büyük kapılar eklenince tersane Petersburg'un ikinci kalesi olur.¹⁴⁹ 1711'de taş yapıya dönüştürülür. İçerisine, büyük gemiler inşa etmek amacıyla kızaklı hangarlar yapılırken, subaylar ve deniz erleri için barınaklar, tahıl ve un ambarları kurulur. Poltava Zaferi'nin ardından, Petro'nun emriyle Avrupa'dakilerle yarışacak düzeyde, ateşli toplarla desteklenen gemiler, firkateynler ve kadırgalar inşa edilir. Ayrıca 1721'e gelindiğinde beş binden fazla işçinin çalıştığı tersanede omurgadan direğe, demir zincirden yelkene pek çok malzemenin üretimi yapılmaktadır. Rus bayrakları Baltık Denizi'nde dalgalanmaya başladığında ise, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Rusya'nın denizdeki gücünü simgeleyen Baltık Filosu'nun beşiği olur.¹⁵⁰

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'ndan Aleksandr Nevskiy Manastırı'na kadar uzanan Neva Caddesi (Невский проспект, Nevskiy prospekt) de Petersburg'un sembolleri arasındadır. Moskova ve Novgorod gibi Rusya Çarlığı'nın iki büyük şehrine giden yol güzergahında olması caddeyi önemli kılar. Başlangıçta sadece bataklık olan Neva, birkaç yıl içinde, şehirde çalıştırılan İsveçli tutsakların elinde yükselir. Bataklığı kurutmak için üç sıra akağaça yeşillendirilmesine rağmen her iki tarafı da oldukça geniştir. 1718'e gelindiğinde gezintinin ücretli olduğu cadde bir süre *Şehirden Manastıra Giden Büyük Yol* (большая дорога из города к монастырю, *bolşaya doroga iz goroda k monastiryu*) olarak da adlandırılır. 1721'de Petro'nun emrinde çalışmak üzere Petersburg'a gelen Alman General Friedrich Wilhelm von Bergholtz Neva'da yürürken, sonu görünmediği için buranın *cadde* olarak adlandırıldığını günlüğüne yazar. İsveçli tutsakların her cumartesi temizlediği cadde görenleri kendine hayran bırakan muazzam bir görünüme sahiptir.¹⁵¹ Zaman içerisinde cadde üzerinde büyük ticarethaneler ve küçük dükkanlar yükselirken, at arabalarının da daimi güzergahı olan Neva, şehrin merkezi olur. Caddede yer alan Gostiny Dvor şehirdeki en önemli ticarethanelerden biridir. 1704'te *Beryozoviy Adası*'nda inşa edilen, içerisinde küçük dükkanların yer aldığı çarşı yapımı tamamlandıktan birkaç yıl sonra yanar. Yangının ardından eskisinin biraz daha uzağına ilk katında dükkanlar, ikinci

¹⁴⁹ Луппов, (1957). а.г.е., 15.

¹⁵⁰ Мавродин, (1983). а.г.е., 73.

¹⁵¹ Анисимов, Е. В. (2003). *Юный град. Петербург времен Петра Великого*. Петербург: Дмитрий Буланин, 149.

katında depolar bulunan yeni Gostiniy Dvor yapılır. Kiremit çatılı Gostiniy Dvor; iki katlı, dörtgen, uzun koridorları olan kemerli tipik bir XVIII. yüzyıl mimarisidir. Yapı devlete, kullanım hakkıysa tüccarlara aittir. Tüccarlar kullandıkları alanların kirasını devlet hazinesine ödemekle yükümlüdür. Şehrin tarihi sürecinde birkaç kez yıkılan ve yanan Gostiniy Dvor son olarak II.Yekaterina döneminde Neva Caddesi'nde inşa edilir, günümüzde ise şehrin sembolü olmasının yanı sıra Petersburg'a gelen turistlerin uğrak yeridir.¹⁵²

Yeni anlamına gelen *Neva* (İsveççe: *Ny*, Rusça: *Новая, Novaya*); yirmi sekiz kilometre boyunca Petersburg'dan geçen nehrin ismidir. Genişliği altı yüz ile dört yüz metre arasında değişir. Sonbaharda buz tutan Neva Nehri mart, hatta bazen mayıs ayında çözülür. İlkbaharda erimeye başlayan nehirde yüzen devasa buz parçaları sıra dışı bir görünüme sahiptir. Dolayısıyla nehir, tarih boyunca pek çok yazar ve şaire esin kaynağı olmuştur. Şehrin kurulduğu tarihten itibaren sürekli olarak ıslah edilen Neva kıyıları 1990 yılı verilerine göre yüz altmış kilometreye ulaşır. XVIII. yüzyılın ortalarına kadar kazık ve kalas kullanılarak ıslah edilen Neva Nehri, 1720'li yıllarda betonarmeye dönüştürülmeye başlar.¹⁵³

1710 yılında Petro'nun emriyle temelleri atılan Aleksandr Nevskiy Manastırı, adını 1240 yılında İsveç ordularını bozguna uğratan Knez Aleksandr Nevskiy'den alır. Çar I.Petro tarafından Poltava Zaferi'nin onuruna yaptırılan manastır, yeni şehrin en kutsal mekanıdır.¹⁵⁴ 1717'de Petersburg'a getirilen işçilerin neredeyse tamamı manastır inşaatında çalışır. 1721 yılında manastırda beş ve on üç yaş aralığındaki çocukların yanı sıra yetim, öksüz ve evsizlerin okuma ve yazma eğitimi almalarına olanak sağlanır. 1726'da ise ruhban okulu olarak dini eğitim vermeye başlanan Aleksandr Nevskiy Manastırı, 1797'de akademiye dönüştürülür. Günümüzde ise Sankt-Petersburg İlahiyat Akademisi olarak hizmet vermeye devam etmektedir. Manastır içerisinde kilise, katedral, kabristan (1724'te A. Nevskiy'in naaşı Vladimir şehrinden manastıra taşınır.), hamam, düşkünler evi, eski tahıl ambarı, kütüphane gibi yapılar yer alır.¹⁵⁵

¹⁵² Мавродин, (1983). а.г.е., 81, 118.

¹⁵³ Георгиев, Иванова, (2000). а.г.е., 67, 85.

¹⁵⁴ Даринский, (1995). а.г.е., 14.

¹⁵⁵ Анисимов, (2003). а.г.е., 252, 259.

Yapımı kırk yıl süren Dalmaçyalı Aziz İsak Katedrali şehrin kutsal tapınağı olarak inşa edilir.¹⁵⁶ Dalmaçyalı İsak onuruna Petro'nun doğum gününde inşa edilen beş kubbeli katedral 101,5 metredir.¹⁵⁷ Katedralin yüksek kerpiç duvarları İtalya, Ural ve Karelya'dan getirilen mermer ve granitle kaplıdır. Katedral her biri kırk üç metrelik on altı kolonla ayakta durur. Her kolon on beş metre ve yüz ton ağırlığında tek parça granitten oluşur. Gökyüzünün mavi fonunda ışıldayan en büyük yaldızlı kubbeyi ise şehrin her yerinden görmek mümkündür.¹⁵⁸

Petersburg'un henüz kurulduğu dönemlerde şehrin piskoposu, Kazanlı Meryem ikonunun şehrin koruyucusu olacağı ve böylece şehre düşmanın ayağını dahi atamayacağı ile ilgili bir kehanette bulunur. Bu kehanet üzerine ikon 1710 yılında Moskova'dan Petersburg'a getirilir ve 1811'de özel olarak inşa edilen Kazan Katedrali'ne yerleştirilir. 1801'de Neva Caddesi'nde inşaatına başlanan katedralin iç dekorunda mermer, kireç taşı ve elli altı tek parça kolon için granit kullanılır. Alçı süslemeleri ve görkemli kubbesiyle dikkat çeken katedral 1811'de dini bir törenle açılır. Rus mimar Andrey Nikiforoviç Voronihin'in yaptığı Kazan katedrali XIX. yüzyıl Rus klasisizminin ilk örneklerinden olup şehri koruduğuna inanılır.¹⁵⁹

Şehrin en büyük ve gösterişli yapıları arasındaki Kunstkamera (Kunstkamera Almandır. *Sanat Odası* anlamına gelir. Rusça: Кабинет искусств, Kabinet iskusstv) 1714'te Petersburg'da kurulur. 1718 yılında ise yapının inşaatına başlanır. Rusya'nın ilk müzesidir. Petro'nun emriyle Rusya'daki eski silahlar, el yazmaları ve ender görülen her şey söz konusu müzeye getirilir.¹⁶⁰ 1728'de *Vasiliiy Adası*'nda konuşlanan iki kanatlı bir bina olan Kunstkamera'nın tavan kısmı kule ile taçlandırılır ve oraya Kuzey Savaşları sırasında Gottorp dükü tarafından hediye edilen üç buçuk metre çapında, yüzeyinde astrolojik ve mitolojik semboller bulunan yer küre yerleştirilir. Böylece Kunstkamera, antropoloji ve etnografya müzesi, kütüphane ve gözlemevi olarak hizmet vermeye başlar.¹⁶¹

¹⁵⁶ Луппов, (1957). a.g.e., 122.

¹⁵⁷ Даринский, (1995). a.g.e., 42.

¹⁵⁸ Витязева, Кириков, (1998). a.g.e., 95.

¹⁵⁹ Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 67.

¹⁶⁰ Анисимов, (2016). a.g.e., 280.

¹⁶¹ Мавродин, (1983). a.g.e., 178.; Дмитриева, (2009). a.g.e., 80.; Павленко, (2010). a.g.e., 196.; Анисимов, (2016). a.g.e., 303.

II.Yekaterina tarafından Fransız Heykeltıraş Étienne Maurice Falconet'a yaptırılan Petro'nun Heykeli, Dalmaçyalı Aziz İsak Katedrali'nin yakınına yerleştirilir (1782).¹⁶² Üzerinde on iki yıl uğraşan heykeltıraş *miskin düşmanı* *sembolize eden yılanı; atının ayaklarıyla ezen, ulusunun velinimetini olan kanun adamını* tasvir eder. Yekaterina'nın emriyle anıtın üzerine *II.Yekaterina'dan I.Petro'ya* yazılır. Bronz kullanılarak yapılan heykel Puşkin'in "*Bakır Atlı*" isimli şiirinden ötürü Bakır Atlı adını alır. Şehrin yaratıcısının mutlak gücünü gözler önüne seren heykel Petersburg'un en önemli anıtları arasındadır.¹⁶³ Ayrıca bulundukları mekana sanatsal bir çehre kazandıran ve ana malzemesi çoğunlukla kireç taşı olan Petersburg heykelleri şehirdeki sarayların ve bahçelerin vazgeçilmez parçaları olurlar.¹⁶⁴

Görenleri etkileyen gösterişli yapıların yanı sıra Beyaz Geceler de şehrin sembolleridir. Petersburg'a gelen yerli ve yabancı turistlerde hayranlık uyandıran, Beyaz Geceler adlı doğa olayının aslında gökbilimsel bir açıklaması yoktur, ancak güneşin doğuşu ve batışı arasındaki alacakaranlık süresi olduğunu söylemek mümkündür. Bu dönemde güneş, ufuk çizgisinin altına iner ve gecenin alacakaranlığı sabahınkiyle birleşir. Petersburg'da resmi olarak Beyaz Geceler 11 Haziran - 2 Temmuz tarihleri arasındadır. En uzun gün olan 21-22 Haziran da gündüzün uzunluğu on dokuz saate yaklaşırken Rus şair Puşkin şehri simgeleyen Beyaz Geceler'i şöyle tasvir eder:

"*Gündoğumu kovalıyor gün doğumlarını* "Одна заря сменить другую
Sadece yarım saat sürerken gece." Спешит, дав ночи полчаса..."¹⁶⁵

1.9. Sanayi ve Ticaret

Çar I.Petro notlarına, Petropavlovsk Kalesi'ne baktığında Amsterdam kadar güzel bir şehir hayal ettiğini yazar.¹⁶⁶ Rıhtımda, deniz aşırı ülkelerden gelen yabancı tüccarların sesleriyle dolan ambarlar ve ülkenin uzak köşelerinden getirilen Rus kenevir, keten bezi, katran kokusu. 1703 sonbaharında ufukta, şarap

¹⁶² Мавродин, (1983). a.g.e., 82.

¹⁶³ Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 182.

¹⁶⁴ Дмитриева, (2009). a.g.e., 93.

¹⁶⁵ Пушкин, (1978). a.g.e., 10.

¹⁶⁶ Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 30.

ve tuz getiren yabancı bir ticaret gemisinin direği görüldüğünde imparatorluğun gelecekteki başkenti tarih sayfalarına adını yazdırmaya başlamıştır.¹⁶⁷

Şehrin ilk limanı Petrograd Bölgesi'ne kurulurken zaman içerisinde *Vasiliy Adası*'ndaki Strelka (Стрелка)'da da gümrük, rıhtım ve hangar inşaatı tamamlanır. İngiltere, Hollanda, Danimarka, Fransa ve daha pek çok ülkenin bayraklarıyla renklenmiş gemiler Petersburg limanına demir atar. Strelka'ya liman feneri olarak hizmet etmesi için Rostral* Sütunu (Ростральная колонна, Rostralnaya kolonna) yapılır. Siren* şeklindeki düdüklü gemi burunlarıyla süslenen kerpiç sütunlar, Petro için fenerden ziyade Rusya'nın artık bir deniz ülkesi olduğunun simgesidir.¹⁶⁸ Ticaret hacmi hızla büyüyen Petersburg, ülkenin kuzeyindeki diğer liman şehirlerini geride bırakarak Rusya'nın ana limanı, *Avrupa'ya açılan penceresi* olur. Ülkenin dört bir köşesinden, yurtdışına göndermek üzere ihraç ürünler getirilirken Deniz Kuvvetleri Tersanesi'nde yapımı tamamlanan ticaret gemileri bu ürünleri alarak Baltık sularında yol alır. Yurtdışı görevindeki diplomatlar da bulundukları ülkenin hangi ürünlere ihtiyacı varsa Petro'ya rapor eder.¹⁶⁹ XVII. yüzyıldan itibaren ihracatı yapılan kenevir, keten, deri ve iç yağın yanı sıra çeşitli manifatura ürünleri (masa örtüsü, peçete, çarşaf, yelken bezi) ihraç grubuna dahil olur. 1725'e gelindiğinde yabancı tüccarlar Rusya'ya ipek, yün mamuller, boya, içki, kahve, baharat, cam vb. ürünler getirip Rus ürünleri satın alarak limandan ayrılmaktadır.¹⁷⁰ Böylece Petersburg sadece ülkenin başkenti ve Çar'ın ikamet yeri değil, aynı zamanda ülkenin en önemli ticaret limanı olur. Manifaturanın günden güne gelişmesi ise Petersburg'a kısa zamanda endüstriyel bir yüz kazandırır. Farklı alanlarda sanayi ve ticaret kuruluşları açılır. Hızla büyüyen şehir hammadde ve gıda arayışına girer.¹⁷¹ Hammadde ihtiyacının karşılanmasıyla bazı toprak beyleri Petersburg'a taşınarak porselen, ipek dokuma ve barut fabrikaları açarlar. Böylece XVIII. yüzyılın başlarında Moskova'dan gelen göçmenlerin ve tüccarların ikamet ettiği Moskova Bölgesi'nde (Московская сторона, Moskovskaya storona) Petersburg sanayisi hayat bulur ve şehir Rusya'nın en büyük sanayi merkezi

¹⁶⁷ Павленко, (2010). a.g.e., 56.; Анисимов, (2016). a.g.e., 122.

* Ростра (Rostra): Eski Roma gemilerinin burnu.

* Сирены (Sireny): Yunan mitolojisinde bir adada yaşadıklarına inanılan efsanevi deniz yaratıkları.

¹⁶⁸ Даринский, (1995). a.g.e., 26, 29.; Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 155-157.

¹⁶⁹ Брикнер, (2010). a.g.e., 211, 237.; Андреев (2010). a.g.e., 144.

¹⁷⁰ Павленко, (2010). a.g.e., 197.

¹⁷¹ Дмитриева, (2009). a.g.e., 119.

haline gelir.¹⁷² Ayrıca Çar'ın emriyle Novgorod'dan, Velikiy Rostov'dan, Tver'den ve Moskova'dan getirilen aralarında fırıncı, balıkçı, ayakkabıcı, terzi ve kasapların bulunduğu meslek sahipleri ya şehirde kurulan atölyelere girer ya da kendi atölyelerini kurarlar. O dönemde en büyük başarı metal sanayisi alanındadır. Petro döneminde üç yüz fabrika açılır. Bunun yüzden fazlası özel girişimdir. 1721 yılında yayınlanan bir emirle tüccar ve girişimcilere fabrika kurmaları için arsalar, hatta köyler verilir. Köylüler bu fabrikalarda işçi olarak çalıştırılır.¹⁷³ İç yağ, balmumu, deri keten, kenevir ve keten bezi ticareti ile uğraşan zengin tüccarlar Moskova ve Arhangelsk'ten Petersburg'a zorla getirildiklerinden şehre gönülsüzce yerleşirler, ancak Petro'ya bağlılıklarını kullanarak fazlaca ayrıcalık elde ederler.¹⁷⁴

Petersburg limanı Arhangelsk'i geride bırakarak dış ticaretin merkezi haline gelir. Aktif olarak kullanılmaya başlanan Petersburg limanının XIX. yüzyıla gelindiğinde ithalat hacmi otuz üç milyon rubleyi, ihracatsa seksen beş milyon rubleyi bulur. Temel ihraç ürün Ural'dan gelen demirdir; ardından da keten, kenevir, telatin*, demir, yağ, yelkenli, balmumu, halat, keten bezi, ipekli ve yünlü kumaşlar gelir. Ziynet eşyaları ev aletleri, çay, kahve, meyve, sebze, şeker, altın ve gümüş ithal gruptadır. Şehre gelen ithal mallar Petersburg'daki çarşılar ve pazarlarda, Neva sokaklarında, liman civarında, tezgahlarda, tablalarda hatta üç beş kuruş kazanmak isteyenlerin sağdan soldan buldukları karton kutularda satılır.¹⁷⁵ Böylece başlangıçta sadece Çarlık sarayına hizmet eden üretim, Petersburg'da sanayi ve ticaretinin gelişimiyle halka ve ülke ekonomisine de hizmet etmeye başlar.

1.10. Bilim Sanat ve Yaşam

Petersburg'da bilim, sanat ve yaşam; Moskova Rusya'sının karakteristik özelliği olan kilise etkisindeki çürümenin tamamen dışında, aydınlanma ve bilimin ışığında gelişir. Eğitim kurumlarında İncil ve diğer dini kitapların yanı sıra hitabet, şiir sanatı, eski Yunan dili gibi derslerin tamamı kaldırılır. İnşaat, endüstri, ticaret ve tıp alanlarındaki ihtiyacı karşılayacak şekilde matematik, geometri, aritmetik,

¹⁷² Анисимов, (2003). a.g.e., 252.

¹⁷³ Анисимов, (2016). a.g.e., 257.

¹⁷⁴ Мавродин, (1983). a.g.e., 94.; Андреев (2010). a.g.e., 138.

* Telatin: Bir tür sağlam, yumuşak dana veya öküz derisi.

¹⁷⁵ Даринский, (1995). a.g.e., 45.; Дмитриева, (2009). a.g.e., 119.

astronomi, tıp, fizik kimya, coğrafya ve diğer beşeri derslerden oluşan yeni bir müfredat hazırlanır. Ancak Petro'nun özel ilgisinden ötürü, geçmişini bilen yurtsever vatandaşlar yetiştirmek amacıyla müfredata tarih dersi eklenir.¹⁷⁶

Petersburg, eğitim kurumlarıyla kendinden söz ettirmeye başlar.¹⁷⁷ 1715 yılında *Admiralteyskiy Adası*'nda ilk Rus Lisesi açılır. Zanaatkarların, deniz erlerinin ve sıradan insanların çocukları, sonrasında tersanede çalıştırılmak üzere burada eğitim alır.¹⁷⁸ Aynı yıl Moskova'daki denizcilik okulunun bir bölümü Petersburg'a taşınır. Böylece ilk yükseköğrenim kurumu olan Deniz Bilimleri Akademisi'nin temelleri atılmış olur. Yüksek rütbeli devlet görevlilerinin çocuklarının eğitim aldığı akademide geleceğin deniz subayları yetiştirilir. 1719'da açılan mühendislik okullarıyla, Mühendis Bölüğü'ne uzman yetiştirilir. Ardından Topçu Birliği Okulu ile aynı dönemde mevcut hastanelerin yakınlarına tıp okulları kurulur. Bu okullardan mezun olan gençlerin devlete hizmet etme zorunluluğu vardır. Yoksul, öksüz ve yetim çocuklar için ayrıca okullar açılır. Bilimin gelişmesine her şeyden çok önem veren Çar'ın emriyle, 1724'te *Vasiliy Adası*'nda Kunstkamera'nın bir bölümüne soylu ve tüccar çocukları için Bilimler Akademisi kurulur. İngiltere ve Fransa'dan Petersburg'a davet edilen akademisyenlerin eğitim verdiği kurumda, ihtiyaç duyulan her türlü teknik malzeme ve laboratuvar yer alır. Sadece beşeri bilimler değil, tabii bilimlere de yer veren akademinin özelliği birbirinden bağımsız olan tıp, hukuk ve felsefe gibi üç farklı alanı birbirine bağlamasıdır. Petro tarafından akademiye yıllık yirmi beş bin ruble gibi önemli bir bütçe tahsis edilir. Günümüzde akademiye ait özel arşivde, Petro dönemine ait çok sayıda resmi belge yer alır.¹⁷⁹

1710 yılında, kilise Slav harfleri yerine Petro'nun bizzat kendisinin üzerinde çalışarak oluşturduğu modern harflerin kullanımına geçilir. Yabancı dildeki coğrafya, aritmetik, bilim, tarih, ekonomi, savaş sanatları ve sanat kitapları Rusçaya çevrilerek her ay onlarcası basılır. Petro çevirilerin kısa ve anlaşılır olmasını ister. Bu dönemde Rusya'daki mevcut kitapların neredeyse tamamı

¹⁷⁶ Мавродин, (1983). a.g.e., 176.

¹⁷⁷ Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 14.

¹⁷⁸ Анисимов, (2016). a.g.e., 268.

¹⁷⁹ Дмитриева, (2009). a.g.e., 88-90; Мавродин, (1983). a.g.e., 176.; Павленко, (2010). a.g.e., 199.; Даринский, (1995). a.g.e., 10.

çeviridir.¹⁸⁰ Petersburg'daki ilk basım tarihi 11 Mayıs 1711 olan *Vedomosti* gazetesi o tarihten sonra hem Moskova (1703) da hem de Petersburg'da yayınlanmaya başlar. İlk sayılarında Avrupa gazetelerindeki makalelerin çevirilerine yer verilen gazetede daha sonra Rus ekonomisi ve kültür hayatı hakkında yazılar yayınlanmaya başlanır. Bazı sayıları Petropavlovsk Kalesi'nin ve Neva kıyılarının gravürleriyle süslenir. Döneme ait en büyük tiraj, dört bin kopya olarak kayıtlara geçer. 1714'te Gostiny Dvor'un içinde gazete, takvim, bilimsel, askeri, tarihi kitapların ve gravür sanatı ile ilgili kitap türlerinin satıldığı ilk kitapçı dükkanı açılır.¹⁸¹ Aynı yıl Yazlık Saray'da yaklaşık iki bin kitaptan oluşan bir kütüphane kurulur. Kütüphaneye Petro'nun emriyle Moskova'dan ve yurtdışından çeşitli alanlarda pek çok kitap getirilir. Sürekli artan kitap sayısı nedeniyle bir bölümü önce Petropavlovsk Kalesi'ne, ardından da 1718'de Kunstkamera'ya taşınan kütüphane günümüzde Sankt-Petersburg Bilimler Akademisi'nin bünyesinde yer almaktadır.¹⁸²

Çar'ın; *“İnsanların burayı görmesini ve gördüklerinden birşeyler öğrenmelerini istiyorum.”* diyerek, 1719'da ziyaretçilere açtığı Kunstkamera, Rusya'nın ilk gözlemevi ve müzesidir. Petro, müzenin ilk eserlerini 1697'de yurtdışı seyahatinden getirir ve sonrasında ise malzeme toplamak için zaman zaman Sibirya'ya keşif gezileri düzenler.¹⁸³ Üç katlı müzenin bir bölümünde hasta insan organlarının ve ucube ceninlerin kapalı şişelerde sergilendiği, soyu tükenmek üzere olan ya da doğada nadir görülen vahşi hayvan kemiklerinin muhafaza edildiği odalar bulunur. Diğer bölüm ise eski el yazmaları ve kitaplarla dolu büyük bir kütüphanedir. 1725 yılındaki verilere göre kütüphane bölümünde on bir bin cilt kitap vardır.¹⁸⁴

Güzel sanatlara oldukça önem veren Petro'nun kıymet verdiği gravür sanatı kullanılarak Petersburg sokakları, kanalları ve Neva Nehri'nin olağanüstü örnekleri basılır. Şehrin mimara olduğu kadar ressama da ihtiyacı olduğunu düşünen Petro, sarayların iç süslemeleri için yurtdışından ünlü ressamı getirirse de geleceği düşünerek Güzel Sanatlar Akademisi kurmak ister. Bu doğrultuda, Amsterdam

¹⁸⁰ Брикнер, (2010). a.g.e., 271.

¹⁸¹ Андреев (2010). a.g.e., 206.

¹⁸² Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 52.; Мавродин, (1983). a.g.e., 179.

¹⁸³ Дмитриева, (2009). a.g.e., 80.

¹⁸⁴ Павленко, (2010). a.g.e., 195.

ziyareti sırasında bir müzede tanıştığı Hollandalı gravür sanatçısı Adriaan Schoonebeck'i Petersburg'a davet eder ve böylece ülkeye giren sanat dalı, açılan resim okullarıyla birlikte Çarlık Rusya'sında sanatın gelişmesinde önemli bir rol oynar. Sanatçı Schoonebeck'in metal üzerine ofort adı verilen nitrik asitle gravür elde etme tekniğini Rus öğrencilere öğretmesiyle bu alanda hızlıca ve çok sayıda eser verilir. XVIII. yüzyılın ilk yarısında Hollanda'dan Petersburg'a davet edilen gravür sanatçılarından eğitim alan Rus öğrenci Aleksey Zubov oldukça başarılı bir sanatçı olur. Annesi de ikon sanatçısı olan Zubov'un 1711-1727 yıllarına ait metal gravürlerinin neredeyse tamamında Neva kıyıları, Petersburg sokakları, caddeleri ve kanalları resmedilir. Zubov'un, *I.Petro'nun Düğünü*, *Vasiliy Adası* ve *Petersburg Panoraması* gibi gravürleri Petro döneminin başyapıtları arasındaki yerini alır. Ayrıca sanatçının gravürleri Petersburg'a ait yapıtların ilk görünümüne ulaşılmasını sağladığı için tarihi belge niteliği de taşımaktadır.¹⁸⁵

Senatonun ardından, okullar ve akademilerin Petersburg'a taşınmasıyla sıra tiyatroya gelir.¹⁸⁶ Moskova'da Çar Aleksey Mihayloviç döneminden beri var olan tiyatro, Petersburg'da ilk olarak Petro döneminde, Petro'nun kız kardeşi Natalya Alekseyevna tarafından kurulur. Çar, soylular, saray halkı ve tüccarların yegane eğlence alanı olan tiyatronun ilk aktör ve aktrisleri Preobrajenskiy'den getirilen on kişilik ekipten, repertuarı ise dini ve dünyevi (yerli-yabancı) trajediler, komedyalar ve İncil'den alıntılardan oluşur. Petersburg'da 1714'te başlayan gösterileri Petro'nun kendisi de özellikle izler. Girişlerin ücretsiz olduğu tiyatroda Natalya Alekseyevna'nın kendisinin yazdığı ve Batı Avrupa'dan çeviri oyunlara yer verilir. Molière, Pierre-Augustin Caron de Beaumarchais ve Şçedrin eserlerine öncelik verilen yazarlardandır. 1756 tarihinde Yelizaveta Petrovna döneminde *Vasiliy Adası*'nda ilk halk tiyatrosu olan Aleksandr Tiyatrosu açılır. Halkın kültür seviyesini artırmak üzere şehirde birbiri ardına açılan tiyatrolar, yönetimin desteğini almaya başlar.¹⁸⁷

Resmi adıyla Sankt-Petersburg Petro'nun sadece gurur duyduğu yegane eseri değil, aynı zamanda çarlığın sembolü de olur. Yeni başkent mimarisi ve kendine has yaşam tarzıyla benzersiz bir görünüme sahiptir.¹⁸⁸ Petro için sıra Rus

¹⁸⁵ Лебединский, М. С. (1973). *Гравёр петровской эпохи Алексей Зубов*. Москва: Искусство, 5.

¹⁸⁶ Мавродин, (1983). a.g.e., 122., Павленко, (2010). a.g.e., 55.

¹⁸⁷ Дмитриева, (2009). a.g.e., 93, 101.

¹⁸⁸ Павленко, (2010). a.g.e., 187.

halkındadır. Ülkenin diğer şehirlerinde köylü iki yüzyıldır ıhlamur ağaçlarından örülerek yapılan pabuçlarla gezerken Petersburg halkı Petro'nun emriyle ayakkabı giymeye başlar. Çar eski Rus kıyafetlerini fazla gelenekçi bulduğu için öncelikle soylulardan başlayarak erkeklere Macar-Fransız stili gömlek ve Alman çizmeleri, kadınlara ise Alman kadınları gibi giyinmeleri, topuklu ayakkabı kullanmaları ve saçlarını açıkta bırakmaları emredilir.¹⁸⁹ Bir yandan Avrupalı giyim tarzını benimsemeleri için sadece bir yıllık süre verilirken, diğer yandan ise kaftanların ve Rusların yüzyıllardır taktıkları kalpakların sonuna işaret edilmekteydi. Ruslar da artık Avrupalılar gibi kısa ceketler, diz boyunda pantolonlar ve çoraplar giyeceklerdi. Kısa bir süre sonra dükkanlarda ve giysi satan tezgahlarda geleneksel Rus kıyafetlerinin satılması yasaklanır. Bir Avrupa seyahati dönüşündeysen Petro sakallarını keser ve bundan sonra sakal bırakmak isteyenlere sadece vergisini ödemesi dahilinde izin verileceği duyurulur.¹⁹⁰ Petersburg halkından basit nedenlerle alınan yüksek vergiler sayesinde yönetim tarafından şehir inşaatına kaynak aktarımı yapılır.¹⁹¹ Tarihçiler, Petro'nun reformlarının Rusya'nın askeri gücünü artırırken, mutlak yönetim anlayışını ve toprak köleliğini pekiştirdiğini ifade ederler. Bu durumu XIX. yüzyıl yazarlarından N.G. Çernişevskiy; *"Sakallarını tıraş ettiler, Almanlar gibi modern giyinmeye başladılar, ancak sakallı ve eski giysilerindeki zihniyetlerinde kaldılar."* şeklinde yorumlar.¹⁹²

Petersburg'da kurduğu Bilimler Akademisi'nin yıldönümünün kutlanmasını isteyen Çar, özellikle Yazlık Bahçe ve Petergof'taki sarayında davetler vermeye başlar. Böylece Petersburg, balolarıyla Avrupalı giyim tarzına alışmaya çalışan soyluların buluşma yeri olur. Balolarla birlikte kadınlar geleneksel Rus evlerinden çıkıp modern hayatla tanışma fırsatı bulurlar.¹⁹³

I.Petro insanüstü bir çabayla görkemli bir anıt olarak Petersburg şehrini kurmuş, tüm zorlukları ve engelleri aşan bu yaratıcı deha imkansız gibi görünenin mümkün olabileceğini şehri kazıklar üzerine oturarak gözler önüne sermiştir. Petro'dan bugüne Petersburg, bataklığın içinde yeşererek dallanıp budaklanan koca bir çınara dönüşmüştür. Üç yüz yılı aşkın geçmişe sahip şehrin merkezindeki

¹⁸⁹ Bushkovitch, P., (2012). *Büyük Petro* (çev. B. Akkıyal). (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları. (Eserin orijinali 2001'de yayımlandı.), 108.

¹⁹⁰ Андреев (2010). a.g.e., 58.

¹⁹¹ Луппов, (1957). a.g.e., 174.

¹⁹² Павленко, (2010). a.g.e., 206.

¹⁹³ Павленко, (2010). a.g.e., 200.

mimari yapının tamamı ve şehre ait resmi sınırlar içerisindeki yaklaşık beş bin eser günümüzde UNESCO tarafından koruma altına alınmıştır. Dolayısıyla, kaba inşaatı tamamlandığında yüzden fazla, günümüzde ise kırk iki ada üzerinde bulunan Petersburg'un eşine ender rastlanan bir tarih müzesi olduğunu söylemek mümkündür, ayrıca beş milyonu aşkın nüfusa sahip şehre ait resmi bayrak, arma ve marş da bulunması tarihi öneminin bir kez daha altını çizmektedir¹⁹⁴

Çar Petro'nun Petersburg'u, Rus yazını da etkilemiştir. Özellikle XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren şehir, pek çok edebiyat eserine konu olmuştur. Puşkin, Gogol, Lermontov, Dostoyevski, Nekrasov, Tolstoy, Sologub, Blok, Belıy ve daha pek çok tanınmış yazarın yolu, hayatlarının bir döneminde I.Petro'nun *ölümsüz anıtı* Petersburg'la kesişmiştir. Neva Nehri'nin kollarından biri olan ve Petersburg'un merkezinden geçen Fontanka, Neva Caddesi ve Neva'yla kesişen sessiz sokaklar, katedraller, heykellerle donatılmış parklar şair ve yazarlar üzerinde derin etkiler bırakmıştır. II.Yekaterina'nın I.Petro'nun anısına yaptırdığı aynı zamanda Puşkin'in aynı isimli eserine esin kaynağı olan Bakır Atlı heykeli, Gogol'e "*Neva Caddesi*"ni yazdıran Petersburg'un en gözde caddesi Neva, Lermontov'un "*Maskeli Balo (Maskarad, 1835)*" adlı eserinde Neva Caddesi'ni süsleyen V. Engelgard'ın evi, Dostoyevski'nin kahramanı Raskolnikov'un yaşadığı Grajdanskiy Sokağı, Blok'un "*Meçhul Kadın (Незнакомка, Neznakomka, 1906)*" adlı eserindeki Petersburg'un kuytu köşeleri, adı geçen yazarlar sayesinde Rusya'nın sınırlarını aşmış ve I.Petro'nun temellerini atarken kurduğu hayal gerçekleşmiştir.

¹⁹⁴ Георгиев, Иванова, (2000). a.g.e., 90.

2. BÖLÜM

GOGOL'ÜN EDEBİ SANATI VE PETERSBURG ÖYKÜLERİ

2.1. N. V. Gogol'ün (1809-1852) Edebi Sanatı

Rus edebiyatında gerçekçi akımın öncülerinden olan ve eserleriyle kendinden sonraki edebi sürece katkıda bulunan N.V. Gogol, 20 Mart 1809 tarihinde Ukrayna'nın Poltava eyaletine bağlı Soroçinets kasabasında dünyaya gelir.¹⁹⁵ Çocukluğu Vasilyevka'da geçen Gogol'ün duygusal yapısı, büyük annesinden dinlediği halk masalları, çevresindeki dini sohbetler ve Ukrayna'nın şiirsel doğasıyla gelişir. Babası Vasiliy Afanasyeviç, o döneme göre eğitilmiş ve sanatsal yetenekleri olan bir toprak beyidir. Ukrayna komedyalarının yaratıcısıdır. V. Afanasyeviç'in evde düzenlediği tiyatro oyunları, Gogol'ün henüz küçük yaşlarda ilgisini çekmeye başlar, lisede arkadaşlarıyla birlikte sahnelediği piyeslerse¹⁹⁶ ilerleyen süreçte yazacağı *"Müfettiş (Ревизор, Revizor, 1836)"* adlı ünlü tiyatro eserine sağlam bir zemin oluşturur. *"Bazen ruhumu karamsar düşünceler kaplıyordu, mutsuz oluyordum ve rüyalara inanıyordum."*¹⁹⁷ sözlerinden mistik bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılan yazarın annesi Mariya İvanovna ise oldukça dindar bir kadındır. Düşükle sonuçlanan iki gebeliğin ardından dünyaya gelen Gogol, bütün yaşamı boyunca, yüreğine kaybetme duygusunun yerleştiği annesinin aşırı ilgisi ve gözetimi altında büyüyecektir.¹⁹⁸ Bu bağlamda ailesinin, özellikle de annesinin korumacı tavrının ve karamsar düşüncelerinin, Gogol'ün yaşamında, sanrılı bir hayal gücüne sahip olmasında ve eserlerine hakim olan *çilecilik* fikrinin oluşmasında etkili olduğu söylenebilir.

Gogol 1821 yılında, yeni açılan Nejin Lisesi'ne kaydolar. Nejin'de okuduğu dönemde tutucu fikirli insan gruplarının yanı sıra hukuk profesörü N.G. Belousov gibi aydın akademisyenlerle de bir araya gelme fırsatı bulur. Belousov'un aydınlanmacı fikirleri ve Klasik Alman Felsefesi üzerine verdiği dersler Gogol'ün ufkunu genişletir. Gogol, insan hakları ve eşitlik üzerine okuduğu kitapları

¹⁹⁵ Гиппиус, В. В. (1938). *Творческий путь Гоголя*. Москва: Наука.

¹⁹⁶ Золотусский, И. (1979). *Гоголь. Жизнь замечательных людей*. Москва: Молодая гвардия. 4.

¹⁹⁷ Воронский, А. (2011). *Гоголь* (ред. Л. А. Барыкина). Москва: Молодая Гвардия, 8.

¹⁹⁸ Воронский, (2011). a.g.e., 8.

Belousov'la tartışarak kendini sosyal bilimler alanında geliştirir.¹⁹⁹ Lisede en yakın arkadaşları Saşa Danilyevskiy, Prokopoviç ve Bazili'dir. Bu küçük arkadaş grubunun üyeleri *Polyarnaya Zvezda*'yı okur, Rıleyev ve Puşkin'in şiirlerini tekrar tekrar yazar ve okudukları her şiir üzerine saatler süren tartışmalara girerler. Bir süre sonra kendi kütüphanelerini kurmaya karar verirler. Kütüphane için yeni çıkan dergi ve kitapları aralarında para toplayarak Moskova ve Petersburg'dan getirtmeye başlarlar. Bu dönemde *Moskovskiy Telegraf* ve *Sın Oteçestva* yeni sayılarını heyecanla bekledikleri dergilerdendir.²⁰⁰

Gogol, ailesinin gözetiminden uzaklaştığı Nejin Lisesi'ndeki eğitimi boyunca bazen içine kapanık bazen de gizemli ve alaycı tavırlarıyla kimi arkadaşlarının onunla iletişim kurmaya cesaret edemediği bir tutum sergiler. Arkadaşlarının tikleri ve komik halleriyle alay eden ya da onlara hiciv dolu dizeler yazan Gogol, bir mektubunda annesine coşkulu mizacından şu sözlerle bahseder: “*Neşeli şeyleri ne denli sevdiğimi bilirsiniz, soluk benzimin ve tasalı görünüşümün altında çılgınca bir eğlenme isteği olduğunu fark etmişsinizdir.*”²⁰¹

Gogol'ün değişken mizacı, etrafını gözlemlemedeki yeteneği ve içinde biriktirdiği birçok hikaye çocuklukta başlayan yazma tutkusunu alevlendirir. Keskin mizah anlayışı ve hicvetme kabiliyeti lise yıllarında kendini gösterir. Nejin'deyken kaleme aldığı ancak günümüze ulaşmayan “*Nejin ya da Aptallar Üzerine Yazılabilecek Bir Kanun Yoktur (Нечто о Нежине или Дуракам закон не писан, Neçto o Nejine ili Durakam zakon ne pisan)*” isimli düzyazısında güldürü unsuru olarak Nejin'deki yaşamı ve oradaki Yunan kolonileri kullanır.²⁰² Yıllar sonra Gogol “*Bir Yazarın İtirafı (Авторская исповедь, Avtorskaya ispoved, 1847)*”nda ise lise yıllarındaki edebi çalışmalarını şu sözlerle değerlendirecektir:

“*Yeteneğimi fark ettiğim lise dönemimin son yıllarında, ilk edebi denemelerimin, tümü lirik ve ciddiye; ne ben ne de yazmayı deneyen arkadaşlarım, günün birinde benim bir hiciv yazarı olacağımı düşünmedi. Doğuştan melankolik olan karakterime karşın, çoğu zaman insanları bıktırana kadar şakalaşma ve alay etme arzusu vardı içimde. Arkadaşlarım, bu alaycı yönümün yanı sıra bazı durumlarda insanların söyleyemedikleri fikir ve niyetlerini*

¹⁹⁹ Машинский, С. И. (1979). *Художественный мир Гоголя*. Москва: Просвещение, 26-31.

²⁰⁰ Степанов, Н. (1961). *Гоголь. Жизнь замечательных людей*. Москва: Молодая гвардия, 60-61.

²⁰¹ Troyat, H. (2000). *Gogol* (çev. B. Kösemihal). İstanbul: Multilingual. 20-21.

²⁰² Степанов, (1961). a.g.e., 67.

*sezinleme konusunda oldukça başarılı olduğumu ve bunları öyküleştirebileceğimi ifade ederlerdi.*²⁰³

Liseden mezun olduktan sonra arkadaşı Visotskiy'in Petersburg'da İçişleri Bakanlığı'na yerleşmesi ve aile dostları Troşçinskiy'in saygın konumu, Gogol'de devlet görevine gelme isteği uyandırır. Bu hayalini ise Nejin gibi kırsal bir yerde değil, asil insanların yaşadığı başkent Petersburg'da gerçekleştirebileceğine inanır. Bu suretle 1829 yılında vatanına hizmet etme duygusuyla Petersburg'a gelir. Başlangıçta rüya gibi bir şehirde olmanın hazzını yaşar. Bu hazzı *"Noel Gecesi (Ночь перед Рождеством, Noç pered rojdestvom, 1832)"* adlı eserinde *"Tanrım! Bu ne gürültü, ne bol ışık, bizim orada gündüzleri bile sokaklar bu kadar aydınlık olmuyor."* sözleriyle dile getirir.²⁰⁴ Bir akşamüstü saat beşte Vasilii Adası'ndaki Güzel Sanatlar Akademisi'ne gitmek üzere yola çıkar. Neva Nehri üzerindeki Dvortsoviy Köprüsü'nden geçer, Çar I.Petro tarafından yaptırılan Dvenadtsat Kollegiy Binası'nın önündeki dar ve uzun yolda kıyı boyunca yürür. Nehrin karşısında İsak Katedrali hemen önünde ise Petro'nun Bronz Atlı Heykeli durmaktadır. Akademinin geniş merdivenlerine oturur, Mısır'dan getirilen ve şehri koruduğuna inanılan, nehir kıyısındaki sfenkslere bakar. Bunlar, Gogol'ün yıllarca Petersburg hakkında merak ve hayranlıkla okuduklarının birer görselidir. Artık Gogol hayallerinin şehri Petersburg'dadır.²⁰⁵ Ancak bir süre sonra başkent hayallerindeki gibi olmadığını anlayan Gogol, 3 Ocak 1829 tarihinde annesine yazdığı mektupta hayal kırıklığını şu şekilde dile getirir:

*"Petersburg, düşündüğümde bambaşka bir kent. Onu çok daha güzel, çok daha görkemli canlandırmıştım gözümde. Hakkında tüm söylenenler yalanmış."*²⁰⁶

Yazar daha sonraki mektubuna ise şunları ekler: *"Petersburg, ne Avrupa başkentlerine ne de Moskova'ya benziyor. Bence kentler her açıdan içinde yaşattığı insanların özelliğini de taşırlar. Oysa Petersburg'da bunu görmek mümkün değil, kendine has bir karaktere bürünmüş. Şehre yerleşen yabancılar ona uyum sağlamışlar, yabancılara hiç benzemiyorlar. Ruslarsa yabancılaşmışlar*

²⁰³ Гоголь, Н. В. (1990). *Авторская исповедь*. Всероссийский фонд культуры: Псков, 9-10.

²⁰⁴ Гоголь, Н. В. (2001). *Ночь перед Рождеством*. Москва: Институт мировой литературы им. А. М. Горького РАН, 44.

²⁰⁵ Степанов, (1961). a.g.e., 93.

²⁰⁶ Воронский, (2011). a.g.e., 9.

*ama ne kendilerine ne de yabancılara benziyorlar. Kentte görülmemiş bir suskunluk egemen.*²⁰⁷

Petersburg'da senatör ya da bakan olma hayali kuran Gogol, nüfuzlu bir ahababının ricasına rağmen güçlkle katip olarak işe başlayabilir. Bir müddet çalıştığı resmi kurumdaki bürokratik işleyişi gözlemlemesi, ilerde sanatında *memur tipini* şekillendirmesine olanak sağlar. Devlet dairesinde saygın bir konuma gelemeyen Gogol, kısa süre sonra Petersburg şehrinin rütbe almaktan başka bir şey düşünmeyen, adeta otomatikleşmiş insan yığınınına karışmaya ve bürokratik disiplinin ezdiği bu çarkın bir parçası olmaya şiddetle karşı çıkar:

*“Bana yılda bin rublelik bir iş veriyorlar. Kira ve ev masraflarıma yetmeyecek bu paraya karşılık, saygınlığımı, kıymetli zamanımı nasıl satabilirim? Bu durumda ancak günde iki saatim boş kalıyor. Geri kalan zamanımı masaya çivilenip bu beyefendi şeflerin saçmalıklarını, bunak hayallerini deftere geçirmekle mi geçireceğim?”*²⁰⁸

Gogol'ün Petersburg'daki memuriyet hayatı isyanla son bulur, halkına hizmet etme ülküsünü gerçekleştireceği ve saygınlık kazanacağını düşündüğü edebiyata yönelir. İlk olarak *“İtalya (Италия, İtaliya)”* adlı şiirini yayımcı Bulgarin'in *Sın Oteçestva* dergisine gönderir. Basımının ardından ciddi bir yankı uyandırmasa da olumsuz eleştiri almayan bu şiir, Gogol'e diğer eserlerini yayımlatma cesareti verir. Nejin'de lisede okurken yazdığı *“Hans Küchelgarten (Ганц Кухельгаартен, 1829)”* adlı eserini aynı yıl içerisinde V. Alov takma adıyla ve kendi imkanlarıyla bastırır.²⁰⁹ Ancak eser eleştiri yağmuruna tutulur. Dönemin edebiyat dergilerinden *Severnaya Pçela*'daki Rus edebiyat yazarı N.A. Polevoy'un sert eleştirileri, daha yazın yaşamının başlangıcındaki yazar için büyük bir yıkım olur:

*“Süsleme ve üslup bakımından bu dizeler öyle tüyler ürpertici sahneler ve öylesine şuursuz cüretlerle dolu ki, eğer bu genç yeteneğini ortaya çıkarmasaydı, sanıyorum ki dünya hiçbir şey yitirmeyecekti.”*²¹⁰

Dergideki alaycı eleştiriler üzerine Gogol, eserin neredeyse tüm nüshalarını kitapçılardan toplar ve imha eder.²¹¹ Edebiyata olan tutkusu sayesinde eleştirileri

²⁰⁷ Степанов, (1961). a.g.e., 82.

²⁰⁸ Тройат, (2000). a.g.e., 46.

²⁰⁹ Гиппиус, (1938). a.g.m.

²¹⁰ Гоголь, Н. В. (2003). *Полное собрание сочинений и писем. Том I*. Москва: Наука-ИМЛИ РАН, 583.

sineye çeker ve sabırla çalışmalarına devam eder. Bu sırada Petersburg'da yaz sıcakları başlamıştır. Bunaltıcı ve yakıcı havadan sürekli şikayetlenen Gogol filizlenen kolera salgınıyla birlikte başkenti terk eder ve Prenses Lidiya Leonidovna Vasilçikova'nın Pavlovsk'taki çiftliğine yerleşir. Prensesin zihinsel engelli oğluna, resim dersleri veren yazar edebi çalışmalarına yalnızca geceleri zaman ayırabilir.²¹² Yakından tanıdığı Ukrayna yaşamını, Pavlovsk'ta kaleme aldığı *"Dikanka Yakınlarında Bir Çiftlikte Akşam Toplantıları (Вечера На Хуторе Близ Диканьки, Веçера на хуроте близ Диканки, 1831)"* adlı eseriyle anlatır ve hayalini kurduğu üne kavuşur.²¹³ Gogol, bundan sonra Puşkin'le birlikte Rus edebiyatında eleştirel gerçekçiliğin kurucusu olarak kabul edilir. İsmi artık devrimci Rusya'nın yani V. Belinskiy, A. Hertzen ve N. Çernişevskiy Rusya'sının sancağıdır. V. Belinskiy, Gogol'ü "bilinçlenme, gelişme ve ilerleme yolunda" ülkenin tek gerçekçi yazarı olarak görür.²¹⁴

*"Bizim edebiyatımız her zaman retorik olmaktan çıkıp doğal olmayı arzulamıştır. Her başarıda kendini gösteren bu arzu, edebiyat tarihimizin anlamını ve ruhunu yaratmaktadır. Ve biz, hiç tereddüt etmeden, bu arzunun hiçbir Rus yazarda Gogol'de ulaştığı ölçüde başarıya ulaşmadığını söylüyoruz. Bu, sanatın her türlü idealin dışında, salt gerçekçiliğe yönelimiyle olmuştur; Gogol'ün edebiyata en büyük hizmeti budur ve bununla sanat anlayışını bütünüyle değiştirmiştir."*²¹⁵

Edebiyata ulusal sorunların alevlendiği bir dönemde giren ve kısa zamanda devrimci Rusya'nın sembolü olan Gogol, *"Dikanka Yakınlarında Bir Çiftlikte Akşam Toplantıları"* adlı eserinde halkın özlemlerini ve hedeflerini konu edinir. Eserinin ana temasını, ulusal özgünlüğüyle Ukrayna halkı, halkın dünü ve bugünü, doğası ve yaşam tarzı oluşturur. Eser'deki karakterler ise her şeyden önce cesur ve neşeli mizaçlarıyla ön plana çıkarlar.²¹⁶ Dönemin ünlü eleştirmeni V. Belinskiy'in tanımıyla eser, Ukrayna'nın şairane denemeleri, hayatları ve tılsımlarıdır. Kusursuz doğadaki köy hayatı ve bir ulusun sahip olduğu kendine has her şey

²¹¹ Гиппиус, (1938). a.g.m.

²¹² Степанов, (1961). a.g.e., 102.

²¹³ Белинский, В. Г. (1988). "О русской повести и повестях Г. Гоголя (Арабески и Миргород)". *Современник*.

²¹⁴ Гиппиус, (1938). a.g.m.

²¹⁵ Çernişevskiy, N. G. (2015). *Gogol Dönemi Rus Edebiyatı* (çev. A. Berberoğlu). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 65.

²¹⁶ Гиппиус, (1938). a.g.m.

Gogol'ün şairane düşlerinde parlar ve Rus edebiyatına Ukrayna'yı tanıtır.²¹⁷ N. Çernişevskiy ise Gogol'ü *Rus nesrinin babası* olarak nitelendirir ve yazarın yaratıcı yönünü şu sözlerle dile getirir: *“Gogol ilk kez Rus edebiyatında içeriğe yönelik çözümlemeyi hem de eleştiri gibi son derece verimli bir eğilim içinde yaratarak üstün bir hizmette bulunmuştur. Edebiyatımızın bağımsızlığını Gogol'e borçlu olduğumuzu da ekleyelim.”*²¹⁸

Ukrayna imgesinin ardından Gogol'ün sanatında Petersburg imgesi ortaya çıkar ve hem romantik hem de gerçekçi bir yapıda şekillenir. Petersburg romantizmi, Gogol'ün sanatının kısa ancak yoğun bir dönemini kapsar.²¹⁹ Petersburg imgesini ilk olarak 1835 yılında kaleme aldığı *“Arabeskler (Арабеску, Arabeski)”* ve *“Mirgorod (Миргород)”* adlı öykü derlemelerinde ele alır. *“Arabeskler”*de *“Neva Caddesi (Невский проспект, Nevskiy prospekt)”*, *“Portre (Портрет, Potret)”*, *“Bir Delinin Hatıra Defteri (Записки сумасшедшего, Zapiski sumasşedşego)”*, *“Burun (Нос, Nos)”* ve *“Kaput (Шинель, Şinel)”* adlı uzun öyküler yer alır. Bu öykülerde Gogol, Petersburg'un ihtişamlı ve bir o kadar da karanlık yönünü, bürokratik çarka takılan güçsüzün ezildiği şehrin sakinlerinin acınası yaşamlarına vurgu yapar.²²⁰ Bu açıdan Gogol, çağdaşları gibi o dönem Rus toplumunun alt basamağını oluşturan ve günlük yaşamın akışında kimsenin dikkatini çekmeyen tipleri ele alır. Ancak Gogol'ün sıradan kişilere gösterdiği yaklaşım sanatındaki hicivle bütünleşerek diğer yazarlardan farklılaşır. Hiciv ustası, eserlerinde Petersburg şehri üzerinden dönemin küçük insanına yer vererek onları ana kahraman yapar. Belinskiy bu kahramanları şu sözlerle anlatır:

*“Bay Gogol; derin insani duygularınızı ve yüksek ateşli tutkularınızı, insanla hayvan arasındaki o acınası canlının (alt sınıf, basit insan) sıradan duygularıyla kıyaslar ve onun sıradan duygularının daha güçlü, daha derin ve sizin tutkularınıza göre daha tutarlı olduğunu ifade eder. Siz de öğretmeninizin karşısında o derse dair hiçbir şey bilmeyen bir öğrenci gibi başınız önünüzde durursunuz. Çünkü bu noktada kusursuz duygu ve davranış dürtüleriniz ortadan kaybolur. Yoksul insan! Ne acı hayat ama!”*²²¹

²¹⁷ Белинский, (1988). a.g.m.

²¹⁸ Çernişevskiy, (2015). a.g.e., 31.

²¹⁹ Гиппиус, (1938). a.g.m.

²²⁰ Раков, Ю. (1999). *Петербург-город литературных героев*. Петербург: Химиздат, 43.

²²¹ Белинский, (1988). a.g.m.

Gogol o güne kadar önemsiz olan bu kesime karşı toplumsal bir farkındalık yaratır. Ayrıca Rusya'nın siyasi yaşamını, memuriyetteki kanunsuzluk, keyfi davranışlar, rüşvet ve ahlak bozukluğu gibi konuları da hicveder.²²² Gogol'ün mizah anlayışı Belinskiy'in şu sözleriyle netlik kazanır:

“Gogol’ün güldürü ve mizah anlayışı; özünde tam anlamıyla Rus, ağırbaşlı ve yazarın ahmakmış gibi davrandığı kendine has bir karaktere sahiptir. (...) Aslında yazar hiçbir kurala ve ahlak dersine yer vermez. Her şeyi olduğu gibi resmeder. Hiçbir amacı ve hazzı olmaksızın tasvir eder. “Akıldan Bela (Горе от ума, Gore ot uma, 1822-1824)”dan sonra, Gogol’ün “Petersburg Öyküleri” kadar Rus dilinde böyle temiz bir mizah anlayışı ve böyle faydalı bir etki yaratan eser görmedim. Bu ahlak anlayışı karşısında her zaman diz çökmeye hazırım.”²²³

Gogol “Mirgorod” isimli derlemesinde ise, “Eski Zaman Derebeyleri (Старосветские Помещики, Starosvetskiye pomeşçiki, 1835)” ve “İvan İvanoviç’le İvan Nikiforoviç’in Nasıl Kavga Ettiklerinin Öyküsü (Повесть о том, как поссорился Иван Иванович с Иваном Нукифоровичем, Povest o tom, kak possorilsya İvan İvanoviç s İvanom Nikiforovičem, 1834)” adlı öyküleriyle taşranın sıradan yaşamını yansıtır. Her iki öykü derlemesinde de yazarın sanatının ana hattını oluşturan mübalağa ve grotesk öğeler görülür.²²⁴ Rus şair Valeriy Bryusov, Gogol’ün sanatındaki bu öğelere yer verdiği “Gogol’de Mübalağa ve Kurmaca (Гипербола и фантастика у Гоголя, Giperbola i fantastika u Gogolya, 1909)” adlı makalesinde, yazarın hayatı olduğundan daha büyük ve abartılı gösteren gözlüklerle gördüğünü ifade eder. Dolayısıyla yazarın kaleminin en çok başvurduğu yol abartıdır. Bryusov’a göre günlük yaşama ironik bir dille yaklaşmak, Ukrayna ve Petersburg ile ilgili tasvirlerde abartıya kaçan anlatımlar kullanmak, destan ve efsanelerdeki kahramanlara yakın tipler çizmek, güzelliği ve çirkinliği en uç özelliklerle tanımlamak, korkunç anlatıları gerçekmiş gibi sunmak yazarın en sık kullandığı mübalağa kalıpları arasındadır.²²⁵ Bunun yanı sıra Gogol’ün sanatında fantastik öğeler de önemli bir yer tutar. Yazar, fantastik eserlerinde iyilik-kötülük, tanrı-şeytan gibi iki karşıt düşünceye yer verir. Kötü niyetli kahramanların sade, saf ve çaresiz gibi duruşlarının ardında yatan ikiyüzlülük, Gogol’ün eserlerindeki komik

²²² Манн, Ю. В. (1988). *Поэтика Гоголя*. Москва: Художественная Литература, 394.

²²³ Белинский, (1988). a.g.m.

²²⁴ Behramoğlu, A. (2012). *Rus Edebiyatı Yazıları (XIX. ve XX. Yüzyıllar)*. İstanbul: Tekin Yayınevi, 53.

²²⁵ Бурюсов, В. (1909). “Гипербола и Фантастика у Гоголя”. *Весы*, (4). Москва.

unsuru oluşturur.²²⁶ Yazarın öykülerinin diğer ayırt edici özellikleri ise hüznün, halkçılık, hayatın mutlak gerçekliği, özgünlüktür. Belinskiy'e göre bu özelliklerin hepsi tek bir kaynaktan yatmaktadır: Gogol gerçek bir hayat şairidir. Bu yorumuyla Belinskiy, yazarın öykülerinin gündelik yaşantımızda aşına olduğumuz tipleri büyük bir ustalıklarla yansıttığını dile getirir:

“Gerçekten İvan Nikiforoviç ile İvan İvanoviç’in tartışmalarının içine bizi çekmesi, insanlığa yönelik yazılmış bu tasvirlerin saçmalıklarıyla, önemsizlikleriyle ve çılgınlığıyla gülmekten gözlerimizden yaşlar getirtmesi şaşırtıcıdır. Ancak sonra bizi bu aptallara acımaya yöneltmesi ve onlarla garip, derin bir hüznün duygusuyla vedalaşmamıza yol açması, bizi ‘Bu dünya sıkıcı Tanrım!’ diye kendi kendimize haykırmaya sevk etmesi, işte bu sanat olarak adlandırılan Tanrısal bir yetidir, işte bu, hayatla şiirselliğin bir arada olduğu sanatçı yeteneğidir. Gogol’ün öykülerinin hemen hemen hepsini ele alın. Ayırt edici özellikleri nedir? Öykülerinin hemen her biri ne ifade etmektedir? Saçmalıklarla başlayan bir komedi, saçmalıklarla devam eder ve sonunda buna hayat denir. Ve buna benzer bir sürü öykü. İlk önce komik sonra hüznü.”²²⁷

Gogol, 1835’te tarihe olan ilgisi neticesinde Zaparojye Kazaklarının Leh feodalitesine karşı mücadelesini işlediği Kazak kültürüne duyduğu derin sevgi ve özlemin bir ürünü olan *“Taras Bulba (Тарас Бульба, Taras Bulba)”*’yı yazar. Sonrasında ise Gogol’ü eserlerinde hicve yönelterek edebiyatta kalıcı bir yer edinmesini sağlayan Puşkin, *“Müfettiş”* ve *“Ölü Canlar (Мёртвые Души, Myordviye duşi, 1842)”*ın konusu için yazara ilham kaynağı olur. Gogol 1835’te *“Müfettiş”* adlı komedisini bitirir, ancak sansüre takılan eser, geç sahnelenebilir. Aynı şekilde *“Ölü Canlar”* da sansür nedeniyle 1842 yılında yayımlanır. *“Ölü Canlar”*’la büyük bir başarı elde eden Gogol, sağlık sorunlarının artmasıyla ruhsal açıdan da çöküntüye uğrar. Karamsarlığa ve mistisizme kapılır, kendini Tanrı’nın bir havarisi olarak görür. Sanatını da etkileyen bu durum, yazarın *“Ölü Canlar”*ın ikinci cildini bir bunalım sonrasında yakmasıyla iyice belirginleşir.

1847 yılında *“Dostlarla Yazışmalardan Seçmeler (Выбранные места из переписки с друзьями, Vibrannniye mesta iz perepiski s druzyami)”* adlı eserinde savunduğu tutucu görüşler edebiyattaki en büyük destekçisi Belinskiy tarafından

²²⁶ Манн, (1988). a.g.e., 78.

²²⁷ Белинский (1988). a.g.m.

eleştirilir. “Rusya kurtuluşunu gizemcilik ve sofulukta değil, uygarlığın, aydınlanmanın ve insancılığın başarılarında görmektedir” sözleriyle bir zamanlar göklere çıkardığı yazarı adeta alaşağı eder.²²⁸ Eleştiriler üzerine kendisini günahkar kabul eden Gogol, 1848’de Kudüs’e hacca gider, oruç tutar ve bol bol dua eder. Zihni karmakarışıktır. Dünyevi zevklerden tamamen uzaklaşır. 21 Şubat 1852 tarihinde ise Moskova’da ölür.²²⁹

Gogol’ün ölümüyle ardında bıraktıkları, bir zamanlar Puşkin’e ait olan altın bir saat, kadife yakalı siyah bir palto, yünlü kumaştan dikilmiş eski bir redingot, üç tane yıpranmış keten pantolon, dört eski kravat ve üç mendil. Ne para, ne de mücevher kalır yazarın ardından. Kalanlar adeta bir dilenci bohçasıdır.²³⁰ Eserlerini oluşturan kağıt parçaları ondan kalan en kıymetli hazinelerdir.

Yazar yapıtlarında ne hükümete ne de kiliseye saldırmıştır, ancak memurları, toprak sahiplerini, rejimin küçük ve büyük hizmetkarlarını alaya almıştır. Kuşkusuz edebiyatta, en zararsız eserlerin içinde bile çoğu zaman yıkıcı birkaç şeyin bulunduğu her zaman bilinir.

Gogol eserlerinde daha ziyade XIX. yüzyıl Rusya’sının henüz aydınlığa çıkmamış karanlık yönlerini ele almıştır ve bundan sonraki dönem Rus yazarları da Gogol’dan bir şeyler ekleyerek Rus edebiyatına yeni bir yön vermişlerdir. Örneğin, Dostoyevski ve Tolstoy’un eserlerinde uyanan fakirlere karşı acıma duygusunda Gogol’ün etkisi olduğunu söylenebilir. Turgenyev, Saltıkov Şchedrin, Leskov, Çehov, Gorki ve daha çok sayıda yazarın kahramanları Gogol’ün “Müfettiş” ve “Kaput” eserindeki önemli karakterlerin devamı niteliğindedir.²³¹

²²⁸ Behramoğlu, (2012). a.g.e., 54.

²²⁹ Степанов, (1961). a.g.e., 424.

²³⁰ Степанов, (1961). a.g.e., 425.

²³¹ Troyat, (2000). a.g.e., 459-462.

2.2. Petersburg Öyküleri

Gogol, Petersburg'a 1828'de dondurucu bir Aralık sabahında gelir. Ukrayna'nın Nejin kentindeki bir liseden henüz mezun olan 19 yaşındaki Gogol için Nejin'den Petersburg'a seyahat oldukça uzun ve yorucudur. *Kuzeyin başkentinin* ayazından kendisini korumak için eski paltosuna sımsıkı sarınır ve yıllardır hayalini kurduğu başkenti keşfetmeye çalışır. Nejin'deki sakin taşra hayatından sonra Petersburg yazara oldukça hareketli gelir. Her köşede kontrastlar dikkatini çeker. İngiliz Rıhtımı, Gorohoviy ve Yekaterinskiy Kanalı'nın etrafındaki pis, kuytu yerler Gogol'ün Petersburg'da ilk yerleştiği yerlerdir.²³²

Gogol, 1828 yılının sonlarına doğru Rusya'nın başkenti Petersburg'a geldiği zaman olay mekanının Petersburg olduğu öyküler kaleme almaya karar verir.²³³ Petersburg imgesi, ilk kez 1831 yılında yazdığı *“Dikanka Yakınlarında Bir Çiftlikte Akşam Toplantıları”* (Вечера на хуторе близ Диканки, *Veçera na hutore bliz Dikanka*) isimli öykü derlemesinde kendine yer bulur. Bu derlemeye dahil olan ve mistik öğeler içeren *“Kaybolan Yazı (Пропавшая грамота, Propavşaya gramota)”* ve *“Noel Gecesi”* adlı fantastik öyküler, çok katlı evleri ve görkemli mimarisiyle Petersburg'da geçer. Gogol'ün ilk sanatsal deneyimi olan söz konusu eserlerde başkente dair ne varsa kullanılır.²³⁴ Yazar derlemede küçük Rusya olarak bilinen Ukrayna masallarını öyküleştiren, 'medenileşen' bir toplumu ele alır.

*“Dikanka Yakınlarında Bir Çiftlikte Akşam Toplantıları”*ndan sonra *kuzeyin başkentine* adanan *“Petersburg Öyküleri”*; *“Neva Caddesi”*, *“Burun”*, *“Portre”*, *“Bir Delinin Hatıra Defteri”* ve *“Kaput”* isimli öykülerden oluşmaktadır. Öykülerden *“Neva Caddesi”*, *“Portre”*, *“Bir Delinin Hatıra Defteri”* ilk olarak 1835 yılında *“Arabeskler”* isimli bir derlemede yayınlanır. Gogol, 1836 yılında *“Burun”*, 1842 yılında ise *“Kaput”* öykülerini de tamamlayarak *“Arabeskler”*e ekler. Derlemede *“Petersburg Öyküleri”* ayrı bir bölümdür. 1842'de *“Burun”* ve *“Kaput”*un yanı sıra eklenen *“Roma (Рум, Rim)”* ve *“Fayton (Коляска, Kolyaska)”* isimli öyküler *“Petersburg Öyküleri”* kısmında yer alsa da gruba dahil değildir. Yazar diğer beş

²³² Раков, (1999). a.g.e., 41.

²³³ Раков, (1999). a.g.e., 41.

²³⁴ Гоголь, Н. В. (2009). *Полное собрание сочинений и писем в семнадцати томах. Том III: Повести, Том IV: Комедии*. Москва-Киев: Издательство Московской патриархии, 506.

öyküyü “*Petersburg Öyküleri*” olarak kategorize ederken “*Roma*” ve “*Fayton*” için sadece ‘öykü’ tanımını kullanır.²³⁵ Öykülerin mekanı ve aynı zamanda odak noktası, isminden de anlaşıldığı üzere Çar Petro’nun Avrupa’nın Rusya’daki yansıması olmasını istediği Petersburg’dur. XIX. yüzyılda genel olarak yazarlar, Petersburg’un entelektüelleri ve onların yaşamlarından bahsederken Gogol’un Petersburglu karakterlerini, yoksul sanatçılar, düşük rütbeli memurlar ve küçük esnaflar oluşturur. Saraylar ve soyluların gösterişli evleri Gogol’de yerini kuytu köşelerdeki kulübeler ve fakirliklere bırakır.

Petersburg’da yaşayan alt ve üst tabakadan insanlar, bu insanların maddi-manevi değerleri ve yaşam tarzları ile başkentin hayatlarında oynadığı rol ve yeri Gogol tarafından “*Petersburg Öyküleri*”nde anlatılır. Yazarın derlemesine bu ismi vermesi ve olay örgüsünün yalnızca Petersburg’da geçmesi konusunda uzun zamandan beri arkadaşı olan A.S. Puşkin’in büyük etkisi vardır: “*Özellikle Puşkin 1820’li yılların sonu 1830’lu yılların başında Gogol ve N.İ. Odoyevskiy’e Petersburg’un ‘şeytani’ tarafını işlemeleri konusunda öncülük yapar*”²³⁶. Rus postmodern yazar ve eleştirmen Abram Terts takma adını kullanan Andrey Donatoviç Sinyavskiy (1925-1997), Gogol’un sanatını ele aldığı “*Gogol’un Gölgesinde (В тени Гоголя, V Teni Gogolya)*” adlı çalışmasında, yazarın eserlerinde seçtiği coğrafya konusunda şunları belirtir:

*“Coğrafya gerçek tarihe etki yaptığı gibi, Gogol’un dili ve üslubunda da eserin olay örgüsünün gelişimini etkiler. Mimari tasarımların şekillendiği coğrafya Gogol’un yazı biçiminin de meşru bir sembolüdür. Dahası, düşünceyle ve sanatsal ifadeyle somutlaşan coğrafik prensip Gogol’un sanatına kök salar. Coğrafya Gogol’un düz yazısının esası gibidir. Bu nedenle, Gogol ruhunu saran düşünceleri ifade etme arzusuna kapıldığında istekli bir şekilde bu coğrafyadan destek alır.”*²³⁷

Gogol için kuzeyin başkenti olan Petersburg, dünya ve Rus edebiyatının vazgeçilmez bir parçasıdır ve öykülerde onun en geniş anlamıyla tarihi ve kültürel yapısı üzerinde durulur. Bu yapı bir taraftan geçmiş ve geleceğiyle batı Avrupa gerçekliğini gösterirken, diğer taraftan dönem Rusya’sının gerçek yüzünü

²³⁵ Гоголь, (2009). a.g.e., 506.

²³⁶ Гоголь, (2009). a.g.e., 505.

²³⁷ Терц, А. (2009). *В тени Гоголя*. Москва: Колибри, 458-459.

aktarmaktadır. Geleneksel Rus kültürünün dünya medeniyetiyle olan ilişkisi, tüm öykülerinin ortak paydasıdır. Sanatçı derlemesinde tıpkı *“Dikanka Yakınlarında Bir Çiftlikte Akşam Toplantıları”*nda olduğu gibi özellikle ‘medenileşen’ Rus toplumu üzerinde durur.

Petersburg, Gogol için amirleri tarafından aşağılanan memurlar, keyiflerine göre davranan polisler ve asil Petersburgluların yer aldığı büyük bir tablodur, bürokrasi şehridir, granitten yapılmış bir kışladır, ayrıca tüm *“Petersburg Öyküleri”*nde belirttiği gibi tuhaf bir şehirdir. Oradaki hiçbir şey başka yerlerdekine benzemez. Şehir insanların ahlak anlayışı, gelenekleri, başkentin fizyonomisi yazarı derinden etkilerken, insanların çarpık ilişkilerinin, sahtelik ve alçaklıklarının yeteneğini ve esin perisini yok ettiğini ileri sürer ve Petersburg her öykünün kompozisyonunda önemli bir yere sahiptir.²³⁸ İşte bu nedenle Petersburg imgesinde duygusal atmosfer ve fikir kavramı son derece önemlidir. Gogol *“1836 Yılı Petersburg Notları (Петербургские записки 1836 года, Peterburgskie zapiski 1836 goda)”*nda, *“Petersburg’a dair genel bir ifade yakalamak oldukça zordur.”* diye yakınırken Petersburg’un görkemli bir portresini vermeyi de ihmal etmez. Gogol’un Petersburg’u moda ve şıklık düşkünüdür; asla evde oturmaz, Avrupa’ya daima hoş görüntü verir. Petersburg’da mahzenden çatı katına hep bir hareketlilik vardır. Öykülerde okuyucuya şehir bürokrasi ve polis tarafından çirkinleştirilmiş haliyle, kepezeliği ve adaletsizliğiyle sunulur. Her şeyin aldatıcı olduğu başkentte emeksiz kazanç tutkusunun kurbanı olan yetenekli ressamın dramıyla dalga geçilir. Sıradan devlet memurlarının başına tuhaf şeyler gelir. Açıkçası dürüst, zavallı, savunmasız ve güçsüz bir insanın Petersburg’da yaşama hakkı yoktur.²³⁹

Gogol’un *“Neva Caddesi”* adlı öyküsü ilk olarak 1835’te *“Arabeskler”* derlemesinde yayınlanır. 1834 yılı Kasım ayının başında sansür komitesinden geçmesi gereken öykünün müsveddelerini inceleyen Puşkin, Gogol’e; *“Büyük bir zevkle tekrar tekrar okudum. Sansürden geçer, bence tamamı (dayak sahnesi de dahil) yayınlanmalı, ancak komite bir kısmını çıkarmak isteyebilir.”* der. Gogol’un 1834 yılı Eylül ayına ait, temize çektiği el yazmalarında şu notlara rastlanır: *“Pirogov ilk haliyle kalsaydı, muhtemelen rütbesine saygı göstermek gerekecekti.”*

²³⁸ Машинский, (1979). a.g.e., 381.

²³⁹ Машинский, (1979). a.g.e., 385.

Alman mahallesine, üniformasız ve apoletsiz bir şekilde kendine ait redingotuyla gittiği için süpürgeyle dövüldü ve elbiseleri Almanlar tarafından yırtıldı. İtiraf ediyorum ki, Pirogov ilk başta yüksek rütbeli bir askerdi. Ancak biraz yontmak gerekti.” Bunun yanı sıra “*Neva Caddesi*”nin yazım sürecinde Gogol’ün, “*Vasiliy Adası 16. Güzergahda Bulunan Çatı Katının Kırık Penceresindeki Ay Işığı* (Лунный свет в разбитом окошке чердака на Васильевском острове в 16 линии, Lunniy svet v pazbitom okoške çerdaka na Vasilyevskom ostrove v 16 linii)” kitabında yer alan “*Korkunç El (Страшная рука, Strašnaya ruka)*” adlı bitmemiş eserinin devamı olduğu da düşünülür.²⁴⁰

Bir akşam Neva Caddesi’nden evine doğru yürürken karanlık sokakların birinde yoksul olduğu her halinden belli olan bir ressam Gogol’ün dikkatini çeker. Petersburg’a yaşam mücadelesi için geldiği bellidir ressamın. Gözlerindeki acı yazarı derinden etkiler. Gogol “*Neva Caddesi*” adlı öyküsünü yazmaya başladığında ana karakterlerinden ressam Piskarev çoktan hazırdır. Yazar ressamı önce *Palitriniy** olarak adlandırırsa da sonrasında ressamın hayattaki belli belirsiz yerini daha net gösterebilmek için çırpınıp durmasına rağmen hiçbir şey elde edemeyen önemsiz bir balığa benzeyen *Piskarev’i* tercih eder.²⁴¹

“*Neva Caddesi*”nde yazarın Güzel Sanatlar Akademisi’nde üç yıl boyunca (1830-1833) aldığı derslerden edindiği izlenimleri de görmek mümkündür. Gogol annesine yolladığı 3 Haziran 1830 tarihli mektuplarında şunları yazar: “*Yemekten sonra saat beşte resim dersine gittim. Bu alanda ilerlemek istiyorum. Akademide kendimi geliştirebileceğim her şey var. Kendimi buradaki tüm resamlara tanıttım. Yeteneklerine zaten söyleyecek sözüm yok. Ama karakterlerine ve davranışlarına hayranım. Haftada üç kere derslere gidiyorum ve yerimden hiç kalkmadan resim yapıyorum.*”²⁴²

“*Neva Caddesi*”ne övgüler yağdıran Puşkin, öykünün Gogol’ün eserleri arasında en kusursuzu olduğunu yazar. Belinskiy ise teğmen Pirogov tipinin Rus öykülerinde bir prototip olduğunu savunurken hayran olduğu bu tipin bir sembol ve

²⁴⁰ Гоголь, (2009). a.g.e., 571.

* палитра (palitra): palet, boya karıştırmak için kullanılan geniş yüzeyli tahta. ‘Palitriniy’, ‘palitra’ sözcüğünden türemiştir. (Ожегов, С. И., Шведова, Н. Ю. (2008). *Толковый словарь русского языка*. Москва: ИТИ ТЕХНОЛОГИИ, 490.)

²⁴¹ Степанов, Н. (1961). a.g.e. 150.

²⁴² Гоголь, (2009). a.g.e., 572.

mistik bir efsane olduğunu belirtir.²⁴³ Gogol'ün 1833-1834 yılları arasında yazdığı *"Neva Caddesi"* dönemin başkentini hor görülen küçük insanla anlattığı en önemli öykülerinden biridir. Yazarın Neva Caddesi'nin betimlemelerine ve caddenin insanlarda bıraktığı etkiye yoğun bir şekilde yer verdiği eserde gerek giriş bölümü gerekse satır araları, diğer öykülerde kullanılan ortak mekan hakkında ön bilgi niteliği taşır. Şehrin sembolü olan caddenin, Petersburg'un merkezindeki en önemli nokta olması, öykülerde hayatının bir bölümünü Petersburg'da geçiren Gogol tarafından en çok kullanılan imge olmasına zemin hazırladığı söylenebilir.

Petersburg tutkusu henüz lise yıllarında şekillenen Gogol, annesine Nejin'den yolladığı mektupların birinde; *"Rüyamda sürekli Petersburg'da olduğumu ve bir devlet görevinde çalıştığımı görüyorum."* şeklinde yazarken, mezuniyetinden sonra başkente gitme planını dayısı Petro Kosyarovskiy'e ise şöyle anlatır: *"Kışın başında mutlaka Petersburg'a gidiyorum, Tanrı bilir oradan nereye sürükleneceğim, belki de birkaç yıl benden hiçbir şekilde haber alamayacağınız bilinmedik yerlere gideceğim."*²⁴⁴ Gogol, Petersburg'a gitmeden önce, sahibi oldukları malikanenin kendi payına düşen bölümünü annesine bırakır. Ailesinin kaderi konusunda endişeye kapıldığı için attığı bu adım, aynı zamanda yazarın her şeyi göze alarak Petersburg'da edineceği başarılarla olan inancının bir göstergesidir. Yolculuk hazırlıkları içinde Petersburg modasına uygun olarak giyim-kuşamına çeki düzen verme de vardır. Başkentte önemli ziyaretlerde bulunacağı düşüncesiyle şehre uygun şıklıkta giyinmek ister. Bu nedenle tanıdığı en iyi terziye Petersburg'un son modasına göre frak diktirir. Hazırlıklar tamamlanır ve yolculuk vakti gelir. Bu dönemde Petersburg'a gidiş yolu, Moskova üzerinden sağlanmaktadır. Ancak Gogol, okul arkadaşı Danilevskiy ve uşağı Yakim ile çıkacağı bu yolculuğu Belarus üzerinden yapmak ister.²⁴⁵ Çünkü ilk olarak Petersburg'u görmek ister. Moskova'nın aklını karıştırmamasını istemez.

Petersburg'a vardıklarında çocuklar gibi sevinen Gogol, gördükleri karşısında büyülense de çok geçmeden şehrin korkunç yüzünü fark eder. Hayallerinin kenti olan Petersburg'da edindiği olumsuz izlenimler daha sonra

²⁴³ Гоголь, Н. В. (1984). *Собрание сочинений в 8 томах. Том III*. Москва: Правда, 620.

²⁴⁴ Владимирович, М. Ю. (2010). "Петербург мне показался вовсе не таким, как я думал...". *Педагогика искусства электронный научный журнал учреждения Российской академии образования институт художественного образования*. Москва. (1), 1.

²⁴⁵ Степанов, Н. (1961). a.g.e. 79-80.

eserlerinde imgeleşecektir. Danilevskiy ile birlikte kalmak üzere bir tüccardan kiraladığı ev hem pahalı hem de küçüktür. Çok geçmeden gıda malzemelerinin de Ukrayna'ya oranla pahalı olduğunu gören Gogol, elindeki kısıtlı parayla Petersburg'da geçinmenin imkansız olduğunu anlar. Yaşadığı sıkıntılar, yazarın hayal kırıklığını derinleştirerek hissettiği yalnızlık duygusunu artırır.²⁴⁶ Annesine yazdığı mektupta şehir hakkındaki düşüncelerini şu sözlerle ifade eder: *“Petersburg, düşündüğümde bütünü farklı çıktı; ben çok daha güzel ve görkemli bir şehir hayal ediyordum.”* Yazar Petersburg'u artık bayağılık, ahlaksızlık ve sahtekarlığın hüküm sürdüğü bir şehir olarak tasvir eder. Yaşadığı çelişkiler, eserlerinde de açıkça kendini göstermeye başlar.²⁴⁷

Bir süre yaptığı devlet memurluğunda, başkentin kendi içinde yaşattığı zıtlıklara yakından şahit olur. En temel ihtiyaçlarını dahi karşılamaya gücü yetmeyen fakir devlet memurları ve genç sanatçıların arasında kalınca, Petersburg'un parlak görüntüsünden bir kez daha nefret eder. Aynı zamanda başkentteki küçük memurun çalışma şekli, Gogol'e mantıksız, verimsiz acınası görünür. 30 Nisan 1830 tarihinde annesine yazdığı mektupta Petersburg'daki memurların uğraşları konusunda şunları söyler: *“...herkesin içi kararmış, herkes hayatlarını çürüten önemsiz, gereksiz işlere dalmış.”*²⁴⁸ Gogol'ün Petersburg'da memuriyette edindiği tecrübelerin izlerine, 1833 yılında kaleme aldığı *“Burun”* adlı öyküsünde de rastlanır. Yazar 1835'te öyküye son şeklini vererek *Moskovskiy Nablyudatel* dergisine gönderir. Derginin yönetmeni, öyküyü yayınlamaya değer bulmaz. Öyküdeki sanatsal derinliği ve yergideki başarısını beğenen Puşkin ise, yönettiği *Sovremennik* dergisinde 1836'da yayınlarak bir not düşer: *“N.V. Gogol uzun süre basılmasını istemedi; ama biz, bu öyküde öyle şaşırtıcı, akla sığmaz, neşeli, özgün şeyler bulduk ki, öykünün elyazmasının bize verdiği zevki okuyucularımızla paylaşmaya razı olması için kendisini güçlükle kandırabildik.”*²⁴⁹ Ancak öykü yayınlanmasından kısa bir süre sonra Gogol'ün yakın arkadaşlarının da içinde bulunduğu belirli bir kesim tarafından, oldukça sert eleştirilere maruz

²⁴⁶ Владимирович, (2010). a.g.m., 3.

²⁴⁷ Анциферов, Н. П. (1991). *Непостижимый город-Душа Петербурга*. Петербург: Лениздат. 35.

²⁴⁸ Гоголь, (2009). a.g.e., 515.

²⁴⁹ Gogol, N. V. (1999). *Üç Öykü “Burun, Fayton, Paltó”* (çev. E. Güney, O. Kanık, O. Peltek). İstanbul: Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık, 1.

kalır. Yazar öyküyü daha sonra “Arabeskler” derlemesinde, “Petersburg Öyküleri” başlığı altında yayınlar.

Uzun zaman üzerinde çalıştığı ve iki bölümden oluşan “Portre (Портрет, Portret)” öyküsünü Gogol, 1835 ve 1842 yılları olmak üzere iki farklı dönemde yayınlar. Çocukluk yıllarından itibaren resme özel bir ilgi duyan ve Petersburg’a geldiğinde Güzel Sanatlar Akademisi’nde resim dersleri almaya başlayan yazar, bu çevre ile sıkı bağlar kurar ve zaman zaman ressamların bulunduğu topluluklara katılır. Dünyanın en büyük sanat galerilerinden biri olan Ermitaj’da ressam Karl Pavloviç Bryullov’un “Pompei’nin Son günü (Последний день Помпеи, Posledniy den Pompei 1830-1833)”, tablosunu gördüğünde can çekişen insanların tasvirini bu denli kusursuz anlatımı için ressama övgü dolu sözler yağdırır ve kendisi de aynı estetiği “Portre”de vermeye koyulur. Yazar İtalya’da yaşadığı dönemde ressam Aleksandr Andreyeviç İvanov, Fyodor Antonoviç Moller ile yakınlaşır. “Arabeskler”i tanıttığı “Heykel, Sanat ve Müzik (Скульптура, живопись и музыка, Skulptura, jivopis i muzika)” adlı makalede yazar, resim sanatının her şeyden önce geldiğini ifade eder: “Heykelden farklı olarak resim sanatı belirli bir kişiyi taşımaz. Onun sınırları daha geniştir. İçinde tüm dünyayı barındırır. İnsanın çevresi, egemenlik alanı, doğayla iletişimi. Bu nedenle ressam üstün özelliklerle donatmalıdır kendini. Her türlü ihtiras ve kıskançlık ve öfkeden uzak durmalıdır.” Yazar “Portre”de bu fikirlerini somutlaştırır. Yetenekli ressam Çartkov kendi hazin sonunu ihtiraslarıyla hazırlarken yazar onun karşısına koyduğu ressamla ideal olanı çizer. Eserde zıtlıkların bir arada vermesini Gogol’ün arayışları ve çelişkileri olarak değerlendirmek mümkündür.²⁵⁰

Gogol’ün “Portre” öyküsü, 1830-1840’lı yılların tarihsel-edebi sürecinin önemli bir parçasıdır, çünkü öykü, estetik bir özelliğe sahiptir. Bu özelliğiyle, dünya genelinde yaratıcı ve model alınacak eserlerden biri olarak kabul edilir.²⁵¹ Belinskiy’e göre “Portre” öyküsü, Gogol’ün fantastik türde verilen başarısız bir denemesidir. Belinskiy öyküde Gogol’ün yeteneğini tam olarak sergileyemediğini düşünür.²⁵² Yazar ve eleştirmen S.T. Aksakov ise öyküde tamamen başka bir yöne dikkat çeker: “Öykünün fantastik konusunu savunmuyorum, fakat sanatçının yok

²⁵⁰ Степанов, Н. (1961). а.г.е. 157-158.

²⁵¹ Баль, В.Ю. (2009). “Мотив живого портрета в повести Н.В. Гоголя ‘портрет’: текст и контекст”. Вестник Томского государственного университета, (323), 13.

²⁵² Белинский, (1988). а.г.м.

olan yeteneğine ait olan her eklenti, okumama birkaç defa gözyaşlarıyla ara vermeme neden olan bir hayranlık içinde bıraktı beni.”²⁵³ Gogol’ün erken dönem sanatında şeytan, cadı ya da bunlarla ilişkili insanlar gibi fantastik imgeler yer alsa da, ilerleyen dönemlerde fantastik eser kahramanı imgesinden uzaklaşır.²⁵⁴ “Portre” erken dönem sanatında yer aldığı için öyküde fantastik öğelere fazlasıyla rastlanır.

Gogol’ün “Bir Delinin Hatıra Defteri (Записки сумасшедшего, Zapiski Sumasşedşego)” adlı öyküsü ilk olarak “Arabeskler” adlı derlemesinde “Bir Delinin Notlarından Kısımlar (Ключки из записок сумасшедшего, Klyuçki iz zapisok sumasşedşego)” başlığıyla yayınlanır. 1832’de tasarlanan öykü 1834’te basılır. Rus edebiyat eleştirmeni P.V. Annenkov Gogol’ü ziyaretinde, yazarın delilerin alışkanlıklarından bahseden yaşlı birinin anlattıklarını pür dikkat dinlediğini belirtir. Öykünün ana malzemesinin, bu yaşlı adamın anlattıklarından oluştuğu ifade edilse de, Gogol’ün öyküyü tasarlarken başka olaylardan etkilenmiş olabileceğine dair görüşler vardır.²⁵⁵ 1852 yılında Gogol’ün doktoru A.T. Tarasenkov, yazarla “Bir Delinin Hatıra Defteri” üzerine sohbeti sırasında, bu öyküdeki gibi pek çok hastasının olduğunu ve kendisinde bu hastalara ait birtakım notların bulunduğunu belirtir. Ayrıca yazara, öyküyü yazmadan önce benzer notlar okuyup okumadığını sorar. Gogol ise ancak öyküyü oluşturduktan sonra okuma fırsatı bulunduğunu ifade eder.²⁵⁶

Gogol’ün “Arabeskler” adlı öykü derlemesinin el yazmalarında, bu öykünün başlığı üç kelimedden oluşur. Rus dilbilimci N.S. Tihonravov’un ortaya çıkardığı üçüncü kelime *Müzisyen* eserin basım aşamasında uygun görülmez ve çıkarılır. Ancak V.L. Komaroviç, Gogol’ün tüm eserlerinin olduğu 1938 yılı basımlı üç ciltlik çalışmada öykünün başlığının üçüncü kelimesine yer verir. Öykünün ismindeki değişim, araştırmacıların aklına Gogol’ün eseriyle V.F. Odoyevskiy ve Hoffman’ın eserleri arasında bir bağ olup olmadığı sorusunu getirir. Ancak Gogol’ün el yazmalarında bu üçüncü kelimenin *müzisyen* (музыкант, muzıkant) mi yoksa

²⁵³ Аксаков, С. Т. (1960). *История моего знакомства с Гоголем*. Москва: Издательство Академии Наук СССР, 233.

²⁵⁴ Манн, (1988). a.g.e., 77-78.

²⁵⁵ Анненков, П. В. (1960). *Литературные воспоминания*. Москва: Правда, 50.

²⁵⁶ Тарасенков, А. Т. (1902) *Последние дни жизни Н. В. Гоголя*. Москва, 11.

çilekeş (мученик, *muçenik*) mi olduğu anlaşılmaz, çünkü bu kısım el yazmalarda okunaksızdır.²⁵⁷

“*Bir Deli'nin Hatıra Defteri*”nin Gogol’ün tamamlanmamış komedisi “*Üçüncü Dereceden Vladimir* (Владимир 3-ей степени, *Vladimir 3-ey stepeni*)”ın devamı olduğu görüşü de söz konusudur. Çünkü komedinin kahramanıyla Poprişçin arasında benzerlikler bulunur. Her ikisi de Petersburglu olan memurlar, soyluluğu simgeleyen görevde yükselmeyi arzular. Öykünün konusu ayrıca onuncu dereceden emekli subay P.A. Gabbe’nin 1833 yılında Novorossisk Bölgesi’nin Genel Valisi Kont M.S. Vorontsov’un eşine aşık olması ve kendisini Rus çarlarının varisi olarak görmesiyle de benzerlik gösterir. Bunların yanı sıra Poprişçin’in İspanya Kralı olma hayali, 1833’e damgasını vuran İspanya Kralı VII.Ferdinand’ın ölümü üzerine, taht kavgalarının çıktığı, İngiltere ve Fransa gibi pek çok devletin bu taht kavgasına dahil olduğu tarihi olayla da ilişkilendirilir. Dönemin gazetelerinden *Severnaya Pçela* tahtta hak iddia eden Don Carlos’un delirip, akıl hastanesine düşüşü ve kendisini Schiller’in “*Don Carlos*” oyunundaki kahramanıyla özdeşleştirmesini tüm ayrıntılarıyla yazar.²⁵⁸

“*Petersburg Öyküleri*”nde Gogol acımasız düzenin, sıradan insanın hayallerine ve özlemlerine saldırganlığını gösterirken zaman zaman fantastik unsurlar (Prusyalı korku ve fantastik öykü yazarı E.T.A Hoffmann’ın etkilerini Gogol’de görmek mümkündür.²⁵⁹) kullanma yoluna gider. Yazar, öykülerinde sanatçılara ilham olan masalsı şehrin karanlık yüzünü ele alarak sayıları oldukça fazla olan *mütevazı* sınıfın kaderi üzerindeki yıkıcı etkilerini ortaya koyar. “*Petersburg Öyküleri*”nden biri olan “*Kaput*”ta Gogol, küçük insanın trajik kaderine değinir ve bu suretle Petersburg temasına çok daha geniş ve evrensel bir karakter kazandırmaya çalışır. Dönemin yine sıradan memurlarının konu edildiği öyküde Rusya’da yaşanan sosyal sınıf baskısının alt sınıftaki insanlar üzerinde bıraktığı etki anlatılır.²⁶⁰

“*Kaput*”, Gogol’ün Petersburg imgesini işlediği son öyküsüdür. Yazarın sanatının yükselişe geçtiği 1839-1841 yılları arasında yazdığı bu öyküde; “*Portre*”, “*Neva Caddesi*” ve “*Bir Delinin Hatıra Defteri*” eserlerinde ortaya koyduğu “küçük

²⁵⁷ Гоголь, Н. В. (1896). *Собрание сочинений*. Москва, 610.

²⁵⁸ Гоголь, (2009). a.g.e., 597.

²⁵⁹ Гоголь, (1984). a.g.e., 624.

²⁶⁰ Гоголь, (2009). a.g.e., 531.

insan” temasına yer verilir. Gogol’ün, “*Kaput*”una 1834 yılında bir arkadaş toplantısında dinlediği bir olayın esin kaynağı olduğu söylenir. Yazarın çağdaşı P.V. Annenkov, bu öyküdeki ana düşüncenin nasıl doğduğunu şöyle anlatır: “*Bir gün Gogol’ün yanında ava çok meraklı zavallı bir memurun öyküsü anlatıldı. Bu memur bin bir sıkıntıyla biriktirdiği iki yüz rubleyle güzel bir av tüfeği almış. Yeni tüfeğiyle ilk ava çıktığı gün bir sandala binmiş. Ama tüfek suya düşüvermiş. Memur eve döndüğünde üzüntüsünden yatağa düşmüş. Ancak arkadaşları aralarında para toplayarak ona yeni bir tüfek aldıkları zaman iyileşip yataktan kalkmış. Bu öyküyü dinleyenlerin hepsi kahkahalarla güldüler, yalnızca Gogol gülmedi, uzun süre düşünceli bir şekilde kaldı. “Kaput”, işte o gün doğdu*”.²⁶¹

²⁶¹ Troyat, (2000). a.g.e., 316.

3. BÖLÜM

İMGE VE ŞEHİR İMGESİ KAVRAMLARI

3.1. İmge, İmgebilim Kavramları ve Edebiyatta Kullanımı

İmge bir bilim dalı olarak (imgebilim) XIX. yüzyılın son çeyreğinde incelenmeye başlar ve birçok alanda kullanılır. Çeşitli alanlarda kullanılmasının doğal bir sonucu olarak da çok anlamlı olma özelliği kazanır. Bu nedenle, imge kavramına dair farklı disiplinlerde özgün tanımlamalarla karşılaşılır. Genel anlamıyla imge, bilinçaltının istemli ya da istemsiz olarak çağrışımlar ile dışa vurumudur.²⁶² Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise imge kavramı için bir nesneyi doğrudan doğruya yeniden tanıtmaya yarayacak bir biçimde göz önüne seren şey, duyu organlarıyla algılanmış olan bir şeyin somut ya da düşüncel kopyası tanımı yapılır.²⁶³ Bununla birlikte felsefede “insan bilgisinin ilk aşaması”²⁶⁴; psikolojide “merkezi sinir dokusunun tepki gücünden doğan duyumsal işaret”²⁶⁵; edebiyatta ise “yazarın kendi duygu ve düşüncelerini ifade etmek için kullandığı çağrışımlar”²⁶⁶ şeklinde tanımlamalar mevcuttur.

Tıpkı diğer disiplinlerde olduğu gibi, imge kavramının edebiyat alanında kendine özgü bir derinliği ve önemi vardır. Sovyet edebiyatı kuramcısı Gennadiy N. Pospelov’a göre imge, “gerçeğin insanın zihnindeki yansıması, bilme eyleminin bir aracı”²⁶⁷, Fransız yazar ve düşünür Jean Paul Sartre’a göre ise “bir tür bilinç; bir nesnenin, olgunun bilinçteki karşılığıdır”.²⁶⁸ Bir başka edebi tanıma göre de imge, yazarın kendi duygu ve düşüncelerini ifade etmek için kullandığı çağrışıma verilen addır.²⁶⁹ Edebiyatta imgeler, yazar-bilinçaltı, yazar-toplum ve yazar-okur arasında kurulan ilişkinin birer iletişim unsurudur. Yazarın geçmişinden, bastırılmış dürtülerinden, inançlarından, deneyimlerinden oluşan ve yazarın kişiliğini tanıtan anlamlı yapılardır. Yazar eserine yerleştirdiği imgeler ile okuruna kendi

²⁶² Ulağı, S. (2006). *İmgebilim “Öteki”nin Bilimine Giriş*. (Birinci Baskı). Ankara: Sinemis Yayınları, 4.

²⁶³ Türk Dil Kurumu. (2006). *Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü*. Ankara: TDK.

²⁶⁴ Hançerlioğlu, O. (1977). *Felsefe Ansiklopedisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi Yayınları.

²⁶⁵ *Büyük Lügat ve Ansiklopedi VI*, (1971) İstanbul: Meydan Yayınevi, 291.

²⁶⁶ Atakay, K. (2004). “İmge”. *Kitap-lık*. (74), 67.

²⁶⁷ Pospelov, G. N. (1984). *Edebiyat Bilimi* (çev. Y. Onay). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. 52.

²⁶⁸ Sartre, J. P. (2004). *İmgelem* (çev. A. Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları, 154.

²⁶⁹ Çelik, S., Soydaş, H. (2013). “Claude Farrere’in Ankaralı Dört Hanım Yapıtı Üzerine İmgebilimsel Bir Okuma”. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (51), 107.

toplumunun siyasal, sosyal ve kültürel tablosunu çizer.²⁷⁰ Benzer şekilde edebiyatçı M. Bülbul de imgelerin yazar-toplum ilişkisine dikkat çeker ve yazarın, dış dünyanın uyarılarının etkisiyle eserinde imgelere yer vermesinin aynı zamanda toplumsal düşünceleri de yansıtmış olduğunu savunur.²⁷¹ İmge üzerine çalışmaları bulunan bir diğer akademisyen Y. Ecevit de kavrama dair geniş bir açıklamaya gider. Y. Ecevit'e göre imge, batı dillerinde, alegorinin de, simgenin de içinde bulunduğu tüm metaforik kullanımları şemsiyesi altında toplayan bir üst kavramdır. Metaforik kullanım, kaynağını özde gerçeği doğrudan yansıtmama eğiliminden alır. Yani Rus formalistlerinin de dediği gibi, edebiyat başka türlü söylemek demektir. Bu bağlamda sanatsal sözün gücü ve büyüğü aracılığıyla açılan içsel göz, nesneleri de yaşamı da başka türlü algılar.²⁷² Edebiyatçı K. Atakay ise bir taraftan tüm bu tanımların doğruluğunu kabul ederken, diğer taraftan kavram üzerine yaptığı "sanatın-edebiyatın en işlevsel öğelerinden biri olmakla birlikte tanımlanması, üzerinde konuşulması, ele geçirilmesi belki de en güç olandır"²⁷³ şeklindeki tespitiyle edebiyat alanındaki imge tanımının tek bir kalıba sığdırılamayacağını altını çizer.

İmgenin çeşitli disiplinlerdeki kullanım yaygınlığı zamanla imgebilim dalının ortaya çıkmasına yol açar. İmge gibi imgebilim için de çeşitli tanımlamalar yapılmış, kimi araştırmacılar tarafından edebiyat ya da genel anlamda sosyal bilimlere bağlı alanlarda değerlendirilmişken, kimi araştırmacılar ise imgebilimi başlı başına bir bilim dalı olarak görmüşlerdir. İmgebilim, *resim*, *suret* anlamına gelen Latince kökenli *imago* (*imaj*) ve *bilim* kelimelerinden türetilmiştir. Edebiyat alanındaki imge çalışmaları Belçikalı karşılaştırmalı edebiyat bilimcisi Hugo Dyserinck tarafından başlatılmıştır. Karşılaştırmalı edebiyat araştırmacısı G. Aytaç'a göre imgebilim, imgelerdeki edebi özellikleri ve estetik gücü ortaya çıkarmak olan bilimsel bir çözümleme şeklidir.²⁷⁴

İmgebilim olarak başlı başına bir bilimsel disipline dönüşen imge kavramı tüm tanımlardan anlaşılacağı üzere sadece bireysel değil, aynı zamanda bir toplumda zamanla oluşan sosyal, siyasi ve dini düşüncelerinden, o toplumun ötekine bakışından, eğitim, edebiyat ve diğer sanat dalları aracılığıyla yeni

²⁷⁰ Ulağı, (2006). a.g.e., 4.

²⁷¹ Bülbul, M. (2005). *İmgesel İletişim*. Konya: Çizgi, 18.

²⁷² Ecevit Y. (2001). *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 49.

²⁷³ Atakay, (2004). a.g.m., 67.

²⁷⁴ Aytaç, G. (2016). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 123-124.

nesillere aktarılan değerler bütününü yansıtmaları bakımından toplumsal yönlü bir terimdir. İmgenin kavramsal boyutunu daha derinlemesine irdeleyen R. Friedman *zihinsel imge*, *mecazi imge* ve *simgesel imge* olmak üzere üç çeşit imgenin varlığına işaret eder. *Zihinsel imge*, kişinin dış dünyadan esinlenerek zihninde oluşturduğu temsillerdir. *Mecazi imge*, sanatçının eserinde kullandığı benzetmelerdir. *Simgesel imge* ise bireyin zihinsel etkinlikleri ile dış uyaranlar arasında kurduğu bağlantıdır. Bu edim, imgeler, sözcük ve kavramlar gibi simgeler aracılığıyla gerçekleştirilir. Düşünme malzemesi sembollerdir,²⁷⁵ yani sanatçının imge üretiminde bilinçaltı, inançları ve dış dünyanın uyaranları etkili olmaktadır. “İmge üzerine yapılan çalışmalar kavramın üç temel özelliğine dikkat çeker:

1. Bir gruba veya bir kişiye özgü davranış ve düşünce tarzını genelleştirilip tüm topluma mal edebilmesi,
2. Belirli bir dönem veya yüzyıla özgü davranış ve düşünce biçimlerini daha sonraki dönemler için genel geçer hale dönüştürmesi,
3. Bazen gerçekte tam olarak bağdaşmayan sahte olgulardan yola çıkarak zamanla zihinlerde gerçekmiş gibi yer edinmeyi başarması.”²⁷⁶

Kavramın belirtilen tüm tanımlamaları ve özelliklerinden yola çıkarak imge üzerine yapılan incelemelerin, kullanılan yöntemlere göre farklılık gösterebileceğini ileri sürmek mümkündür. Bu bağlamda edebiyatçı G. Aytaç, bir yandan imge araştırmalarını genel edebiyat biliminin bir parçası olarak görürken diğer yandan ise bu alanda tarihsel ve kültürel inceleme de yapılabileceğini ifade eder. S. Ulağlı ise “metinde anlam ve imge ilişkisini açıklarken, edebiyattan yola çıkarak imgeler yardımı ile toplumun sosyo-politik yapısını, etno-psikolojisini veya kültürlerarası ilişkisini inceleyen sosyal bilimler alanındaki bir çalışma” olarak değerlendirir.²⁷⁷

İmge çözümleme yöntemlerinin başında Fransız imgebilimci Pageaux tarafından oluşturulan ve kendi ismiyle anılan *Pageaux Çözümleme Yöntemi* gelir. Bu yöntem, imgeyi üç aşamada inceler:

1. İmgesi oluşturulan toplum hakkında kullanılan anahtar ve kurgusal sözcükleri tespit etmek,

²⁷⁵ Karabulut, M. (2015). “İmgenin Psikanalitik Boyutu”. *Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu-II*. Adıyaman.

²⁷⁶ Akpınar, N. (2000). “Karşılaştırmalı Yazınbilim: İmgebilim”. *Evrensel Kültür*, (103), 21.

²⁷⁷ Ulağlı, S. (2002). “Edebiyata Farklı Bir Yaklaşım: İmgebilim”. *I.Ulusal Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Sempozyumu*. Eskişehir.

2. Tespit edilen anahtar ve kurgusal sözcüklerin gerçeği mi yansıttığı yoksa yazarın zihninde oluşturduğu gerçekler mi olduğuna karar vermek,
3. İmgesi oluşturulan olgunun sosyal yaşamındaki yerine bakmak.

Pageaux Çözümleme Yönteminin dışında Ulağı tarafından belirlenen üç tane daha inceleme yöntemi bulunmaktadır. Bunlar; *kurgusal imge çözümleme yöntemi*, *yazar odaklı imge çözümleme yönetimi* ve *imge merkezli çözümleme yöntemidir*. *Kurgusal imge çözümleme yönteminde* imge, eseri kurgulama, yazma ve kabul etme olarak üç aşamada incelenir: Kurgulama aşaması ön yargılar yardımı ile imgelerin olduğu kısımdır. Yazma aşamasında yazar kullandığı imgeleri ispatlamaya çalışır. Kabul etme aşamasında ise okur, yazar gibi düşünmeye başlayarak düşüncelerini benimser. *Yazar odaklı imge çözümleme yöntemi* toplam yedi aşamadan oluşur: Yazar hakkında bilgi toplanması, yazarın sanat anlayışının ortaya koyulması, Freud'cu serbest çağrışım yöntemi ile yazarın bilinçaltındaki bastırılmış dürtülerin açığa çıkarılması, yazarın bilinçaltındaki dürtülerin dışavurumunu sağlayan imgelerin değerlendirilmesi, yazar tarafından kullanılan bir imgenin diğer eserlerinde de aynı anlamla kullanılıp kullanılmadığının karşılaştırılması, yazar tarafından kullanılan imgelerin toplumsal karşılığının olup olmadığının incelenmesi, yazarın eserlerinde kullandığı imgelerin istatistiğinin çıkarılarak tema-imge ilişkisinin saptanması. Son olarak *imge merkezli çözümleme yönteminde* ise siyasal imgeler, sosyal imgeler, edebi imgeler ve etno-psikolojik imgeler olmak üzere dört ayrı imgenin izi sürülür.²⁷⁸

3.2. Şehir İmgesi

Şehir insanlık tarihinin belirli bir anında, belli koşullarla oluşan ve bu süreçte sosyal, kültürel, iktisadi, tarihsel, dini, mimari ve estetik yönüyle ön plana çıkan yaşam alanıdır.²⁷⁹ Antik Yunan'dan itibaren var olan şehir olgusunun günümüze değin geçirdiği gelişim çizgisine baktığımızda, değişik dönemlere ait coğrafyalarda; tarihsel, sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıkla biçimlenen kentsel formların oluştuğunu görürüz.

²⁷⁸ Ulağı, (2006). a.g.e., 59-65.

²⁷⁹ Alver, K. (2012). *Kent Sosyolojisi*. Ankara: Hece Yayınları, 9.

Şehir, ne tek başına yapılar, binalar sistemidir ne de tek başına toplumsal hayatın akışıdır. Her iki unsurun birbirine geçtiği, birbirini dokuduğu, birbirine anlam kattığı ilginç bir birleşimin adıdır şehir.²⁸⁰ Şehir yaşamı uzamsal zenginliği ve farklılığıyla, sunduğu ya da sunabileceğine inanılan maddi-manevi fırsatlarıyla, her türlü bireysel fanteziyi beslemeye uygun kozmopolit yapısıyla, her zaman için siyasal ve sanatsal imgelemin besleyicisi olmuştur. Şehir aydınlık bulvarları, ışıltılı vitrinleri, karanlık arka sokakları, gecekonduları, lüks gece kulüpleri, koltuk meyhaneleri, sakın pastaneleri ve gürültülü birahaneleriyle insanları durmadan bir şeylere davet eder.²⁸¹

Şehir ve medeniyet, civis-civil-city-civilization şeklindeki Latince ve İngilizce çevirisinde aynı kökten gelen sözcüklerdir. Etimolojik kökeninden de anlaşıldığı üzere şehir bir medeniyet modelidir, bu nedenle şehrin incelenmesi bir ülkenin medeniyeti ve genel anlamıyla dünya kültür mirasının öğrenilmesine katkı sunar. Bu bakımdan İ.M. Grevs bir ülkenin geçmişine ait tarihsel bilinçte şehirlerin önemini şöyle açıklar: “Şehirler, yüksek medeniyet göstergesi, kültürün uygulama alanı, alıcısı ve koruyucularıdır. Şehirler yoğun kültürel süreçlerinin ve bunların sonuçlarının canlı tanıklarıdır. Şehir aynı zamanda kültürel çekim merkezi ve kültür seviyesinin en belirgin ölçütüdür, şehrin tarihi ise gidişatının ve kaderinin en mükemmel rehberidir.”²⁸²

Şehri anlama çabasında tıpkı yapı ve hayat gibi başka iki kavramın da önemli olduğu söylenebilir: olgu ve imge. Şehir, hem olgusal hem de imgesel bir gerçekliktir. Somut bir olgudur; bellidir, aşıkardır. Ama aynı zamanda imgedir; bir gösteren, sembol ve bir aynadır. Şehir imgesi hem kentin bedeni, yani fiziksel çizgileri, hem de bedenin içindeki ruhu, kanı, heyecanı ve hayatıyla ilgili bir yaratımdır. İmge, her iki alanı içine alan engin bir göstergedir.²⁸³ Şehir imgesi tarihi, mimari ve edebi açıdan çok yönlü ve metinsel bir karakter taşır. Dolayısıyla her şehir kendine özgü eşsiz ve evrensel bir imgeye sahiptir, ancak sadece kültürel imge diğer tüm imgeleri içinde barındırabilir ve zaman-mekan bütünlüğünü

²⁸⁰ İnternet: Alver, K. *Kent İmgesi*.

Web: https://www.academia.edu/9536243/KENT_%C4%B0MGES%C4%B0 adresinden 21.12.2016 tarihinde alınmıştır.

²⁸¹ Oktay, A. (2002). *Metropol ve İmgelem*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 10.

²⁸² Гревс, М. (1921). “Монументальный город и исторические экскурсии” (ред. И. И. Полянский и В.М. Шимкевич). *Экскурсионное дело*. Петроград, 22-23.

²⁸³ Alver, a.g.m., 1-2.

oluşturabilir.²⁸⁴ Şehir bir değişim imgesi ve anıttır. Değişim sürecinin tanığı olan şehir, değişik çağları, farklı zamanları ve dönemleri bağrında taşımasıyla değişimi anıtlştırır.²⁸⁵

Şehrin edebiyata etkisini ele alan edebiyat bilimciler genellikle farklı yazarların belirli eserlerindeki milli gelenekleri yansıtan bazı büyük şehirlerin imgelerini, edebi eserlerin içerisinde yer alan şehirleşme etkisi altında kalan ve dayatılan insan algısı ve psikolojisindeki değişimler üzerinden incelemektedirler.²⁸⁶

Şehir imgesi konusunda dünyaca tanınmış uzmanların başında gelen Amerikalı Kevin A. Lynch'in "yaşanabilir çevrede yön bulmaya dair bir değere sahip olacaksa, imgelerin birtakım nitelikleri olmalıdır" şeklinde yorumladığı "şehir imgesi" ile Angelopoulos'un "imgelere ne kadar az sahip olmaya kalkarsak onlara o kadar hakim oluruz" şeklindeki ifadesi birbirine ters düşer. Buradan hareketle şehrin bütünselliği içerisinde her bir bireyin kendine has bir şehir algısı olduğu çıkarımına varabiliriz.²⁸⁷

Lynch'a göre fiziksel unsurlardan yola çıkılarak oluşturulan kent imgesinin içeriği, beş farklı başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki olan yollar, gözlemcilerin alışkanlık ve olanaklara bağlı olarak ara sıra kullandıkları alanlardır: sokaklar, yaya yolları, toplu taşıma alanları, kanallar, demiryolları... Bu öğeler pek çok kişinin imgesinde baskındır. İnsanlar hareket halindeyken şehri gözlemleyerek bu yollar üzerinde diğer çevresel öğeleri algılayabilir ve bütünle ilişki kurabilir. Kent imgesinin ikinci içeriği olan kenarlar, gözlemciler tarafından ulaşım aksları gibi kullanılmayan öğelerdir. Bunlar iki bölge arasında sınır işlevi görür, sürekliliği doğrusal olarak bölerler. Kıyılar, demiryolları, gelişme bölgesi sınırları ve duvarlar kenar öğelerine örnektir. Üçüncü unsur olan bölgeler iki boyutlu alanlar olarak algılanır ve kentin orta veya büyük ölçekli bölümlerini oluştururlar. Gözlemci, psikolojik olarak bu alanların içine girdiğini hisseder. Dördüncü unsur olarak öne

²⁸⁴ İnternet: Набилкина, Л. Н. (2013). *Культурологический Образ Города В Отечественной И Зарубежной Критике*.

Web: http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2013/10/kulturologiya/nabilkina.pdf adresinden 12.02.2015 tarihinde alınmıştır.

²⁸⁵ Alver, (2012). a.g.e., 13.

²⁸⁶ Липчанская, И. В. (2012). "Образ города в литературе постмодерна: к постановке вопроса". *Журналистика*, (3). Саратов.

²⁸⁷ Lynch, K. (2012). *Kent İmgesi* (çev. İrem Başaran). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 8.

çıkan odak noktaları ise gözlemcinin şehre girebilmesini sağlayan stratejik noktalardır ve bir noktadan diğerine yol alırken kullandığı yoğun odak noktalarıdır. Öncelikle kavşaklar olabilir; faaliyet merkezini oluştururlar. Bir semboldürler ve etkileri mekana yayılır. Son unsur olan işaret öğeleri, diğer bir noktasal referans kaynağını oluşturur. Ancak, harici öğeler olduklarından, gözlemci bu oluşumların içine giremez. Bunlar çoğunlukla kolay tanımlanabilen fiziksel oluşumlardır; bir bina, bir işaret levhası, bir dükkan veya bir dağ gibi. Bunlar kentin içinde veya belli bir uzaklıkta olabilirler. Her türlü pratik kullanım için sabit bir yönü sembolize ederler. Şehrin ayrıksı kuleleri, altın kubbeleri ya da yüksek tepeler şehrin bir bölümünden diğerine geçiş noktalarını oluştururlar. Düğüm noktaları olarak tanımlanan meydanlarsa kullanımların yoğunlaştığı alanlar olma özelliği taşırlar: Toplanma noktaları gibi.²⁸⁸ Yol bulma sürecinin stratejik halkası çevresel imgedir, bireyin dış dünyayı zihninde genellediği bir resimdir. Bu imge, hem anlık duyuların hem de geçmiş deneyimlerin bir ürünüdür. Çevreyi tanıma ihtiyacı, hem pratik hem de duygusal açıdan birey için hayati önem taşır ve kökleri çok eskilere dayanır.²⁸⁹

İnsanlık tarihinde gerçek anlamda bir şehirleşmeden söz etmek için Sanayi Devrimi'ne dönmek gerekmektedir. Teknolojik gelişmeler sayesinde üretim merkezinin tarıma dayalı gelişim gösteren köylerden sanayiye dayalı gelişen şehirlere kayması, aynı zamanda ciddi bir göç dalgasının da başlamasına sebebiyet vermiştir. Daha kolay kazanç sağlama imkanı sağlaması, köylere kıyasla daha hareketli bir yaşam tarzı sunması, sosyal sınıflar arası geçişlere olanak vermesi ve entelektüel doyum sağlaması gibi nedenler şehirleri modern insan için daha cazip odaklar haline getirmiştir. Köyden kente doğru olan bu ekonomi ve nüfus bazlı değişim, sanatın da yüzünü şehirlere çevirmesine sebebiyet vermiştir. Önceki yüzyıllarda sanatın yegane işlevinin doğayı yansıtmak olduğuna dair hakim düşünce yerini şehir gerçekçiliğine bırakmıştır. Bununla birlikte de imgebilim ve edebiyat araştırmacısı D. Seed'in şehir edebiyatı olarak adlandırdığı edebiyat türü ortaya çıkmıştır. Hatta bir adım daha ileri giden Seed, roman ve kısa öykü türünün doğuşunu şehirlerin doğuşuna bağlamaktadır.²⁹⁰ Realist kurgunun gelişimiyle birlikte özellikle Avrupa edebiyatında insanların

²⁸⁸ Lynch, (2012). a.g.e., 52-53.

²⁸⁹ Lynch, (2012). a.g.e., 3.

²⁹⁰ Seed, D. (1998). "The City and the Novel". *Encyclopedia of the Novel*, Chicago: Fitzroy Dearborn, 218-221.

şehirleri yaratma sürecinden sonra, şehirlerin insanları yaratmaya başladığına duyulan inanç yerleşmeye başlamıştır. Edebiyatçılar şehirlerin insan kimliği üzerindeki etkilerini sıklıkla incelemeye başlamış, hatta şehirlerin birer kimliği olduğu savı üzerinde durmuşlardır.

Şehir yaşamının popüler bir hal alması zaman içinde ünlü sosyolog G. Simmel'in "acımasız bir gerçeklik"²⁹¹ olarak tarif ettiği toplumsal bir alt bilincin oluşmasına doğru evrilir. Şehirde yaşayan insanlar da o şehre hakim olan alt bilincin birer ürünü olarak tek tipleşmeye, ve duygusuzlaşmaya başlar. Simmel, şehir hayatının beraberinde getirdiği bu değişimi insanların yoğunluğa ve sosyal baskıya karşı "kalpleriyle değil kafalarıyla tepki vermeye başlaması"²⁹² şeklinde açıklar. Kırsal kesimde hakim olan durgun, rutin ve alışkanlıklara dayalı yaşam tarzına kıyasla, şehir yaşamının insanın hayatına getirdiği heyecan ve sürprizlerin yanı sıra sağladığı imgeler yoğunluğu da şehir insanının kimliğinin oluşumunda etkili olmaktadır.

Tüm bu etkenler göz önünde bulundurulduğunda şehirde yaşayan insanın kırsal kesimde yaşayan insandan farklı bir kimlik geliştirdiği rahatlıkla söylenebilir. İşte modern edebiyat da merkezine artık doğadan ziyade modern insanın bu kimlik değişimini, arayışını ve krizlerini almaya başlamıştır. Şehirlerle ilgili kaleme alınan her eser, o şehrin kültürünü yaşatır, o coğrafyanın insanının yaşam tarzını yansıtır ve gelenek-görenek gibi kültürel mirasları gelecek kuşaklara aktarır. Bu da beraberinde toplumsal alt bilincin ve şehir kimliğinin de nesilden nesle aktarılmasına sebebiyet verir. Özellikle bazı şehirler vardır ki etkiledikleri edebiyatçılar sayesinde milletlerin kültürel geçmişlerini diğerlerinden daha belirgin bir şekilde ortaya koyarlar, bunlara *müze şehirler* demek mümkündür.²⁹³ Batı edebiyatının önde gelen müze şehirleri arasında C. Dickens'ın *Londra'sı* ve V. Hugo'nun *Paris'inin* yanı sıra J. Joyce'un *Dublin'i* ve N.V. Gogol'ün *Petersburg'u* gelmektedir.

²⁹¹ Simmel, G. (1950). "The Metropolis and Mental Life. 1903". *The Sociology of George Simmel*. Toronto: MacMillan Publishing, 259-267,412.

²⁹² Simmel, (1950). a.g.m., 410.

²⁹³ Canım, R. (1998). *Şehir ve İnsan*. İstanbul: Birey Yayıncılık, 7.

4. BÖLÜM

“PETERSBURG ÖYKÜLERİ”NDE PETERSBURG İMGELERİ

4.1. Küçük İnsan

Rus edebiyatında Gogol’le zirveye ulaşan *küçük insan* (маленький человек, *malenkiy çelovek*) imgesi, yazınbilimde çok sık rastladığımız bir kavram olsa da tanımı net bir çerçeveye oturmaz. Nedeni, edebiyatçı ve eleştirmenlerin bu kavramın birkaç özelliğini taşıyan her edebi karakteri küçük insan olarak kategorize etmesidir. Örneğin; yazınbilimci A.N. Sokolov, XIX. “Yüzyılın İlk Yarısında Rus Edebiyatı Tarihi (История русской литературы первой половины XIX века, *İstoriya russkoy literaturı pervoy polovini XIX. veka*)” adlı kitabında, Lermontov’un “Zamanımızın Bir Kahramanı (Герой нашего времени, *Geroy našego vremeni, 1838-1840*)” adlı romanındaki kahramanlardan Maksim Maksimiç’i karakterize ederken, “Puşkin’in ardından Rus edebiyatında beliren küçük insanlardan biri olan Maksim Maksimiç” ifadesini kullanır. Sokolov’un bahsettiği Maksim Maksimiç aslında sıradan bir insandır, romanın diğer kahramanı Peçorin’le kıyaslandığında küçük insan gibi görünse de eserin tamamı incelendiğinde Maksim Maksimiç’in bu kavramın temel özelliklerini taşıdığını söylemek kesinlikle mümkün değildir.²⁹⁴

Toplumun farklı sınıflarına ait bireylerin yazarlar tarafından, karakter olarak karşı karşıya getirilmesi prensibi edebiyatta oldukça güçlü bir kazanımdır. Bu suretle yazarlar, XIX. yüzyıl Rus edebiyatında aristokrat ve soylu karakterlerin karşılıklarına çıkardıkları sosyolojik kahraman küçük insanla; toplumun yoksul, yılgın, küçük düşürülmüş ve unutulmuş insanlarına dikkat çekerken toplumdan aldıkları malzemeyi yine topluma sunarlar ve bu süreçte yazarın, üst sınıfın mensuplarıyla olan ilişkisine ve ilişkide zarar gören iç dünyasına yer verdiği küçük insana yaklaşımı acıma ve merhamet değildir, görevi, sadece kahramanın dramını ortaya koymaktır.²⁹⁵ Bu görevi yerine getirirken küçük insana ait özelliklerin dışına çıkmamaya özen gösterir: Küçük insan yaşadığı toplumda yer edinemez, ezilir ve

²⁹⁴ Гуторов, А. (1983). *Маленький человек в русской литературе XIX века*. Studia Rossica Posnaniensia. Харьков, 25-45.

²⁹⁵ Гуторов, (1983). a.g.e., 30.

yok sayılır. Hayatı, küçük mutlulukları, başına gelen büyük felaketler, toplumun diğer bireyleri için değersiz ve önemsizdir. Ömrünü mücadele içinde geçirir. Kimi zaman gözyaşlarını içine akıtırken kimi zaman öfkesini dünyaya haykırır. Hayatında çelişkiler ve reddedişler hakimdir. Yalnız bir yaşam süren küçük insan ölümüyle dahi kimsenin ilgisini çekmeyi başaramaz. Eserler genel olarak, küçük insanın ölümü, sinir krizi geçirmesi, delirmesi ya da belirsizlikle noktalanırken mutlu son neredeyse hiç yoktur.²⁹⁶ Bu bağlamda, yukarıda belirtilen özelliklere göre çizilen modelde, yıkıcı duygulardan birinin ciddi bir şekilde çiğnenmesi küçük insan imgesinin bozulmasına ve kahramanın toplumdaki statüsünün değişmesine yol açar.²⁹⁷

Sosyoedebi bir fenomen olarak XIX. yüzyılı derinden etkileyen küçük insanın, farklı eserlerdeki benzer karakterleri aynı kategoride inceleme fırsatı veren bir imge olması, Rus yazınının en önemli kazanımlarındandır. Kökenine inmek gerekirse, N.M. Karamzin'in "*Zavallı Liza (Бедная Лиза, Bednaya Liza, 1792)*"sı küçük insanın Rus edebiyatındaki tohumu olarak kabul edilir. Karamzin'le hayat bulan küçük insanın öyküdeki temsilcisi esere adını veren saf ve zavallı köylü kızı Liza'dır. Olay örgüsünde Liza'nın modern topluma girmesiyle ahlaki ve ilk baştaki temiz doğası bozulur. Karamzin, alt sınıfın temsilcisi olan Liza'nın çelişkilerini toplumsal bir bakış açısıyla ortaya koyarken, bireylerin eşitsizliğine asla değinmez. Zavallı Liza'yı aldatan soylu Erast'ı yargılamaz.²⁹⁸ A.N. Radişçev ise Karamzin'in aksine "*Petersburg'dan Moskova'ya Yolculuk (Путешествие из Петербурга в Москву, Putešestvie iz Peterburga v Moskvu, 1790)*" adlı kitabında, yoksulluğun ve Rus köylüsüne yapılan sosyal adaletsizliğin altını çizer. Çünkü dönemin köylüsünün ahlaki, duygusal ve psikolojik dünyasında ezilmişlik ve yalnızlığa terk edilmişlik vardır. Bu bağlamda eserin, küçük insanın en klasik örneklerinden biri olarak yazın dünyasındaki yerini aldığını söylemek mümkündür.²⁹⁹ Radişçev'in ardından A.S. Puşkin ise "*İstasyon Bekçisi (Станционный смотритель, Statsionniy smotritel, 1826)*" adlı eserinde, Vırin ile 'feleğin tokadını yemiş' ve kendini dış dünyadan tecrit etmiş bir küçük insan yaratır. Yazarın, kahramanın dramına tüm ayrıntılarıyla yer verdiği öyküde,

²⁹⁶ Гапоненкова, Ю. (2005). *Тема маленького человека В произведениях русских классиков XIX века*. Прага: Карлов Университет, 1-12.

²⁹⁷ Гуторов, (1983). a.g.e., 30.

²⁹⁸ Гапоненкова, (2005). a.g.e., 3.

²⁹⁹ Гуторов, (1983). a.g.e., 25-45.

toplumun kurbanı Vırin, acı çeken ve duyarlı bir ruh olarak küçük insanların arasındaki yerini alır. Böylece küçük insan Rus edebiyatında vazgeçilmez bir kavram olma ve imgeleşme yolunda ilerler. Puşkin'in *"İstasyon Bekçisi"*nden on beş yıl sonra Gogol tarafından kaleme alınan *"Kaput"* isimli öykü küçük insanın en çarpıcı örneği olur, sonrasında ise Gogol'ün küçük insanı Rus edebiyatında *"Kaput"* üzerinden ele alınmaya başlanır.³⁰⁰ *"Kaput"*ta küçük insan, toplumdan dışlanan ve aşağılanan memur Akakiy Akakiyeviç Başmaçkin'le ete kemiğe bürünür. Başmaçkin'in ihtiyacı olan kaputa sahip olma çabasının altında, küçük insanın statü sorununu çözme ve yalnızlığını giderme ihtiyacı vardır. İlk kez Gogol'de karşımıza çıkan, yalnızlığa terk edilmiş kahramanına acıma dürtüsü, yazarın küçük insanının oluşumunu tamamlaması anlamına gelir. Bu suretle yazarın *"Arabeskler"* derlemesinde *"Kaput"*un da dahil olduğu *"Petersburg Öyküleri"*yle üzerinde durduğu haklarından yoksun küçük insan konusu, ezilen ve aşağılananlara dair bir dizi eserin önünü açar. Gogol'den sonra *"Hepimiz Gogol'ün kaputundan çıktık."* *"Все мы вышли из шинели гоголя."* diyen Dostoyevski *"İnsancıklar (Бедные люди, Bednie lyudi, 1844-1845)"* adlı romanında Makar Devuşkin'le kendi küçük insanını yaratır ve ardından *"Suç ve Ceza (Преступление и наказание, Prestuplenie i nakazanie, 1865-1866)"*da ruhunun derinliklerine indiği Raskolnikov'la yoluna devam eder.³⁰¹ 1850'li yıllara gelindiğinde ise küçük insan Turgenyev'le büsbütün kılıf değiştirir. Turgenyev'in karakterleri, alt sınıfın temsilcileri olsa da gerek ahlaki değerleri gerekse karakterleriyle toplumun en değerli insanlarıdır. Ayrıca Tolstoy'un *"Sivastopol Hikayeleri (Севастопольские рассказы, Sevastopolskiye rasskazi, 1855)"* ve *"Savaş ve Barış (Война и мир, Voyna i mir, 1863-1869)"* adlı eserlerinde ise konu vatanının geleceği olunca küçük insan, en büyük işlerde rol alır. Küçük insan, Saltıkov Şchedrin'in ardından Çehov'da *"Memurun Ölümü (Смерть чиновника, Smert çinovnika, 1883)"* ile Rus yazınındaki yoluna devam eder.³⁰² Ancak Puşkin'den farklı olarak Gogol, Dostoyevski ve Çehov'un küçük insanları sıradan memurlar olup resmi kurumların en alt basamağında çalıştıklarından, üst rütbelilerin keyfine göre işleyen bürokrasiden de nasiplerini alırlar.³⁰³

³⁰⁰ Гапоненкова, (2005). a.g.e., 1-12.

³⁰¹ Гуторов, (1983). a.g.e., 31.

³⁰² Гуторов, (1983). a.g.e., 40.

³⁰³ Гапоненкова, (2005). a.g.e., 1-12.

Küçük insanın Rus edebiyatındaki gelişim sürecinin ardından, söz konusu kavram Petersburg'da doğduğu ve özelliklerine Petersburg'da kavuştuğu için *"Petersburg Öyküleri"* üzerinden ele alacağız. Gogol'ün kaleminden çıkan *"Petersburg Öyküleri"*, yaşadığı ülkenin başkenti aynı zamanda sembolü olan Petersburg'un zalimliği karşısında yok olan kederli insanlara karşı içinde beslediği acıklı sevginin temsilcisi olarak hayat bulacaktır. Petersburg, *büyük şehir-büyük yapılar-küçük insan* kavramlarıyla Gogol'ün zihninde şekillenir, yazar şehre dair algısını *"Petersburg Öyküleri"*nde, birebir olmasa da birbirine benzeyen küçük insanlar üzerinden anlatma yolunu seçer.³⁰⁴ İngiliz hukuk, felsefe profesörü H.L. Hart ve Amerikalı sosyolog E. Goffman, insanların aynı sosyal düzenin etkisinde oldukları için benzer karakter özellikleri sergilediklerini savunurlar. Ayrıca belirli kanunlara uyma, aynı dili konuşma, aile düzeninin denklik göstermesi şeklinde birbirine yakın sosyal kurumlar, insanların benzer kişiliklere sahip olmalarına neden olur. Mevcut durum ortak kültürde yaşamaları ve aynı şeylere maruz kalmalarıyla da ilişkilendirilebilir.³⁰⁵ Bu bağlamda Gogol'ün *"Petersburg Öyküleri"*ndeki kahramanların birebir olmasa da benzer özellikler taşıdıklarını söylemek mümkündür.

4.1.1. Temiz Kalplilik

Gogol'ün Petersburg'da yaşadığı dönemde edindiği izlenimlerin yansımalarını gördüğümüz *"Neva Caddesi"* adlı öyküde, caddenin uzun betimlemelerinden sonra öykünün ana kahramanlarından Petersburglu romantik ve hayalperest ressam Piskarev belirir.³⁰⁶ İnsanların gözlerine doğrudan bakamayan Piskarev, çekingen ve ürkektir. Kendi sınıfındakilerin dışında kimseye değer vermeyen, rütbeleriyle zavallı sıradan insanları ezen türden bir Petersburg insanı olamayacak kadar iyi yürekli ve saftır. Etiket düşkünü değildir, hırsları yoktur. Toplum içerisindeki konumundan ötürü değil, insana insan olduğu için değer verir. Giysileri yıpranmış ve resim yaparken kirlenmiş olsa da kalbi tertemizdir. Bu nedenle eser içerisinde *"...ancak düşlerimizde görebildiğimiz bir*

³⁰⁴ Эмирова, Л. А. (2010). "Петербургские повести Н. В. Гоголя: новый петербургский миф". *Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина*, 2(1), 3.

³⁰⁵ Göksu, T. (2007). *Sosyal Psikoloji*. Ankara: Seçkin, 65.

³⁰⁶ Машинский, С. И. (1979). a.g.e., 391.

insan... “...сколько лицо, являющееся нам в сновидении...”³⁰⁷ olarak tasvir edilir. Sosyolojik açıdan bakıldığında ise gerçek hayata oldukça uzak olan karakter adeta kötü kadere en başta teslim edilmiş bir kurbandır ve böyle insanlar Gogol’ün Petersburg’una uzun süre direnemezler. Ressam Piskarev’in karakter özelliklerinin ardından mesleğine dair edindiğimiz bilgileri, yazarın Petersburg’da Güzel Sanatlar Akademisi’nde resim dersi aldığı dönemle ilişkilendirmek mümkündür. Çünkü Gogol, annesine de mektubunda bahsettiği gibi o dönemde tanıştığı iyi yürekli resamlara, büyük bir saygı duyar. Yazar öyküde Petersburglu ressamlar hakkında bilgi verirken aslında Piskarev’i tanıtmaya devam eder:

“...Petersburglu ressamların çoğunluğu temiz yürekli, içten, çekingen, tasasız, sanatlarına kendilerince sevgileri olan insanlardır, küçük odalarında dostlarıyla çay içmekten, sevdikleri mesleklerden, gerisini hiç önemsemeden, alçakgönüllülükle söz etmekten hoşlanırlar.”

*“...это большею частью добрый, кроткий народ, застенчивый, беспечный, любящий тихо свое искусство, пьющий чай с двумя приятелями своими в маленькой комнате, скромно толкующий о любимом предмете и вовсе небрегающий об излишнем.”*³⁰⁸

Gogol’ün büyük şehri Petersburg’un kirlenmemiş küçük insanları arasında Piskarev’in ardından Akakiy Akakiyeviç Başmaçkin gelir. “*Kaput*” isimli öykünün küçük insanı Başmaçkin’le, yazar üzerinde çalıştığı küçük insan imgesini taçlandırır. Başkent Petersburg’da bir devlet dairesinde dokuzuncu dereceden kalem memuru olarak çalışan ve kendi halinde bir yaşam süren Başmaçkin’in nasıl bu soyadı aldığı konusunda kimsenin bilgisi yoktur; annesi tarafından verilen ismi de, koyacak başka bir isim bulunamadığından bir nevi zorunluluktan verilmiştir. Çalıştığı daireye ne zaman yerleştiğini kimse hatırlamaz. İşe geldiği ve gittiği kimsenin dikkatini çekmez. Genç memurlar tarafından bile önemsenmeyen Başmaçkin, adeta bir ‘sinek’ muamelesi görür. Amirleri ise Başmaçkin’e karşı en başından beri soğuk ve acımasızdır. Yapması gereken bir iş olduğunda evrakları suratına fırlatırlar. O ise yapılan hiçbir kötü muameleye tepki vermeden verilen işi yapmaya devam eder. Memuriyetteki görevi resmi belgeleri temize çekmektir. Gogol’ün kahramanında resmi evraklarını kopyalamaya olan tutkunun ve sessiz

³⁰⁷ Гоголь, (2009). a.g.e., 13.

³⁰⁸ Гоголь, (2009). a.g.e., 13.

harflere yönelik sevginin dışında yaşama dair hiçbir heves ve ihtiras yoktur. Ne aile, ne tatil ne de eğlence...³⁰⁹

Tıpkı “*Neva Caddesi*”nin ressamı Piskarev gibi yokluk içinde yaşayan iyi yürekli Başmaçkin, kıt kanaat geçinse de işinden hayli memnundur, ancak hayatın ona biçtiği yalnızlık karşısında oldukça çaresizdir. Yaşadığı sosyal hiçlik, zamanla şahsi hiçliğe dönüşmüştür. Fiziki varlığı, doğumunda ismine karar verilememesi, toplumdaki dışlanmışlığı, yok sayılması, yalnızlığı ve hayatının belirsizliği gibi tüm sosyolojik etkenler Başmaçkin’i de Gogol’ün küçük insanları arasına koyar. Tüm bunların yanı sıra üzerindeki giysilerden de anlaşılaacağı üzere Petersburg’un arka sokaklarında bir hayat mücadelesi vermektedir:

“...resmi kıyafeti yeşil değildi artık, koyu sarı un rengini almıştı. Yakası küçük ve dardı, öyle ki yakasının arasından fırlayan ince ve kısa boynu, yabancı satıcıların başlarında taşıdıkları tablalarda onlarcasını sattıkları, kafalarını sallayan oyuncak kedilerin boynu gibi çok uzun görünüyordu. Ayrıca resmi kıyafetine her zaman bir şeyler yapışmış dolaşıyordu: ya bir kuru ot ya da bir iplik parçası...”

*“...вицмундир у него был не зеленый, а какого-то рыжеватого-мучного цвета. Воротничок на нем был узенький, низенький, так что шея его, несмотря на то что не была длинна, выходя из воротника, казалась необыкновенно длинною, как у тех гипсовых котенков, болтающих головами, которых носят на головах целыми десятками русские иностранцы. И всегда что-нибудь да прилипало к его вицмундиру: или сенца кусочек, или какая-нибудь ниточка...”*³¹⁰

4.1.2. Soylulara Olan Özenti

“*Burun*” isimli öykünün kahramanlarından berber İvan Yakovleviç de Gogol’ün Petersburglu küçük insanlarındandır, ancak ressam Piskarev ve kalem memuru Başmaçkin’in onurlu yaşam mücadelesi, yoksul Rus esnaf İvan Yakovleviç’te Petersburg soyluları sınıfına dahil olma çabasına dönüşür. Gogol’ün küçük insanları toplumda kendilerine bir yer edilebilmek adına yüksek zümrenin

³⁰⁹ Гапоненкова, (2005). a.g.e., 7.

³¹⁰ Гоголь, (2009). a.g.e., 120.

yaşamını taklit yoluna başvurur. Gogol, Yakovleviç gibi bir karaktere öyküsünde yer vererek aslında o hayata özenmenin küçük insan için boş bir uğraştan öteye gidemeyeceğini göstermek ister.

İvan Yakovleviç'in sağdan soldan işittiğine göre Petersburg soyluları, gün doğumuyla kahve içmek ve frak giymek gibi bir takım ritüelleri yerine getirmek üzere harekete geçmektedir. Bu davranış kalıbı, yokluk içerisinde yaşayan İvan Yakovleviç'in evinde kısmen de olsa benzer bir şekilde yansımaları bulur. İvan, sabahları uyanır uyanmaz masaya oturmadan önce pijamasının üzerine frakını giyer. Anlaşılan o ki, frakın nasıl giyileceğini dahi bilmez. Bu durumu küçük insanın masumane, toplumda kendini başka bir sınıfa kabul ettirme çabası olarak değerlendirmek mümkündür:

“Her dürüst Rus esnafı gibi İvan Yakovleviç de, korkunç derecede içkiye düşkündü. Her gün başkalarının sakallarını kesse de kendisi hep tıraşsız gezerdi. Frakının (Hiçbir zaman redingot giymezdi.) rengi alaca bulacaydı; yani frak aslında siyahtı, ancak sarı, kahve ve gri tonlarında elma büyüklüğünde lekelerle kaplıydı ve yakası kirden parlıyor; üç düğmenin yerindense iplikler sarkıyordu.”

“Иван Яковлевич, как всякий порядочный русский мастеровой, был пьяница страшный. И хотя каждый день брил чужие подбородки, но его собственный был у него вечно небрит. Фрак у Ивана Яковлевича (Иван Яковлевич никогда не ходил в сюртуке) был пегий; то есть он был черный, но весь в коричнево-желтых и серых яблоках; воротник лоснился, а вместо трех пуговиц висели одни только ниточки.”³¹¹

“Burun” adlı öykünün diğer kahramanı Kovalev ise, berber İvan Yakovleviç kadar yoksul değildir. Ayrıca İvan Yakovleviç'in sınıf atlama mücadelesi Kovalev'de yoktur, çünkü o her ne kadar sekizinci dereceden bir devlet memuru olsa da Petersburg'da kendisini binbaşı rütbesiyle tanıtarak, herkesi inandırmıştır soyluluğuna. Ayrıca Kovalev, üstüne başına özen gösterdiğinden bir takım başkentli soylular arasında yer edinmeyi başarır. Tipik Petersburg soylusuna özgü tarzda bir yaşam sürdürür. Her çarşamba ve pazar tıraş olmak üzere berbere gider. Kapısının önünde daima emirlerini bekleyen bir uşağı vardır. Soylu ailelerle

³¹¹ Гоголь, (2009). a.g.e., 42.

haftanın belirli günlerinde buluşur. Tiyatroya ya da herhangi bir yere gideceği zaman mutlaka bir kupa arabası kiralatır. Soyluların gittiği yerlerde kendini gösterir ve soylu olduğunu daima vurgular. Öyle ki kısa bir süre bulunduğu görevinde edindiği unvanının kendisine kazandırdığı saygınlık, asıl mesleğinin önüne geçer ve bu kimliğe duyduğu en derin saygıyla yaşamayı tercih eder. Binbaşı Kovalev, “*Kaput*”un kahramanı Başmaçkin’le denk sayılabilecek rütbede olsa da iki kahraman karşılaştırıldığında oldukça farklı iki portre ortaya çıkar. Kovalev soylu olduğuna inandığı için parasını düşünmeden harcar. Son parasına kupa arabası kiralamakta bir sakınca görmez. Ancak Başmaçkin sıradan bir memur olarak her zaman ihtiyatlı davranır. Nitekim her ikisi de Gogol’ün küçük insanıdır, ancak hayattaki sınavları farklıdır. Psikoanalitik açıdan Kovalev’e bakıldığında kahramanın aidiyetlik sorunu yaşadığı dikkat çeker. Kovalev birey olarak var olamadığından, sürekli olarak kendini bir şeyin (soylu zümrenin) parçasıymış gibi hissetmek ister. Dolayısıyla Kovalev’deki aidiyetlik duygusu küçük insanın en büyük sorunlarından biri olarak karşımıza çıkar:

“Kovalev, Kafkasya’da sekizinci dereceden bir devlet memuruydu. Yalnızca iki yıl bu unvanda kaldı ve bir anlığına bile olsa unutmadı; kendisine daha bir soyluluk ve ağırlık kattığına inanırdı bu yüzden kendisini hiçbir zaman devlet memuru olarak adlandırmaz her zaman binbaşı derdi. (...) Binbaşı Kovalev her gün Neva Caddesi’nde dolaşmaya çıkardı, bu onun için bir alışkanlıktı. Gömleğinin yakalığı daima tertemiz ve kolalı olurdu. (...) Kovalev aşırı alıngan bir insandı. Kendisi hakkında söylenebilecek her sözü bağışlardı ama rütbesine, unvanına laf eden kimseyi affetmezdi.”

“Ковалев был кавказский коллежский асессор. Он два года только еще состоял в этом звании и потому ни на минуту не мог его позабыть; а чтобы более придать себе благородства и веса, он никогда не называл себя коллежским асессором, но всегда майором. (...) Майор Ковалев имел обыкновение каждый день прохаживаться по Невскому проспекту. Воротничок его манишки был всегда чрезвычайно чист и накрахмален.³¹² (...) Ковалев был чрезвычайно обидчивый человек. Он мог простить все, что

³¹² Гоголь, (2009). a.g.e., 43-44.

*ни говорили о нем самом, но никак не извинял, если это относилось к чину или званию.*³¹³

“*Burun*” adlı öyküdeki Memur Kovalev’e benzer tavırlar sergileyen bir diğer kahramansa Gogol’ün küçük insanının “*Bir Delinin Hatıra Defteri*”ndeki temsilcisi Aksentiy İvanoviç Poprişçin’dir. Petersburg sokaklarından bürokrasinin merkezi olan devlet dairelerine doğru adım adım ilerleyen öykünün kahramanı Poprişçin, Petersburg soyluları olan üstlerinin sürekli aşağıladığı dokuzuncu dereceden sıradan bir memurdur. Kırk iki yaşındaki Poprişçin’in devlet dairesindeki görevi, kendisiyle konuşmayı dahi lüzum görmeyen ancak son derece saygı duyduğu makam sahibi müdürünün kalemlerinin ucunu sivirtmektir. Yazarın, karaktere kalem sivrilmek gibi basit bir görev vermesi, küçük insanın memuriyetteki görevinin son derece sıradan ve önemsiz olduğunu vurgulamak için olsa gerek. Kalemını ustalıklı kullanan Gogol hayatın gerçeklerini, kahramanlarını ve onların mesleklerini alaylı bir şekilde ele almayı tercih eder. “*Kaput*”un kahramanı Başmaçkin de resmi evrakları temize çekmek gibi Poprişçin’inkine benzeyen çok sıradan bir işle uğraşır. Ayrıca Poprişçin’in memurluktaki rütbesinin yanı sıra iş arkadaşları tarafından insan yerine konmaması bakımından da Başmaçkin’le benzerlik gösterir. Poprişçin kendince ‘soylu’ ama yoksuldur. Yoksulluk, acı dolu deneyimlerinin ve toplum tarafından hor görülmesinin nedenidir. Mavra isimli hizmetçisinin olması ise ait olmak istediği yaşama bir an önce ulaşmak için gereken koşulları yerine getirme çabasından kaynaklanır.³¹⁴ Daha önce bahsettiğimiz “*Burun*” adlı öykünün kahramanı Kovalev gibi o da soylu olduğuna inanır ve bunu eser boyunca vurgular. Kendisini üstleri gibi soylu bir devlet memuru olarak gördüğünden alt sınıfı ve yaşadıkları yerleri dayanılmaz bulur:

“(…) Меşçанский’deki tezgahlardan çevreye keskin bir lahana kokusu yayılması yetmiyormuş gibi evlerin de kapı altlarından aynı iğrenç koku dışarı taşıyordu. Elden ne gelir, burnumu tıkayıp var gücümle koşmaya başladım. Ama kurtulmak ne mümkün bu defa da aşağılık esnaf dükkanlarından sokağa öylesine çok is ve duman geliyordu ki, soylu bir insanın burada dolaşması kesinlikle imkansızdı.”

“(…) Я терпеть не люблю капусты, запах которой валит из всех мелких лавок в Мещанской; к тому же из-

³¹³ Гоголь, (2009). a.g.e., 53.

³¹⁴ Машинский, (1979). a.g.e., 399.

*под ворот каждого дома несет такой ад, что я, заткнув нос, бежал во всю прыть. Да и подлые ремесленники напускают копоту и дыму из своих мастерских такое множество, что человеку благородному решительно невозможно здесь прогуливаться.*³¹⁵

İncelediğimiz karakterlerden yola çıkarak bir genelleme yapacak olursak, İvan Yakovleviç, Kovalev, Başmaçkin ve Piskarev gibi bireylerin toplum içerisindeki statüleri, yaşam şekilleri ve tüketim alışkanlıklarıyla doğru orantılıdır. Çünkü statü, bireyin dahil olduğu sınıfın yaşam tarzı ya da yaşam kalitesine dayalı olarak, saygınlık ve prestij istemini de beraberinde getirir.³¹⁶ Dolayısıyla aynı toplum içerisinde birbirinden kopuk ve farklı sınıflara ait bireyler oluşur. Soyluluk kavramı ve sınıf farkını diğer eserlerden farklı olarak hayvanlar üzerinden de ele alan *“Bir Delinin Hatıra Defteri”*nde görmek mümkündür. Öykünün kahramanı Poprişçin, genç hanımefendi Sofi'nin köpeği Meci'nin soylu olduğu için pek çok insandan hatta iş yerindeki şefinden bile düzgün mektup yazdığını ifade eder. Ayrıca Meci'nin, arkadaşı Fidel'e yazdığı mektuplarda *ma chère* diye hitap etmesi, çay ve kahveyi kremalı içtiğinden ve av hayvanlarının kemiğini soslu olarak yemeyi sevdiğinden bahsetmesi Gogol'ün soyluluk ve toplumsal statü kavramları üzerine eleştirel bakış açısının bir sonucudur. Öyle ki Petersburg'daki sınıf farkı her yerde görülür. Bu şehirde yalnızca insanın değil, köpeğin bile soylu olanı vardır ve bu köpekler kimi zaman sıradan bir memur olan Gogol'ün küçük insanıyla konuşmaya dahi tenezzül etmezler:

“(...) Bir köpeğin mektup yazabildiğini ömrümde duymadım. Hatasız, ancak soylu bir kişi yazabilir. Kuşkusuz, bazı insanlar, tüccarlar hatta köylüler bile yazar kimi zaman, ama onların yazısı daha çok mekaniktir: Ne virgöl, ne nokta ne de üslup vardır yazdıklarında.”

*“(...) Я еще в жизни не слыхивал, чтобы собака могла писать. Правильно писать может только дворянин. Оно, конечно, некоторые и купчики-конторщики и даже крепостной народ пописывает иногда; но их писание большею частью механическое: ни запятых, ни точек, ни слога.*³¹⁷

³¹⁵ Гоголь, (2009). a.g.e., 164.

³¹⁶ Arslan, A. (2004). “Temel Sorunları ve Açılımları ile Sınıf Teorisi, Sınıf Bilinci ve Orta Sınıflar”. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 131.

³¹⁷ Гоголь, (2009). a.g.e., 160.

*“Bir Delinin Hatıra Defteri”*ndeki memur Poprişçin’in soylu bir hayata kavuşma tutkusu *“Portre”* öyküsünün küçük insanı Çartkov’da da görülür. Çartkov tıpkı *“Neva Caddesi”*nin kahramanı Piskarev gibi Petersburg’da yaşayan yoksul bir ressamdır:

“Genç, gelecek vaat eden, yetenekli bir ressamdı Çartkov. Özellikle de doğa resimlerinde yansımasını bulan yüksek bir gözlem gücü ve bu gücü tuvale yansıtabilen esnek ve coşkulu bir fırçası vardı.”

“Молодой Чартков был художник с талантом, пророчившим многое; вспышками и мгновениями его кисть отзывалась наблюдательностью, соображением, шибким порывом приблизиться более к природе.”³¹⁸

Çartkov, güzel giyinmeyi ve eğlenmeyi seven, kimi zaman dünyevi zevkler peşinde koşan sıradan biridir, ancak resme karşı tutkuludur ve sanatını geliştirmek için çabalar. Ne zaman kendini tamamen resimlerine ve sanatına vermek isterse, hayatın acı gerçekleriyle ve yoksullukla tekrar yüz yüze gelir. Fırça ve boya alabilecek parayı bulma konusunda zorluk çekmesinin yanı sıra hayatını idame ettirecek kadar bile parası yoktur. Çalışmalarına güvenen Çartkov, tanınamamaktan yakınır. Cebini kolayca dolduran tanınmış bir ressam olmadığından tablolarının beş para etmediğini düşünür. Yoksulluğuna rağmen Çartkov, yanında Nikita isimli bir yardımcı çalıştırması bakımından, *“Bir Delinin Hatıra Defteri”*ndeki memur Poprişçin ve *“Kaput”*taki Binbaşı Kovalev’e benzer. Parasızlığına rağmen böyle bir lükse sahip olması, Petersburg soylu sınıfına yaklaşmak için çaba sarf ettiğinin bir göstergesidir. Çartkov koleksiyoncudan satın aldığı portrenin çerçevesinde kaderini değiştirecek olan parayı bulmadan kısa bir süre önce yaşlı bir profesör, sanatta izlemesi gereken yol üzerine nasihatlerde bulunur.³¹⁹ Para için günün modasına ayak uydurarak sanatından ödün vermemesini söyler. Yeteneğinin körelmemesi için bunun şart olduğunu dile getirir, ancak Çartkov’un düşünceleri zihnini çoktan zehirlemeye başlamıştır:

“Haksız sayılmazdı profesör. Gerçekten de ressamımızın kimi zaman şık giyinmek, eğlenmek gösteriş yapmak yani bir yerde kendini göstermek hevesine kapıldığı oluyordu.”

³¹⁸ Гоголь, (2009). a.g.e., 70.

³¹⁹ Раков, (1999). a.g.e., 50-51.

“Профессор был отчасти прав. Иногда хотелось, точно, нашему художнику кутнуть, щегольнуть-словом, кое-где показать свою молодость.”³²⁰

Soylu olma yarışındaki küçük insanı temsil eden karakterler, Petersburglu üst sınıfın yaşamında kültürün de önemli bir yeri olduğunu iyi bilirler, çünkü Petersburg kültür, tarih ve sanatın başkentidir. Petersburg insanı deyince ise akıllara kara, yağmura, soğuğa aldırmadan tiyatro, bale ve müzikallere yetişmeye çalışan şık giyimli insanlar gelir. Her Petersburglunun evinde bir kütüphane bulunur. Okunup okunmadığı bilinmez, ama kütüphane kültürün farklı bir ifade biçimidir. Tıpkı *“Burun”*’un memur Kovalev’i ve *“Portre”*’nin ressam Çartkov’u gibi *“Bir Delinin Hatıra Defteri”*’ndeki memur Poprişçin de onlardan biri olduğunu kanıtlamak için *Pçela* dergisi okuduğundan ve tiyatroya gittiğinden bahseder. Poprişçin kendince kültürlü bir Petersburg soylusudur ve ısrarla sıradan bir memur olmadığını bu şekilde kanıtlamaya çalışır:

“Tiyatroya gittim. Salak Rus Filatka oynuyordu. Çok güldüm. Devlet dairelerinde iş takipçileri, özellikle on dördüncü dereceden bir devlet memuruyla ilgili komik şiirlerle dolu son derece korkusuzca yazılmış bir vodvildi. (...) Bizim memur takımından tiyatroya adımını atmamış öküz çoktur. Köylüden farkları yoktur. İstersen bedava bilet ver onlara gene de gitmezler.”

“Был в театре. Играли русского дурака Филатку. Очень смеялся. Был еще какой-то водевиль с забавными стишками на стряпчих, особенно на одного коллежского регистратора, весьма вольно написанные, так что я дивился, как пропустила цензура, а о купцах прямо говорят, что они обманывают народ и что сынки их дебошничают и лезут в дворяне. (...) А вот из нашей братьи чиновников есть такие свиньи: решительно не пойдет, мужик, в театр; разве уже дашь ему билет даром.”³²¹

Öykülerde yer alan kahramanları psikolojik açıdan incelediğimizde, dahil olmaya çalıştıkları zümreyi oluşturan bireyler gibi yaşadıklarını gözlemlemek mümkündür. Belli bir örneğe benzemeye çalıştıklarından *taklit* olduğunu söyleyebileceğimiz bu davranış biçimi, bireyin sosyalleşmesini ve istediği çevreye dahil olmasını sağlayan en büyük araçlardan biridir. Bireyler kabul gören davranış

³²⁰ Гоголь, (2009). a.g.e., 70.

³²¹ Гоголь, (2009). a.g.e., 162-163.

ve klişeleri taklit ederek toplumda kendilerine yer bulmaya çalışırlar.³²² Ancak maddi imkansızlıklar ya da eğreti kalan davranış biçimleri nedeniyle bu çırpınışlar küçük insanın hüsraniyle sonuçlanmaktadır.³²³

4.1.3. Hayat Mücadelesi

Gogol'ün kimi kahramanları Petersburg'da hiç de adil olmayan bir düzen içerisinde yaşama tutunmaya çalışırlar. Hem psikolojik hem de sosyolojik açıdan sürekli bir hayat mücadelesi içerisinde olan küçük insanlar, başkentte yaşamın ne kadar zor olduğunu vurgulamak için kullanılan bir araçtır. Yazar, gri şehir Petersburg'da (Gogol'ün Petersburg'a dair algısı, gri ve pusludur.) yaşayan ressam Piskarev'in mesleğini icra etmesinin, İtalya gibi doğasında bin bir rengin hakim olduğu Akdeniz ülkelerinde yaşayan sıcak kanlı resamlara oranla daha zor olduğunu ifade ederken, olanaksız gibi görüneni mümkün hale getirme çabası içerisindeki küçük insanın çırpınışını ve hayatla mücadelesini daha net göstermek ister:

“Bu değişik sınıf, sakinlerinin tümü memurlar, tüccarlar veya zanaatkar Almanlar olan bir kentte olağandışıydı. Bir ressamdı bu genç. Tuhaf değil mi? Petersburglu bir ressam. Karlar ülkesinde bir ressam, her şeyin ıslak, dümdüz, düzenli, soluk, gri, sisli olduğu Finler ülkesinde bir ressam!”

“Это исключительное сословие очень необыкновенно в том городе, где всё или чиновники, или купцы, или мастеровые немцы. Это был художник. Не правда ли, странное явление? Художник петербургский! художник в земле снегов, художник в стране финнов, где все мокро, гладко, ровно, бледно, серо, туманно.”³²⁴

“Neva Caddesi”nde Ressam Piskarev Petersburg'da mesleğini icra etme mücadelesi içindeyken, “Kaput”ta memur Başmaçkin şehrin soğuğuyla başa çıkmak zorundadır. Sıradan bir memurun en büyük düşmanının, başkentin soğuk iklimi olduğu ifadesi öykü boyunca sık sık tekrarlanır. Aslında Gogol tarafından soğuk iklime yapılan olumsuz vurgu rastgele değildir. Zira Ukrayna'nın Nejin kentinde büyüyen yazar için on dokuz yaşında geldiği Petersburg dondurucu

³²² Göksu, (2007). a.g.e., 163.

³²³ Güney, (2012). a.g.e., 149-150.

³²⁴ Гоголь, (2009). a.g.e., 13-14.

soğukların hakim olduğu, yaz mevsimininse sadece yılın üç ayına tekabül ettiği, bu süreçte de karların ancak eridiği bir kuzey şehridir. Yazar, Petersburg’a 1828’de dondurucu bir Aralık sabahında gelir. Nejin’den Petersburg’a seyahat oldukça uzun ve yorucudur. Gogol *kuzeyin başkentinin* ayazından korunmak için kendisini pek de ısıtmayacak olan eski kaputuna sımsıkı sarınır.³²⁵ Petersburg’da yaşadığı süreçte şehrin can yakıcı ikliminden şikayet etse de 2 Nisan 1830 tarihli mektubunda annesine, artık sıcak tutacak kıyafetler istemediğini, çünkü soğuğa alıştığını ve kışı yazlık bir kaput ile geçireceğini yazar.³²⁶ Nitekim “*Kaput*” öyküsündeki *soğuk*, Başmaçkin gibi düşük rütbeli, sıradan memurların şehrin en zavallı kesimi olarak betimlenmesine yarayan bir imge olarak karşımıza çıkar. Çünkü “Petersburg Öyküleri”nin tamamı incelendiğinde soyluların ve yaşadıkları hayatın tasvirlerinde *soğuk* sözcüğü ya da benzer bir kullanıma rastlanmazken küçük insanların hayatları Petersburg ayazında geçer. Gogol’ün küçük insanı yoksuldur ve yoksulluğun da en büyük düşmanlarından biridir soğuk. Soğuğun karşısında ise küçük insan daima acizdir. Küçük insan Başmaçkin’in bu acizliği ve çaresizliği öykü içerisinde şu cümlelerle ifade edilir:

“Petersburg’da yılda dört yüz ruble veya buna yakın civarda maaş alanların (Gogol beş yüz ruble maaş alıyordu.³²⁷) güçlü bir düşmanı vardır. Bu düşmanın her ne kadar sağlığa yararlı olduğu söylense de bizim ünlü kuzey soğumuzdur. Sabahın saat dokuzunda, yani sokakların dairelerine giden memurlarla dolu olduğu saatte, hiç taraf tutmadan burunları öyle bir dondurmaya başlar ki zavallı memurlar ne yapacaklarını bilemezler.” (...) Tek kurtuluşları incecik kaputları içinde beş altı sokağı mümkün olduğu kadar hızlı aşmak, sonra ayaklarını kapıcı odasında iyice ısıtıp yolda donmuş olan resmi hizmet için gerekli yetenek ve niteliklerinin buzlarını çözmektir.”

“Есть в Петербурге сильный враг всех, получающих чetyреста рублей в год жалованья или около того. Враг этот не кто другой, как наш северный мороз, хотя, впрочем, и говорят, что он очень здоров. В девятом часу утра, именно в тот час, когда улицы покрываются идущими в департамент, начинает он давать такие сильные и колющие щелчки без разбору по всем носам, что бедные чиновники решительно не знают, куда девать их. (...) Все

³²⁵ Раков, (1999). a.g.e., 41.

³²⁶ Гоголь, (2009). a.g.e., 531-532.

³²⁷ Раков, (1999). a.g.e., 42.

*спасение состоит в том, чтобы в тощенькой шинелишке перебежать как можно скорее пять-шесть улиц и потом натопаться хорошенько ногами в швейцарской, пока не оттают таким образом все замерзнувшие на дороге способности и дарованья к должностным отправлениям.*³²⁸

“*Kaput*”ta memur Başmaçkin Petersburg’un soğuğuyla başa çıkmak zorundayken, “*Bir Delinin Hatıra Defteri*”ndeki memur Poprişçin ise soylular gibi yaşayabilme çabası içindedir. Toplumda kabul görme ve bir yer edinme çabasından kaynaklanır tüm bu sitemleri, çünkü bilir ki ancak bir soylu olarak anılmaya başladığında isteklerini elde edebilecektir. Kahramanın soyluluk üzerine söylemleri öykü ilerledikçe şiddetini artırmaya başlar. Duygularını ifade ederken satır aralarında kullandığı *itibar* kelimesi aslında onun hayata bakış açısıdır. Hiçbir zaman itibar ve saygı görmeyen Poprişçin’in inandığı tek şey mesleğiyle kazanabileceği saygınlıktır, sadece memuriyettir toplumdaki yerini belirleyecek olan.³²⁹

“(...) Ben rütbesiz biri, terzi ya da astsubay çocuğu muyum? Soyluyum ben de! Ne yani zamanı gelince ben de yüксеlebilirim. Daha 42 yaşındayım. Bazılarının göreve yeni başladığı yaştayım. Biraz bekle bakalım dostum. Bir zaman gelecek biz de albay olacağız. Hatta bakarsın belki daha da yükseliriz. Seninkinden daha itibarlı rütbemiz olur.”

*“(...) Я разве из каких-нибудь разночинцев, из портных или из унтер-офицерских детей? Я дворянин. Что ж, и я могу дослужиться. Мне еще сорок два года, время такое, в которое, по-настоящему, только что начинается служба. Погоди, приятель! будем и мы полковником, а может быть, если бог даст, то чем-нибудь и побольше. Заведем и мы себе репутацию еще и получше твоей.*³³⁰

4.1.4. Hayallerine Ulaşma Çabası

Petersburg’un zalimliğine direnmeye çalışan küçük insanların, kendilerine göre büyük, şehir içinse en az varoluşları kadar sıradan ve önemsiz hayalleri vardır. Kimi aşık olduğu kadınla evlenmek, kimi yeni bir kaput ile yalnızlığını

³²⁸ Гоголь, (2009). a.g.e., 122.

³²⁹ Машинский, (1979). a.g.e., 400.

³³⁰ Гоголь, (2009). a.g.e., 162.

dindirmek, kimi soylu bir yaşam, kimi rütbesinde yükselmek, kimi de yetenekli ve ünlü bir ressam olmak ister.

“Neva Caddesi”ndeki ressam Piskarev, arkadaşı teğmen Pirogov’un ısrarıyla, Neva Caddesi’nde beğendiği ve şık pelerininden soylu olduğuna kanaat getirdiği kutsal varlığın yaşadığı yeri öğrenmek üzere uçarcasına peşinden gider. Ancak kadının genel evde çalıştığını öğrenince büyük bir hayal kırıklığına uğrar ve evine döner, yaşadığı şoku atlatmak üzere uykuya dalar. Neva’da gördüğü anda aşık olduğu kadın, soylu bir hanımefendi olarak, rüyasında Piskarev’in karşısına çıkar. Ressam, genç kadının davet verdiği evde konuktur. Kapısında büyük kupa arabaları duran evden müzik sesleri yükselmektedir. Piskarev’in soylu sandığı genç kadının hayatı hayalperest ressamın düşünde şu şekilde verilir:

“Işıқта parlayan çıplak kadın omuzları, siyah fraklar, ısıt ısıt avizeler, lambalar, uçuşan balonlar, tüy gibi kurdeleler, parmaklıklar arkasındaki harika koronun arasından görünen kocaman bir kontrbas... Piskarev için her şey olağanüstüydü. Bir anda fraklarının yakasında nişanlarıyla saygın, yaşlı, orta yaşlı öylesine çok beyefendi ve parke döşemenin üzerinde, mağrur, zarif, süzülürcesine yürüyen veya yan yana oturan öylesine çok hanımefendi görmüştü ki... Öylesine çok Fransızca ve İngilizce sözcük duymuştu, siyah fraklı gençler öylesine kibardılar, öylesine soylu konuşuyor ve susuyorlardı ki, gereksiz tek bir şey söylemiyorlardı.”

“Сверкающие дамские плечи и черные фраки, люстры, лампы, воздушные летящие газы, эфирные ленты и толстый контрабас, выглядывавший из-за перил великолепных хоров, все было для него блистательно. Он увидел за одним разом столько почтенных стариков и полустариков с звездами на фраках, дам, так легко, гордо и грациозно выступавших по паркету или сидевших рядами, он услышал столько слов французских и английских, к тому же молодые люди в черных фраках были исполнены такого благородства, с таким достоинством говорили и молчали, так не умели сказать ничего лишнего.”³³¹

Hayatın gerçeklerinden uzaklaşıp hayallerinde yaşamaya başlayan Gogol’ün küçük insanların en önemli temsilcilerinden olan Piskarev’in tüm yaşamı düşlerdir artık. Sevdiği kadına düşlerinde kavuşur. Uyuyup düş görebilmek

³³¹ Гоголь, (2009). a.g.e., 19-20.

içinse sık sık afyon kullanır. Ancak bir süre sonra hayalleriyle gerçekleri çatışmaya başlar. Gogol'ün kahramanı Piskarev'in gerçek ve gerçek olmayanı ayırt edemediği bu psikonevrotik durum bir tür davranış bozukluğudur.

Psikonevrotik özellikli kişiler iç dünyalarındaki çatışmaları ve dış baskıları dengeleme gayreti içindedirler.³³² Psikoanalist O. Fenichel, bu psikonevrotik durumun oluşmasını kişinin uyum sağlayamadığı bir gerçekliğin var olması ve bireyin yenilgiyi telafi etmesi için fanteziler geliştirmesi olarak açıklar.³³³ Nevrotikler özel yaşamlarında ya bütün sorunlarını çözecek bir eş ararlar ya da eşleri olacak kadınların/erkeklerin tüm sorunlarını çözmek isterler.³³⁴ Bu suretle Piskarev toplumdan gelmesi muhtemel baskılara direnerek, sevdiğini bataktan kurtararak evlenmeye karar verir. Çünkü düşlerine giren o kutsal kadını, artık gerçek hayatta da tertemiz bir varlık olarak görmeye başlamıştır. İnandığı şeye sıkı sıkıya sarılarak sevdiğine koşar ve duygularını açar. Zaten onu yoktan var eden ve yaşama bağlayan tek şey bu inancıdır:

“Doğrudur, yoksul biriyim ben. (...) ...ama çalışacağız, güzel bir yaşamımız olması için durmadan dinlenmeden çalışacağız. İnsanın hayatını kendi çabasıyla kazanmasından güzel bir şey yoktur. Ben resim yaparım sen de yanımda oturursun, çalışmalarına ruh verirsin, dikiş diker veya elişi yaparsın, hiçbir şeyin eksikliğini çekmeyiz.”

“Правда, я беден. (...) ...но мы станем трудиться; мы постараемся наперерыв, один перед другим, улучшить нашу жизнь. Нет ничего приятнее, как быть обязану во всем самому себе. Я буду сидеть за картинами, ты будешь, сидя возле меня, одушевлять мои труды, вышивать или заниматься другим рукоделием, и мы ни в чем не будем иметь недостатка.”³³⁵

Piskarev'in hayalinde aşık olduğu kadın, Başmaçkin'in hayalinde ise kendisini daha fazla Petersburg'un soğuğuna karşı koruyamayacak olan eski ve yamalı kaputunun yerine yenisini diktirmek vardır. Çünkü Petersburg'un kenar mahallelerinden birinde yaşayan terzi Petroviç, Başmaçkin'e eski kaputuna daha fazla yama yapamayacağını söyler. Başmaçkin yeterli parası olmadığından

³³² Güney, S. (2008). *Davranış Bilimleri*. Ankara: Nobel Dağıtım, 302.

³³³ Kozacıoğlu, G. Gördürür H. (1995). *Bireyden Tophuma Ruh Sağlığı*. İstanbul: Melissa Matbbacılık, 125-126.

³³⁴ Güney, S. (2012). *Sosyal Psikoloji*. Ankara: Nobel Dağıtım, 336.

³³⁵ Гоголь, (2009). a.g.e., 27.

harcamalarına daha fazla dikkat ederek yaşamaya ve yeni kaputu için para biriktirmeye başlar. Her zamankinden fazla çalışır, açlığını bastırmak için erken yatar ve yaşamaya yetecek kadar yemek yer. Aklında sürekli terziye diktireceği yeni kaputunun hayali vardır. Böylelikle küçük insan Başmaçkin'in hayalindeki kavuşmak için büyük çaba sarf ettiğine tanık olunur:

“...akşamları çay faslına son verecekti, geceleri mum yakmayacaktı, eve yazı getirdiyse ev sahibesinin odasına gidecek, onun mumunun ışığında çalışacaktı; ayakkabısının tabanlarının çabuk aşınmaması için sokakta yürürken yere ayağını elinden geldiğince yavaş ve yumuşak basacak; taşların, kaldırım taşlarının üzerinden neredeyse parmaklarının üzerine basarak geçecekti. Çamaşırlarını yıkatmaya olabildiğince seyrek verecek ve eskimemeleri için daireden eve gelince çamaşırlarını çıkaracak, evin içinde uzun yılların eskitemediği kalın pamuklu sabahlığıyla dolaşacaktı.”

“...изгнать употребление чаю по вечерам, не зажигать по вечерам свечи, а если что понадобится делать, идти в комнату к хозяйке и работать при ее свечке; ходя по улицам, ступать как можно легче и осторожнее, по камням и плитам, почти на цыпочках, чтобы таким образом не истереть скоровременно подметок; как можно реже отдавать прачке мыть белье, а чтобы не зашивалось, то всякий раз, приходя домой, скинуть его и оставаться в одном только демикотоновом халате, очень давнем и щадимом даже самым временем.”³³⁶

Gereken parayı biriktiren Başmaçkin yeni kaputuna kavuştuğunda bambaşka bir insan olur. Yüzündeki ürkellik ve kararsızlık yok olur ve ifadesindeki belirsizlikten eser kalmaz. Yeni kaputuyla hayatındaki yalnızlığı bir köşeye atar, kaputu can yoldaşı olur. Buradan hareketle Gogol'ün yalnız ve sessiz kahramanı Başmaçkin'in hayatında eşyaların önemli bir rol oynadığını ve karakterin, eşyaların dünyasında kendine yer bulduğunu söylemek mümkündür. Kaputunu hayat arkadaşı olarak gören küçük insan Başmaçkin'in durumu, davranış bilimlerinde, baskı altında tutulan şeylerin biçim değiştirerek bilinçaltına girmesi yani simgeleştirme olarak tanımlanır. Simgeleştirmede belirli bir şey, başka bir şeyin yerini tutar.³³⁷ Sosyopsikolojik açıdan değerlendirildiğinde Başmaçkin'in kaputu,

³³⁶ Гоголь, (2009). a.g.e., 128.

³³⁷ Güney, (2008) a.g.e., 289.

ona Petersburg'daki yalnızlığını bir süreliğine de olsa unutturan yeni arkadaşı olur. Saf denilecek kadar çocuksu bir ruha sahip olan Başmaçkin yeni diktirdiği kaputunun içerisinde, adeta dünyayı keşfe çıkmış küçük bir çocuk gibidir. Gogol'ün küçük insanı Petersburg için küçük ancak kendisi için büyük mücadeleler vererek kavuşmuştur yeni kaputuna:

“...evlenmişti sanki ya da yaşamında bir başkası vardı, yalnız değildi artık. Yaşam yolundan onunla birlikte geçmeye karar vermiş olan hoş bir yaşam arkadaşı vardı. Bu arkadaş, eskimeyecek kadar sağlam astarlı, kalın pamuklu kaputundan başkası değildi.”

“...как будто бы он женился, как будто какой-то другой человек присутствовал с ним, как будто он был не один, а какая-то приятная подруга жизни согласилась с ним проходить вместе жизненную дорогу, и подруга эта была не кто другая, как та же шинель на толстой вате, на крепкой подкладке без износу.”³³⁸

Yeni kaputuna kavuşmasıyla, iş yerindeki üstleri Başmaçkin'i fark etmeye ve ona ilgi göstermeye başlar. Hatta müdür yardımcılarının biri, kaputunu kutlamak üzerine onu bir akşam evine davet eder. Bu noktada giyim kuşam ve gösterişin Petersburg insanları arasına karışabilmenin yollarından biri olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü yazarın benzer tavrını “Neva Caddesi” adlı öyküde caddenin betimlemesini yaparken şapkalar, elbiseler, gösterişli bıyıklar ve şık ayakkabıların yanında, sahiplerinin zerre kadar önemi olmadığını vurguladığında da görmek mümkündür. İş arkadaşları için, yeni bir kaput alana kadar Başmaçkin'in de önemi yoktur. Memur, kaputla birlikte toplumda fark edilmeye başlanır ve dünyası değişir. Edindiği bir nesne ile hayatı değişen bir başka karakter ise “Portre”deki yoksul ressam Çartkov'dur. Kahramanın hayatı, son parasıyla satın aldığı yaşlı bir adamın (Portredeki yaşlı adam kötü ruhlu bir tefecidir. Etrafta adamın lanetli bir iblis olduğu söylendiğinden portresini yapan ressam onu bu şekilde resmeder. Tefeci bir süre önce ölmüş ancak iblis ruhu portrede kalmıştır. Şimdiyse portresini satın alanların başına korkunç olaylar gelmekte ve ona sahip olan herkes şeytanın yolundan giden varlıklara dönüşmektedir.) portresiyle değişir. Çartkov portreden düşen altın paketiyle bir

³³⁸ Гоголь, (2009). a.g.e., 129.

anda zengin olur ve geçim sıkıntısından kurtulur. Önce yeteneğini geliştirmek üzere aklına birkaç fikir gelir:

“En azından üç yılım güvence altında şu anda, odama kapanıp durmadan resim yapabilirim. Boya alacak bol param da var. Yemeğe, çaya, her türlü gereksinimime, kirama bol bol yeter bu para. Artık kimse gelip çalışmama engel olamaz.”

“Теперь я обеспечен, по крайней мере, на три года, могу запереться в комнату, работать. На краски теперь у меня есть; на обед, на чай, на содержание, на квартиру есть; мешать и надоедать мне теперь никто не станет”³³⁹

Gogol'ün küçük insanları pek çok bakımdan zekidir. Kendileri için neyin doğru neyin yanlış olduğunu bilirler. Ancak Gogol'ün küçük insanının sonunu hazırlayan genellikle zaafı ve hırsı olur. Bu bağlamda Çartkov da ince bir çizgidedir ya başarılı bir ressam olacak ya da zengin olacaktır. Kahraman hayatı için gerekli olanı görmüş, ancak zaafına yenik düşmüştür. Bilindiği üzere kendisi sosyeteye girme hayaliyle yanıp tutuşur, bu nedenle imrendiği hayata daha fazla seyirci kalmak istemez ve parayı bulur bulmaz bu hayalini gerçekleştirmek için harekete geçer:

“Şık giysiler giymek, yıllarca süren yarı aç yarı tok bir yaşamdan sonra doyasıya yemek yemek, kendine güzel bir daire kiralamak, canı istediğinde tiyatroya gitmek, pastaneye gitmek... (...) Önce terziye uğradı, tepeden tırnağa giyindi, çocuk gibi yeni giysilerine bakıyordu. Kokular, pomatlar satın aldı, Neva Caddesi'nde karşısına ilk çıkan geniş pencereleri, duvarlarında boy aynaları olan lüks bir daireyi pazarlık etmeden kiraladı; hiç aklında yokken bir mağazadan oldukça pahalı çerçeveli bir gözlük, daha sonra yine gereksiz bir sürü şey, çeşit çeşit kravat satın aldı, bir kuaförde saçlarını bukle yaptırdı, bir kupa arabası kiralayıp şehri iki kez turladı.”

“Одеться в модный фрак, разговеться после долгого поста, нанять себе славную квартиру, отправиться тот же час в театр, в кондитерскую... (...) Прежде всего зашел к портному, оделся с ног до головы и, как ребенок, стал обсматривать себя беспрестанно; купил духов, помад, нанял, не торгуясь, первую попавшуюся великолепнейшую квартиру на Невском проспекте, с зеркалами и цельными стеклами; купил нечаянно в магазине дорогой лорнет,

³³⁹ Гоголь, (2009). a.g.e., 80.

*нечаянно закупил тоже бездну всяких галстуков, более, нежели было нужно, завил у парикмахера себе локоны, прокатился два раза по городу в карете.*³⁴⁰

Kendini sosyete'ye tanıtan ressamın Neva Caddesi'ndeki yeni atölyesi kısa sürede soyluların akınına uğrar. Ressam, Petersburg'un en zengin semti olduğu ve gün içerisinde soylularının ya bir kahve içmek ya da lüks mağazalardan bir şeyler satın almak için Neva Caddesi'ne uğradıklarını bildiğinden buraya yerleşir. Gogol'ün küçük insanları için Neva adeta bir rüyadır. Işıl ışıl aydınlatılmış vitrinler, kürklü hanımefendiler, fraklı subaylar, lezzetli şekerlemeler... Bir Petersburgluyu büyüleyecek ne varsa hepsi Neva'dadır. Petersburg'un lahana kokan arka sokaklarından sonra Çartkov da diğer küçük insanlar gibi bu caddenin hayali kurar. Zengin olduğunda hemen Neva'ya taşınır. Yaptığı portrelerle imrendiği soylu sınıfın üyelerinden biri olarak Neva Caddesi'nde yaşamaya başlar. Artık Gogol'ün küçük insanı amacına ulaşmış ve özendiği Petersburg soylusuna dönüşmüştür. Şık giyim kuşam, kendisi gibi zengin insanlarla akşam yemekleri, hanımefendilerle galeri ziyaretleri ve ün.

Ressam Çartkov, Piskarev ve memur Başmaçkin'in tutkulu hayallerinden farklı olarak "Burun" adlı öykünün kahramanı Binbaşı Kovalev kaybettiği burnuna kavuşmanın derdindedir. Çünkü bir sabah uyandığında yerinde olmayan burnu, beşinci dereceden soylu bir memur üniforması içinde kupa arabası ve uşağıyla Petersburg'un zengin muhitlerinde gezinmektedir. Soylu burnunun peşine takılan Kovalev, onu bulduğunda aralarındaki sınıf farkından dolayı büyük bir mahcubiyet içinde kendisini tanıtarak yerine geri dönmesini ister. Ancak burun, memuriyet derecelerindeki farklılıktan bahsederek sahibini reddeder. Üniforma giyen burnunun şaşkınlığından ziyade kendi rütbesinin üstünde olması ve gösterişli bir yaşam sürmesi Kovalev'in daha büyük bir şaşkınlık yaşamasına neden olur. Kovalev kısa süreliğine de olsa Neva Caddesi'ndeki Kazan Katedrali'nde gördüğü burnunun tam da hayal ettiği gibi bir yaşamının olduğunu fark eder. Bunca yıldır kendisinin yapamadığını, daha bir gün öncesine kadar yüzünde duran organı başarmıştır. Kovalev'in kaygısı burnunun olmamasından ziyade burunsuzluğun soylu hayatına mal olacağı korkusudur:

³⁴⁰ Гоголь, (2009). a.g.e., 81.

“Nasıl olduğunu ben de bilmiyorum ama önemli olan onun şu anda kentte beşinci dereceden bir devlet memuru olarak dolaşmakta olduğudur. (...) Siz söyleyin bedenimin böylesine göz önündeki bir bölümü olmadan ne yapabilirim? (...) Bazı perşembeleri birinci dereceden devlet memuru eşi Çehtareva hanımefendinin konuğu olurum. Subay eşi Palageya Grigoryevna Podtoçina’ya gelince, kendileri çok yakın tanıdığımdır, kızı da çok güzeldir, söyleyin, şimdi ne yapacağım ben. Bu durumda dünyada gidemem onlara.”

“Да я не могу вам сказать, каким образом; но главное то, что он разъезжает теперь по городу и называет себя статским советником. (...) Вы посудите, в самом деле, как же мне быть без такой заметной части тела? (...) Я бываю по четвергам у статской советницы Чехтаревой; Подточина Палагея Григорьевна, штаб-офицерша, и у ней дочка очень хорошенькая, тоже очень хорошие знакомые, и вы посудите сами, как же мне теперь. Мне теперь к ним нельзя явиться.”³⁴¹

Binbaşı Kovalev’in burnuna ve eski sosyetik buluşmalarına kavuşma hayali, *“Bir Delinin Hatıra Defteri”*’nde memur Poprişçin’in çalıştığı devlet dairesinde, kalemlerinin ucunu sivrilttiği müdürünün kızı Sofi’ye duyduğu aşka dönüşür. Babasını sık sık ziyarete gelen Sofi’ye olan aşkını sürekli dile getiren küçük insan, soylu hanımefendiyle evlenmenin ve kendince hak ettiği soylu hayata kavuşmanın hayalini kurmaktadır, ancak aralarındaki statü farkı o her ne kadar göz ardı etse de oldukça büyük bir engeldir. Genç kızın emrinde babası tarafından tahsis edilen bir kupa arabası ve uşağı vardır. Neva Caddesi’nin en şık mağazalarından alışveriş yapar. Köpeği Meci bile belki de Poprişçin’in hayatında yemediği yemekleri yer. Ancak Poprişçin’in hastalıklı aşkı bunları görmesine büsbütün engeldir. Gogol’ün küçük insanları kimi zaman elde etmek istedikleri şeye körü körüne bağlanır. Çünkü bu tekdüze ve sıkıcı yaşamı renklendirecek yalnızlığını unutturacak bir güce ihtiyaçları vardır adeta. Bunlar bir kaput, bir sevgili, ya da bir portre gibi simgesel şeyler olabilir. Bu suretle yalnızlıklarından kurtulup topluma kendilerini kabul ettirme gayesi güderler.

³⁴¹ Гоголь, (2009). a.g.e., 50-51.

4.1.5. Hayal Kırıklığı

Gogol'ün küçük insanları hayaller kurar, çünkü kendileri gibi küçücük ve sıradan olan hayatları, hayallerle renklenir. Bu suretle “Neva Caddesi”nin kahramanı Piskarev, aşık olduğu hayat kadınına onunla evlenmek istediğini söyler, ancak hayalperest kahramanın duygularıyla alay eden kadın onu reddeder. Petersburg'un küçük insanı düşlerinin gerçekleşmesinin mümkün olmadığını anlayınca bunalıma girer ve dış dünyayla bağlantısını keser. Bir hafta sonra boğazı kesilmiş bir halde cesedi bulunur. Ancak mücadelesini vermiş ve bir hayat kadınıyla evlenme hayali kurarak aslında hiçbir zaman dahil olamadığı Petersburg toplumundan dışlanmayı bile göze almıştır. Zira ressamın sonunda intihar etmesi Neva Caddesi'nde Piskarev gibi hayalperestlere yer olmadığının en çarpıcı bir kanıtıdır. Gogol'ün küçük insanının trajik sonuna psikolojik açıdan bakıldığında ise, insanlık tarihi kadar eski olan intiharın, bireylerin kendi iç dünyalarına daldığı XIX. ve XX. yüzyıllarda artış gösterdiği dikkat çekmektedir. İntihar düşüncesi, bireyin iç dünyasında hayatta kalma dürtüsüne karşı bir eylem, psikiyatrik bir *duygu durum bozukluğu* olarak ortaya çıkar. Uzun süreli depresyon halinde kalan insanlar, tedavi edilmediği takdirde, çektikleri acıları dindirmek ve çaresizliklerine son vermek için intiharı seçerler.³⁴² Dolayısıyla Rusya'da XIX. yüzyıl edebiyatına da yansıyan intihar olgusu, iç dünyasına yönelen ve toplumdan uzaklaşan kahramanın dışavurumu olarak edebi eserlerdeki sosyopsikolojik yerini alır.³⁴³ Bunun yanı sıra küçük insanın kaderindeki yalnızlığın intiharı seçtiğinde dahi peşini bırakmadığını belirtmek gerekir. Piskarev'in cesedi bir hafta boyunca odasında öylece durur, yokluğunu kimse fark etmez, tabutunda ise içler acınası hali zirveye ulaşır, ne bir eş ne de bir dost vardır yanında:

“Belki bir gün sanatıyla parlayacak olan sakın, ürkek yaradılışlı, alçak gönüllü çocuk gibi saf, zavallı Piskarev çılgın bir tutkunun kurbanı olmuştu. Kimse ağlamadı arkasından. Cesedinin başında mahalle bekçisi ve ilgisiz doktordan başka kimse yoktu. Tabutunu sessizce ve tören yapmadan Ohta Mezarlığı'na götürdüler. Cenazesinin arkasından yürüyenler arasında sadece eski bir asker ağlıyordu, o da koca bir şişe votka içtiği için.

³⁴² Tatlılıoğlu, K. (2012). “Sosyal Bir Gerçeklik Olarak İntihar Olgusu: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme”. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 12(2), 141-142.

³⁴³ Панова, Н. Ю. (2013). “Проблема самоубийства в русской литературе конца XIX начала XX вв”. *Science and Education a New Dimension*, 1(3), 103.

Hayattayken ona çok yakınlık göstermiş olan teğmen Pirogov bile gelip şöyle bir bakmamıştı zavallının talihsiz cesedine.”

“Так погиб, жертва безумной страсти, бедный Пискарев, тихий, робкий, скромный, детски простодушный, носивший в себе искру таланта, быть может со временем бы вспыхнувшего широко и ярко. Никто не поплакал над ним; никого не видно было возле его бездушного трупа, кроме обыкновенной фигуры квартального надзирателя и равнодушной мины городского лекаря. Гроб его тихо, даже без обрядов религии, повезли на Охту; за ним идучи, плакал один только солдат-сторож, и то потому, что выпил лишний штоф водки. Даже поручик Пирогов не пришел посмотреть на труп несчастного бедняка, которому он при жизни оказывал свое высокое покровительство.”³⁴⁴

“Neva Caddesi”nin kahramanı Ressam Piskarev’in trajik ölümü gibi bir son “Burun” adlı öyküde görülmez. Bir Petersburg soylusu olarak anılmak üzere Binbaşı Kovalev’in verdiği mücadele, burnunun kendisinden daha üst rütbeli bir soylu gibi Petersburg sokaklarında dolaşmaya başlamasıyla noktalanır. Özgürlüğünü ilan eden soylu burun bir sabah aniden binbaşının yüzündeki ait olduğu yerine geri döner ve öykü burada sona erer:

“Ve Binbaşı Kovalev hiçbir şey olmamış gibi, o günden sonra yine Neva Caddesi’nde dolaşmaya, tiyatrolarda görünmeye başladı. Burnu da, bir zamanlar kayıplara karışan, sağda solda sürten kendisi değilmiş, asla öyle bir şey olmamış gibi, uslu uslu oturuyordu yerinde.”

“И майор Ковалев с тех пор прогуливался как ни в чем не бывало и на Невском проспекте, и в театрах, и везде. И нос тоже как ни в чем не бывало сидел на его лице, не показывая даже вида, чтобы отлучался по сторонам.”³⁴⁵

Diğer Petersburg öykülerinde rastlamadığımız bu mutlu son için, satır aralarında anlatıcı tarafından *hiç de alışık olmadığımız bir son* yorumu yapılır. Aslına bakacak olursak Gogol bu sefer soyluluk düşkünü küçük insanına karşı daha alaycı bir tutum sergilemeyi seçmiş, Petersburg’un acımasızlığını göstermek için Kovelev’in burnunu gerçek bir karaktere büründürmüştür. Ancak arkasında yatan gerçek, tıpkı diğer öykülerde olduğu gibi, bu şehirde insan olmanın son

³⁴⁴ Гоголь, (2009). a.g.e., 28.

³⁴⁵ Гоголь, (2009). a.g.e., 63.

derece önemsizliğidir. Yüksek dereceli bir burun bile Petersburg'da sahibinden çok daha kıymetlidir, çünkü Petersburg, insanına değil rütbelere kıymet verir. Kısacası rütbeniz kadar insansınızdır o şehirde.

Binbaşı Kovalev'den farklı olarak *“Kaput”* adlı öykünün kahramanı Başmaçkin'in sonu tıpkı *“Neva Caddesi”*nin ressamı Piskarev'inki gibi trajiktir. Başmaçkin, yeni diktirdiği kürklü kaputunu iş arkadaşlarıyla kutladığı akşam, eve dönüş yolunda çaldırır. Yeni kaputunun içinde Petersburg sokaklarının ışıltısını ilk kez fark eden Başmaçkin, kaputu çalındıktan sonra yine bu sokakların karanlığında kaybolur gider. Çünkü kaputunun bulunması için başvurduğu önemli konumdaki bir kişiden işittiği azar ve aşağılanmanın ardından Petersburg ayazının da etkisiyle hastalanarak hayatını kaybeder. Sakin bir hayat süren Başmaçkin sessizce terk eder Petersburg'u:

“Amirlerin uygun gördükleri azarlamalar kimi zaman etkili oluyor işte! Ertesi gün ateşi çok yükseldi Akakiy Akakiyeviç'in. Petersburg ikliminin yardımseverliği neticesinde de hastalık hızla ilerledi ve doktor gelip nabzını yoklayınca söyleyecek bir şey bulamadı. (...) Petersburg sanki orada böyle biri hiç yaşamamış gibi Akakiy Akakiyeviç'siz var olmayı sürdürüyordu. Kimsenin korumadığı, değer vermediği, ilgilenmediği bir zavallı; mikroskopta incelemek için sıradan bir sineği bile toplu iğnenin ucuna takmak fırsatını kaçırmayan bilim adamlarının dikkatini çekmeyi bile başaramamış bir zavallı; çalıştığı yerde kendisiyle alay edilmesine katlanmış ve sade bir biçimde mezara girmiş, yaşamının son günlerinde, yokluk içinde geçen ömrünü kısa süreli de olsa aydınlatan bir konuğu yani yeni bir kaputu ağırlamış, ardından çarlar ve dünyayı yönetenler için de kaçınılmaz olan felakete uğramış bir zavallı göçüp gitmişti bu dünyadan.”

“Так сильно иногда бывает надлежащее распеканье! На другой же день обнаружилась у него сильная горячка. Благодаря великодушному вспомоществованию петербургского климата болезнь пошла быстрее, чем можно было ожидать, и когда явился доктор, то он, пощупавши пульс, ничего не нашелся сделать. (...) И Петербург остался без Акакия Акакиевича, как будто бы в нем его и никогда не было. Исчезло и скрылось существо, никем не защищенное, никому не дорогое, ни для кого не интересное, даже не обратившее на себя внимания и есгесгзонаблюдателя, не пропускающего посадить на

*булавку обыкновенную муху и рассмотреть ее в микроскоп; существо, переносившее покорно канцелярские насмешки и без всякого чрезвычайного дела сошедшее в могилу, но для которого все же таки, хотя перед самым концом жизни, мелькнул светлый гость в виде шинели, ожививший на миг бедную жизнь, и на которое так же потом нестерпимо обрушилось несчастье, как обрушивалось на царей и повелителей мира...*³⁴⁶

Küçük insanın zavallılığı, ölürken bile peşini bırakmamıştır. Karakterin bu trajik sonu, aslında tüm alt sınıfın üst rütbeli amirler karşısında ne kadar çaresiz durumda olduğunu gözler önüne serer:

“Hayatında daha önce bir general, hem de başka bir kurumun generali böyle azarlamamıştı onu. Adeta ısıklık çalarak esen tipide ağzı açık bir şekilde, sendeleyerek yürüyordu sokağa çıktığında. Petersburg rüzgarı her zamanki alışkanlığıyla dört bir yandan, bütün ara sokaklardan saldırıyordu üzerine. Birden boğazı şişti, eve kadar güçlükle yürüdü ve bir şey söyleyecek gücü kalmamıştı, bitkin bir halde yatağına attı kendini. Amirlerin uygun gördükleri azarlamalar kimi zaman etkili oluyor işte!”

*“В жизнь свою он не был еще так сильно распечен генералом, да еще и чужим. Он шел по вьюге, свистевшей в улицах, разинув рот, сбиваясь с тротуаров; ветер, по петербургскому обычаю, дул на него со всех четырех сторон, из всех переулков. Вмиг надуло ему в горло жабу, и добрался он домой, не в силах будучи сказать ни одного слова; весь распух и слег в постель. Так сильно иногда бывает надлежащее распеканье!”*³⁴⁷

Ölümünün ardından sessizliğini bozan Başmaçkin, hortlak olarak intikamcı bir kişiliğe bürünür ve Petersburg sokaklarına geri döner. İnsanların rütbesine, unvanına bakmadan kaputlarını sırtlarından çekip alır. İntikam ancak kendisini aşağılayan ve ölümüne yol açan önemli kişinin kaputunu sırtından alınca son bulur. Bu noktada Gogol’ün, düzende hüküm süren adaletsizliğin en sessiz, en uysal insanda bile memnuniyetsizlik ve bir isyan oluşturabileceğini “*Kaput*”taki küçük insan Başmaçkin’le ortaya koyduğunu söylemek mümkündür.

³⁴⁶ Гоголь, (2009). a.g.e., 141.

³⁴⁷ Гоголь, (2009). a.g.e., 140.

Başmaçkin'inki kadar trajik olmasa da *"Portre"*nin küçük insanı Çartkov'un da sonu oldukça üzücüdür. Gösterişli Petersburg hayatına çabuk alışan ressam Çartkov, soylu müşterilerinin isteklerini karşılayabilmek adına tüm yeteneğini köreltmış ve sanatında belirli kalıpların dışına çıkamayan sıradan bir ressam haline gelmiştir. Dolayısıyla hiçbir zaman İtalya'da eğitim alarak kendini geliştiren, akademiden tanıdığı arkadaşının şaheseri gibi bir sanat eseri yaratamayacağını farkındadır. Çünkü Petersburg'da soylu bir yaşam sürebilmek adına yeteneğini parayla takas etmiştir:

"Geniş, lüks atölyesinin ortasında bir süre kıpırdamadan durdu. Gençlik yılları geri gelmiş, sönmeye yüz tutmuş yetenek kıvılcımları tekrar tutuşmuş gibi bir anda hayat dolmuştu, canlanmıştı. Gözlerinin önünden bir perde kalkmıştı. Tanrım! En güzel gençlik yıllarını acımasızca nasıl harcamış, yok etmişti. (...) Bir zamanlar hiç yabancısı olmadığı o coşku ve heyecan şimdi sanki bir anda canlanmıştı ruhunda. Hemen tuvalin önüne geçti. (...) Tek başına kapandı atölyesine ve kendini çalışmaya verdi. Sabırlı bir genç ressam gibi, öğrenci gibi tuvalin başından kalkmıyordu. Ama fırçasından çıkan her şey çok acımasız ve nankördü! Sanatının öğrenilmesi gereken ilk bilgilerinden öylesine yoksundu ki, adım başı durmak zorunda kalıyordu. (...) Fırçası kendi başına buyruk, ezberlediği şeyleri yapıyor, eli hep bildiğini yapıyordu."

"С минуты, неподвижный и бесчувственный, стоял он посреди своей великолепной мастерской. Весь состав, вся жизнь его была разбужена в одно мгновение, как будто молодость возвратилась к нему, как будто потухшие искры таланта вспыхнули снова. С очей его вдруг слетела повязка. Боже! и погубить так безжалостно лучшие годы своей юности. (...) Казалось, как будто в эту минуту разом и вдруг ожили в душе его те напряжения и порывы, которые некогда были ему знакомы. Он схватил кисть и приблизился к холсту. (...) Заперся один в своей комнате, не велел никого впускать и весь погрузился в работу. Как терпеливый юноша, как ученик, сидел он за своим трудом. Но как беспощадно-неблагодарно было все то, что выходило из-под его кисти! На каждом шагу он был останавливаем незнанием самых первоначальных стихий. (...) Кисть

*невольно обращалась к затверженным формам, руки складывались на один заученный манер.*³⁴⁸

Çartkov, yeteneğini yitirdikten sonra aklını da yitirmiş gibi hareket eder. Portredeki iblisin etkisiyle öfkesini sanat eserlerinden çıkarmaya çalışır ve bu suretle eline geçen değerli tabloları yok etmeye başlar. Bu karakterle, Petersburg insanının doyumsuzluğu ve tahammülsüzlüğünün getirdiği hazin son anlatılır. Sinir krizleri geçiren Çartkov sonunda acılar içinde ölür. Bu bağlamda soylu Petersburg'un, bir küçük insanın daha hayatına mal olduğunu söylemek mümkündür. Gogol, diğer *"Petersburg Öyküleri"*nden farklı olarak bu eserinde kötü güçleri temsil eden bir nesneye yer verir. İblisi temsil eden portredeki tefeci karakteri, küçük insanı yoldan çıkaran ihtirası, parayı, gösterişi ve kıskançlığı temsil eder. Bu nedenle portre aslında Petersburg şehrinden başkası değildir.

Çartkov gibi *"Bir Delinin Hatıra Defteri"* adlı öykünün kahramanı memur Poprişçin'in de sonu oldukça dokunaklıdır. Poprişçin, aşık olduğu genç hanımefendi Sofi'nin, soylu bir yaverle evleneceğini duyduğunda, aslında kendisinin de çok önem verdiği soyluluk kavramının varlığına isyan eder ve son derece ağır cümlelerle kendisine ait gerçek düşüncelerini dile getirir. Bu patlama anına kadar Poprişçin kendisiyle hiç yüzleşmemiştir. Kahramanın içinde bulunduğu ruh hali incelendiğinde Freud'un; *"Gerçek benlik insanın bilinç dışının bilinmeyen derinliklerinde yer alır. Bireyin aslında kim olduğunun ortaya çıkması derinliklerinde saklı olan karmaşık dinamiklere bağlıdır."*³⁴⁹ şeklindeki insan zihninin işleyişi konusunda geliştirdiği psikoanalitik düşüncenin Poprişçin'in psikolojisini ortaya koyduğunu söylemek mümkündür:

"Kahretsin! (...) Her zaman ya bir yaver ya bir general. Dünyada iyi ne varsa hepsi onlara gidiyor. Ufak bir şey buluyorsun, ona sahip olmak için elini uzatacak oluyorsun, ama bakıyorsun ki bir yaver ya da general kapmış. Kahretsin! Bir general olmak isterdim. Ama istediğim kızla evlenebilmek ya da başka şeyler için değil, hayır general olmayı yalnızca, onların kızlara nasıl kur yaptıklarını, sosyete ne numaralar çevirdiklerini görmek, sonra yüzlerine karşı yaverlere de generallere de tükürdüğümü söylemek için."

³⁴⁸ Гоголь, (2009). a.g.e., 95.

³⁴⁹ Güney, (2012). a.g.e., 72.

“Черт возьми! (...) Всё или камер-юнкер, или генерал. Все, что есть лучшего на свете, все достается или камер-юнкерам, или генералам. Найдешь себе бедное богатство, думаешь достать его рукою, срывает у тебя камер-юнкер или генерал. Черт поберу! Желал бы я сам сделаться генералом: не для того, чтобы получить руку и прочее, нет, хотел бы быть генералом для того только, чтобы увидеть, как они будут увиваться и делать все эти разные придворные штуки и экивоки, и потом сказать им, что я плюю на вас обоих.”³⁵⁰

Yaşadığı hayal kırıklığı ile akıl sağlığını yitiren Poprişçin bir sabah uyandığında gazetede İspanya’da tahtın boşaldığını ve tahta çıkacak bir kral bulunamadığını öğrenir. O, artık İspanya kralı VIII.Ferdinand’dır. Kendine bir de kral pelerini diken Poprişçin’i yetkililer akıl hastanesine götürürler. Akıl hastanesini İspanya, oradaki delileri İspanyol temsilciler, görevlilerden yediği dayacağı ise bir tür şövalye geleneği sanan kahramanın öyküsü burada son bulur. Aşağılanmalar ve bir dizi işkencenin ardından küçük insan bir an kendine gelir ve Petersburg’un adaletsizliğine olan öfkesinden dolayı yabancı olduğu bu Avrupalı şehirden uzaklara, kendi öz vatanı olan Rus topraklarına dönmek istediğini dile getirir ve haykırırcasına annesine seslenir:

“Yo, dayanacak gücüm kalmadı artık. Tanrım! Nedir bana yaptıkları! Başıma soğuk su damlatıyorlar! Anlamıyorlar beni, görmüyorlar, dinlemiyorlar. Ne yaptım ki ben onlara? Neden acı çektiriyorlar bana? İstedikleri nedir bu zavallıdan? Ben ne verebilirim onlara? Hiçbir şeyim yok ki vereyim. Gücüm kalmadı, bu acılara dayanacak gücüm yok artık, başım ateş gibi yanıyor, gözlerimin önünde her şey dönüyor. Kurtarın beni! Alın götürün beni buradan! Fırtına gibi atlar koşulu troyka verin bana! Geç otur yerine arabacı, çingırağını çal, kırbaçla atlarını, götür beni bu dünyadan! Uzaklara çok uzaklara götür. İşte gökyüzü yükseliyor önümde uzakta bir yıldız parlıyor orman koyu yeşil ağaçlarıyla, ayla birlikte uzaklaşıyor. Ayaklarımın altında gri bir sis. Sisinden bir telin tınlaması geliyor. Bir yanda deniz bir yanda İtalya. İşte uzakta Rus köyleri görünüyor. Uzakta gördüğüm şu kulübe benimki mi yoksa? Pencerenin önünde oturan annem mi? Anacığım kurtar bu zavallı oğlunu! Ağrıyan başım için bir damla yaş gelsin gözünden! Bak nasıl işkence ediyorlar oğluna! Bu

³⁵⁰ Гоголь, (2009). a.g.e., 169.

*yetimin başını yasla göğsüne! Dünyada başka yeri yok onun!
Anacığım! Hasta yavrun için üzül!”*

“Нет, я больше не имею сил терпеть. Боже! что они делают со мною! Они льют мне на голову холодную воду! Они не внемлют, не видят, не слушают меня. Что я сделал им? За что они мучат меня? Чего хотят они от меня, бедного? Что могу дать я им? Я ничего не имею. Я не в силах, я не могу вынести всех мук их, голова горит моя, и все кружится предо мною. Спасите меня! возьмите меня! дайте мне тройку быстрых, как вихорь, коней! Садись, мой ямщик, звени, мой колокольчик, взвейтеса, кони, и несите меня с этого света! Далее, далее, чтобы не видно было ничего, ничего. Вон небо клубится передо мною; звездочка сверкает вдали; лес несется с темными деревьями и месяцем; сизый туман стелется под ногами; струна звенит в тумане; с одной стороны море, с другой Италия; вон и русские избы виднеют. Дом ли то мой синее вдали? Мать ли моя сидит перед окном? Матушка, спаси твоего бедного сына! урони слезинку на его больную головушку! посмотри, как мучат они его! прижми ко груди своей бедного сиротку! ему нет места на свете! его гонят! Матушка! пожалей о своем больном дитятке!”³⁵¹

Petersburg’da umduğunu bulamadığı için hayal kırıklığına uğrayan Gogol’ün kendisi de Ukrayna’da yaşayan annesi ile sürekli mektuplaşır. Bu bağlamda küçük insan Poprişçin’in annesine haykırışını ve Petersburg’da yalnızlık çekmesini yazarın da benzer şeyleri yaşamış olması açısından otobiyografik olarak kabul edebiliriz. Gogol, diğer Petersburg öykülerinde olduğu gibi *“Bir Delinin Hatıra Defteri”*nde de yönetimi ve içinde yaşadığı Petersburg toplumundaki yozlaşmayı acımasızca eleştiren bir yergi dehası olarak karşımıza çıkar. Kullandığı hiciv sanatıyla bürokrasiyi ve onun gölgesinde sönüp giden memurun yaşamını ustaca dile getirir. Öyküde ana karakterin toplum içerisinde kabul görme mücadelesi en yalın şekliyle okuyucuya sunulur. Petersburg ve kanunları bir memuru delirtecek kadar ağırdır. Petersburg’a ya uyum sağlarsınız, ya da yok olursunuz. Petersburglu küçük memurları temsil eden Poprişçin kendince mücadelesini verir, ait olmadığı bir topluma kendini kabul ettirmeyi dener, Petersburg’da barınamayacağını anladığında ise artık çok geçtir, aklını yitirmiştir.

³⁵¹ Гоголь, (2009). a.g.e., 176.

4.2. Soylu Kesim

XIX. yüzyıl Rus edebiyatında sıkça karşılaştığımız, eğlenceye ve kendi aralarında düzenledikleri akşam toplantılarına düşkün olan *Petersburg soyluları*, Gogol'ün Petersburg'unda üst düzey devlet görevlileri, subaylar ve zengin aileler üzerinden eleştirilir.

Kökeni oldukça eski olsa da sınıf olarak soylular, Rusya'da XVII. yüzyılda ortaya çıkar. XVIII. yüzyılda ve XIX. yüzyılın ilk yarısında en parlak dönemini yaşayan zümre için kullanılan *soylu* (*дворянин, dvoryanin*) kavramı, *saray* (*двор, dvor*) sözcüğünden türer. Resmi olarak 1754 yılından itibaren bu yüksek sınıf arasında yaygın olarak kullanılmaya başlayan *soyluluk* (*благородный, blagorodniy*) unvanı, o dönemde *yüzyıllardır aileden süregelen asalet* anlamına gelir. Yönetimin sempati duyduğu bu sınıf, resmi görevlerde oldukça önemli yerlere getirilir.³⁵² Özellikle Çar I.Petro döneminde en üst makamlara yerleşerek, ülkenin yönetiminde de söz hakkı elde ederler. Resmi kurumlardaki birden on dörde kadar olan rütbe derecelendirmesindeki ilk altı derece soylulara aittir ve Çar tarafından sadece onlara verilen birtakım ayrıcalıklar söz konusudur: Soylular her ne kadar memnun olmasalar da yılda bir kere kısa süreliğine çeşitli bilim dallarında eğitim almak üzere yurt dışına giderler. Masrafları devlet bütçesinden karşılanır. Petro'nun Rus toplumunu bir araya getirme reformu adı altında halk üç sınıfa ayrıldığında ilk sırayı soylular alırken onları, tüccarlar-zanaatkarlar-toprak sahipleri ve son olarak köylüler takip eder. Soylular XVIII. yüzyılın ortalarında kendi kendilerini yönetme ve kendi yargı organlarını kurma gibi ayrıcalıklar da edinirler.³⁵³

XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde soylular, askeri ve sivil olarak vatanına hizmet etmek üzere Moskova'da görev yapan yüksek rütbeli devlet mensuplarından oluşur. I.Petro kuracağı Petersburg şehrinin inşasına karar verdiğinde, Moskovalı üst düzey sivillere ve subaylara aileleri ve hatta hizmetçilerini de yanlarına alarak Petersburg'a taşınmalarını emreder. Subaylar başlangıçta Moskova'dan ayrılmak istemeseler de Çar'ın talimatlarına direnemezler.³⁵⁴ Kurulan donanma için, artan

³⁵² Ивановна, Р. Н., Сергеевна, С. М. (2011). “Оформление дворянского сословия”. *Аналитика культурологии*, (21), 93.

³⁵³ Фроянов, И. (1999) *История России от древнейших времен до начала XX в.*, 268-269

³⁵⁴ Мавродин, (1983). a.g.e., 86.

subay ihtiyacını karşılamak üzere, Deniz Bilimleri Akademisi açılır. Hali hazırda soylu ailelerden gelen, mezun olduktan sonra da Çar'ın fazlaca ayrıcalık gösterdiği bu meslek grubu Petersburg soyluları adı verilen sınıftandır. Her bakımdan halkın diğer tabakalarından ayrılan bu sınıfa dahil olmanın verdiği itibar duygusu giderek artarken XVIII. yüzyılın Rus eğitimci ve yazarları, soylularla halkı karşı karşıya getirmeyi bir zorunluluk olarak görürler. Bu suretle Rus diplomat, edebiyatçı ve oyun yazarı D.İ. Fonvizin eserlerinde soyluların her yönden sıradan insanlardan daha üstün olması gerektiğine vurgu yapar.³⁵⁵

XVIII. yüzyıl boyunca soylu sınıfı adım adım halktan kopmaya başlar. Başlangıçta sadece isimleri ve soyadlarıyla ayrışırken zaman içerisinde dilleri, eğitimleri, davranışları ve dış görünüşleri de hissedilir bir ölçüde farklılaşır. Manastırlar giderek büyüyen sınıfsal farklılıklardan etkilenir ve halka hizmet veren manastırlar ile soylulara hizmet veren manastırlar kendi içlerinde sınıflara ayrılır.³⁵⁶ Soylular, çocuklarını eğitim almaları için kendilerine tahsis edilen öğrenim kurumlarına verir. Özellikle Petro döneminde askeri liselerde sadece soylu çocukları subaylık eğitimi alır. Sınıfsal düzenin oluşumu ve gelişimine büyük katkı sağlayan eğitimin mesleki ve sınıfsal özelliği ana hatlarıyla gelecekte de varlığını sürdürmeye devam eder.³⁵⁷

Başkent Petersburg'da Avrupa düzeniyle tanışma ve Batılı düşüncelerin yavaş yavaş yayılmasıyla soylular sınıfı, Batı'yı örnek alır. XIX. yüzyıla gelindiğinde soylu sınıfı Rusça yerine Fransızca konuşmayı tercih eder. Özellikle zengin ve aristokrat aileler kendi dillerini zamanla unuturlar. Avrupa'dan aldıkları gösterişli giysiler, yaşadıkları yerleri süsleyen son derece pahalı mobilyalar, bir araya geldikleri gecelerde oynadıkları kart oyunları ve balolar kısa zamanda başkent soylularının vazgeçilmezleri arasına girer. Tiyatrolar, birbirlerine kendilerini gösterdikleri mecralara dönüşürken edebi eserlerin yerini başkent dedikoduları alır. I.Petro döneminden itibaren soylular Çar'ın kendileri için şehrin merkezinde yaptırdığı evlerde yaşarlar. Özellikle Neva Caddesi'ndeki, Millionny Sokağı, Malıy ve Bolşoy Konyuşenny Sokaklarındaki saraylarda ve köşklere otururlar. Her başkent soylusunun kapısının önünde bekleyen şık bir kupa arabası

³⁵⁵ Миронов, Б. Н. (2003). *Социальная история России периода империи (XVIII-начало XX в.)*. (Третье издание). Петербург: Дмитрий Буланин, 84.

³⁵⁶ Миронов, (2003). a.g.e., 84.

³⁵⁷ Фроянов, (1999). a.g.e., 393.

ve uşağı mutlaka vardır. Yemeklerini yapan, giysilerini ve evlerini temizleyen hizmetçileriye olmazsa olmazlarıdır. Evleri yatak odası, yemek odası, salon, çalışma odası, kütüphane, dinlenme odası, çocuk odaları, giyinme odası, ambar, müstemilat şeklindedir. XIX. yüzyılın ortalarında saray ve köşkler yerlerini daha küçük ama şık döşenmiş dairelere bırakır. Bol aynalı duvarlar, zeminde kullanılan mermer parkeler, yumuşak mobilyalar ve ipek perdeler en yaygın dekoratif ürünlerdir.³⁵⁸

Soyluların giyim kuşamı da evlerindeki gösteriştten geri kalmaz. Petersburg'un en tanınmış terzileri Avrupa'dan getirdikleri pahalı kumaşları onlar için hazırda tutarlar. Her soylu erkek ve kadının paltosunda mutlaka hakiki bir kürk bulunurken başlarını çeşit çeşit şapkalar süsler. Başkent baloları ise vazgeçilmezleridir. Haftada bir ya da iki kere mutlaka bir balo tertip edilir. Müzik aleti çalmak, şarkı söylemek, dans etmek ve Avrupa edebiyatını bilmek zorunda olan on altına yaşına gelmiş her soylu genç kız için bu balolar, gelecekleri açısından büyük önem taşır.³⁵⁹

Soyluların gün içindeki en büyük uğraşları misafir ağırlamak ya da misafirlğe gitmektir. Gündüz on-on bir saatlerinde yapılan habersiz ziyaretleri kısa olmakla birlikte bir tanıdık için görevde yükselme ya da yeni bir yere atanma ricası üzerinedir. Gündüz gelen bu davetsiz konuklar ev sahipleri tarafından günlük kıyafetlerle karşılanır. Öğleyn yeni kıyafetler giyilip çıkılan kısa gezintilerin ardından yenen yemeklerde yirmi otuz-kışılık davetli ağırlanır. Akşama doğru tiyatroya gitmek üzere tekrar giysiler değiştirilir, eğer aynı akşam bir davete gidilecekse yeniden üst değiştirmek gerekir.

Soyluların bu göz kamaştırıcı ve nadide yaşamları çok geçmeden edebiyat eserlerindeki yansımaları bulur. Rus yazınında, kahramanlar genellikle Rus soylularıdır, çünkü onlar devletin hem üst düzey yetkilileri hem de askerleridir ve en önemlisi yazarların okuyucu kitlesi yine bu sınıftır.³⁶⁰ Ta ki Puşkin'e kadar hayatları övgülerle anlatılan ve kahraman ilan edilen başkent soyluları, Puşkin'le eleştirilmeye başlanır. Soylular dışında Rus toplumunda diğer sınıfların da olduğu

³⁵⁸ Дмитриева, (2009). a.g.e. 287-292.

³⁵⁹ Дмитриева, (2009). a.g.e. 287-292.

³⁶⁰ İnternet: Образ офицерства в русской литературе. Web: <http://www.domoficerov24.ru/obraz-oficerstva.html> 18 Eylül 2016'da alınmıştır.

gündeme gelir. Ana ve yardımcı karakterler yer değiştirir ve bu noktada soylular eleştirilmeye başlanır. Puşkin öncelikle soyluların avare geçen hayatlarını gözler önüne sererken karakterlerini toprağından kopmamış Rus insanından seçer. Puşkin'in ardındansa Gogol'ün dikkatini soylu sınıfının yanında ezilen aşağılanan ve hor görülen küçük insan çeker. Ne de olsa kendisi de onlardan biridir. Yazar küçük insanı yalnız başına değil küçük insana küçük olduğunu hissettirecek karakterlerle birlikte yer verir. Bu bağlamda Gogol Petersburg'da kaldığı dönemde Avrupalı Petersburg'a yakışan Petersburg soylularının hayatını *"Petersburg Öyküleri"*nde okuyucuya ustalıkla sunar.

*"Neva Caddesi"*nde ressam Piskarev'in ölümünün ardından, teğmen Pirogov'un öyküsü başlar. Bilindiği üzere şehrin yakışıklı ve cepleri dolu delikanlıları olarak edebi eserlerdeki yerlerini alan subaylar, caddede gördükleri ya da bir akşam toplantısında tanıştıkları genç kızları etkilemek konusunda oldukça başarılıdırlar. Özellikle işten çıktıklarında üniformalarıyla şehri turlayıp kendilerini göstermekten oldukça büyük bir haz duyarlar. Bahsettiğimiz gençlerden farkı olmayan Pirogov, Petersburglu sarışın, genç hanımefendileri etkilemeye çalışan, soluk benizli, donuk bakışlı bir subay olarak tasvir edilir. Aristokratlar kadar olmasa da Rusya'da hayli kıymet verilen subay sınıfına dahil olması bakımından bu bölümde ele alacağımız Pirogov üzerinden Petersburglu subayların genel özellikleri hakkında bilgi verilir:

"Bir diplomat veya o dereceye kırk yıl çalışarak yükselmiş üst düzey bir devlet görevlisinin verdiği akşam yemeğinde veya bir akşam toplantısında onlardan biriyle her zaman karşılırsınız. (...) Bilgili ve kültürlü insanlar olarak bilinirler. Edebiyattan söz etmeyi severler. (...) İster muhasebe, ister orman üzerine olsun halka açık hiçbir konferansı kaçırmazlar. Sahneye konan oyun (...) nasıl bir oyun olursa olsun onlardan birini kesinlikle görürsünüz tiyatrodaki. Tiyatro salonlarının daimi müşterileridirler. (...) Birçoğunun ders vererek veya memur yetiştirerek kazandıkları parayla edindikleri iki kişilik faytonuyla bir çift atı vardır. O zaman çevreleri daha da genişler. Sonunda, piyano çalmasını bilen, yüz bin rublelik drahoması veya buna yakın nakit parası olan bir tüccar kızıyla evlenirler. Ama bu onura ancak, en azından albay rütbesine yükseldikten sonra erişebilirler."

"На вечере, на обеде у статского советника или у действительного статского, который выслужил этот чин"

*сорокалетними трудами, вы всегда найдете одного из них. (...) Они считаются учеными и воспитанными людьми. Они любят потолковать об литературе. (...) Они не пропускают ни одной публичной лекции, будь она о бухгалтерии или даже о лесоводстве. В театре, какая бы ни была пьеса, вы всегда найдете одного из них. (...) В театре они бессменно. (...) Многие из них, преподавая в казенных заведениях или приготовляя к казенным заведениям, заводятся наконец кабриолетом и парю лошадей. Тогда круг их становится обширнее; они достигают наконец до того, что женятся на купеческой дочери, умеющей играть на фортепиано, с сотнею тысяч или около того наличных. Однако ж этой чести они не прежде могут достигнуть, как выслуживши, по крайней мере, до полковничьего чина.*³⁶¹

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere Pirogov'un dış görünüşüne dair net bir özellik yoktur. Gogol; *"Bir akşam toplantısında onlardan biriyle her zaman karşılırsınız."* ifadesini kullanırken Pirogov'un da tüm diğer subaylar gibi olduğunu vurgular. Pirogov gibi subayların üniformalarıyla sosyete de kendilerini genç kızlara göstermek üzere, sadece en çok bilinen edebi eserleri okuyup eleştirdiklerini ve konusuna dahi bakmadan her konferansa gittiklerini dolayısıyla hepsinin birbirinin aynı olduğunu alaycı bir üslupla ifade eder. Çünkü yazarın Petersburg'da yaşadığı dönemde, subayların kendisinde bıraktığı izlenim tam da bu şekildedir.

Teğmen Pirogov hırsları, gösterişe ve rütbeye düşkünlüğü ile tam bir Petersburg insanıdır. Bunun yanı sıra Gogol tarafından küçük insanın içinde bulunduğu adaletsiz toplumun yapısını daha net verebilmek üzere yarattığı soylulara yakın bir orta sınıf mensubudur.³⁶² Yazar, Pirogov'u küçük insan Piskarev gibi temiz bir karakterin karşısına özellikle koyar. Piskarev'le küçük insanın iç dünyasına, Pirogov'la ise her ikisinin de yaşadığı toplumun 'sakatlıklarına' yer verir. Hayatları sadece Neva Caddesi'nde kesişen iki kahraman, öykü içerisinde bir daha asla bir araya gelmezler.

İki kişinin Neva Caddesi'nde beğendikleri kadınların arkasından gitmeleriyle başlayan aynı hikaye, kahramanların sınıfsal farklılıklarına bağlı olarak oluşan karakterleri nedeniyle tamamen farklı noktalara gider. Piskarev'in dramı,

³⁶¹ Гоголь, (2009). a.g.e., 29-30.

³⁶² Машинский, (1979). a.g.e., 397.

Pirogov'da erdemli bir zanaatkarla karşı karşıya kalmasının ardından küçük düşürücü bir komediye dönüşürken, katılacağı bir davetle acıklı günü son bulur. Aslında Gogol'ün uysal küçük insanını yoldan çıkaran ve ona hazin bir son hazırlayan Pirogov'dan başkası değildir. Teğmen Pirogov olmasa Gogol'ün küçük insanı Piskarev, bir kadının peşine düşmeye asla cesaret edemeyecektir. Dolayısıyla her ne kadar art arda verilmiş, sadece girişi ortak iki ayrı öykü gibi görünse de özünde tek bir öykü vardır. Ancak karakterlerin farklı sınıflardan gelmiş olmaları onlara farklı sonlar hazırlar. Petersburglu bir subay için aşağılanmak belki birkaç dakika sonra unutulabilecek sıradan bir duygu iken Gogol'ün küçük insanı için ise intihar etme sebebidir. Bu da küçük insanın Petersburg soylusuna göre daha gururlu olduğunu gösterir.

Gogol'ün küçük insanlarına nazaran Pirogov gibi subayların mücadele etmek zorunda oldukları sorunları yoktur. Üniformalarıyla Neva Caddesi'ni süslemekten başka bir işe yaramazlar, hayatın tadını çıkarırlar, değer verdikleri tek şeyse statüleridir. Rütbeleri ellerinden alınsa geriye hiçbir şeyleri kalmayacaktır. Ancak rütbelerine bağlı olarak statülerinin toplumda daha kabul edilir olması onların diğer insanlara karşı cüretlerini artırmaktadır. Nitekim "*Neva Caddesi*"nde, Piskarev'in hayalini süsleyen kadına duyduğu saf aşk teğmen Pirogov'da yoktur. Pirogov, Neva Caddesi'nde karşılaştığı sarışın kadına tek gecelik bir ilişki gözüyle bakar ve Neva'ya bağlanan ara sokakların birinde yaşayan genç kadını evine kadar izler. Teğmen, kadının Schiller isimli Alman bir zanaatkarla evli olduğunu öğrenmesine rağmen peşini bırakmaz. Hayattan zevk almaya odaklı bir yaşam sürdürdüğünden sadece kadından yararlanmanın derdindedir. Bu durum, rütbe ve konum olarak Piskarev'den üstün olmasına rağmen ahlaki açıdan ne kadar aşağıda olduğunun bir kanıtıdır. Günlerce süren kovalamaca Pirogov'un, Schiller ve arkadaşlarından okkalı bir dayak yemesiyle son bulur. Böylece mesleği ve rütbesinden dolayı kibirli davranışlar sergileyen teğmen her şeyi elde edemeyeceğini acı bir tecrübeyle öğrenmiş olur. Onuru kırılır, Schiller'i Rus yetkililere şikâyet edip Sibiry'a sürdürerek intikam almayı planlarken yolda bir pastaneye uğrar, bir şeyler atıştırır, pastaneden çıkarken eskisi kadar öfkeli değildir. Ayrıca Schiller'i şikâyet edeceği generali geç saatte rahatsız etmenin doğru olmayacağını düşünür, ardından subayların katıldığı hoş bir akşam toplantısına gider.

Yediği dayak Pirogov'u bir anlık öfke ile doldursa da, birkaç dakika sonra içindeki fırtına dinmiştir. Çünkü namus ve şeref gibi insani faziletlerin çok da önemi yoktur o ve onun gibilerin hayatında. Ancak subayların katıldığı akşam toplantısına gitmesi noktasında Pirogov'un, düşler aleminde yaşayan Piskarev'e göre daha gerçekçi bir tutum sergilediğini ve hayattan biri olduğunu söylemek mümkündür. Piskarev'in ise hayallerden başka bir şeyi yoktur, dolayısıyla gerçek hayattan ve yaşadığı sıkıntılardan kurtulmak için hayallere sığınır.

Yazar, teğmen Pirogov'u küçük insan Piskarev'in karşısına koyduğu gibi, *"Burun"* adlı öyküde Binbaşı Kovalev'in karşısına soylu bir Petersburgluya dönüşen yine Kovalev'e ait üniformalı burnunu koyar:

"Üzerinde altın sırmalı, geniş dik yakalı, çok gösterişli bir üniforma vardı. Güderi pantolonunun belinden bir kılıç sarkıyordu. Tüylü şapkasına bakılırsa beşinci dereceden yüksek bir memur olmalıydı."

*"Он был в мундире, шитом золотом, с большим стоячим воротником; на нем были замшевые панталоны; при боку шпага. По шляпе с плюмажем можно было заключить, что он считался в ранге статского советника."*³⁶³

Petersburg insanı için rütbe ve alınan dereceler saygınlığı belirleyen önemli bir husustur. Üniforma giymiş burnundan ziyade kendi rütbesinin üstünde olması, kupa arabası ve uşağıyla soylu bir yaşam sürmesi, Kovalev'in büyük bir şaşkınlık yaşamasına neden olur. Üst rütbeli burnuna saygıyla yaklaşır. Aralarında geçen diyalog, başkent Petersburg'da rütbe bakımından eşit olmayan iki memur arasında gerçekleşen gerçek bir konuşma niteliğindedir. Burada Gogol'ün vurgulamak istediği Petersburg insanı için, burun ya da gerçek bir insan olmak değil, rütbe ve derecenin daha önemli olduğudur:

"Nasıl yaklaşısam yanına? diye geçirdi içinden Kovalev. Her şeyinden, üniformasından da şapkasından da belli ki, adam beşinci dereceden bir devlet memuruydu. Kahretsin nasıl yapmalı? (...) Efendim! dedi Kovalev, kendi kendini yüreklendirmeye çalışarak; Saygıdeğer efendim! Burun dönüp ona bakarak; Ne istiyorsunuz? dedi. Bu tuhaf durumu nasıl açıklayabileceğimi bilmiyorum efendim. Ama bana kalırsa yerinizin neresi olduğunu bilmeniz gerekir. (...)

³⁶³ Гоголь, (2009). a.g.e., 45.

Aslında binbaşım ben. Kabul edersiniz ki ortalıkta burunsuz dolaşmam yakışık almaz. (...) Burun binbaşının yüzüne kaşlarını çatarak baktı: Yanılıyorsunuz beyefendi. Ben kendimim. Ayrıca aramızda bahsettiğiniz gibi samimi bir ilişki de olamaz.”

“Как подойти к нему? думал Ковалев. По всему, по мундиру, по шляпе видно, что он статский советник. Черт его знает, как это сделать! (...) Милостивый государь! сказал Ковалев, внутренне принуждая себя ободриться, милостивый государь! Что вам угодно? отвечал нос, оборотившись. Мне странно, милостивый государь. Мне кажется... вы должны знать свое место. (...) Впрочем, я майор. Мне ходить без носа, согласитесь, это неприлично. (...) Нос посмотрел на майора, и брови его несколько нахмурились: Вы ошибаетесь, милостивый государь. Я сам по себе. Притом между нами не может быть никаких тесных отношений.”³⁶⁴

Soylular toplumda kendilerine bahşedilen tüm imkanlara rağmen küçük insanlardaki yüce gönüllülüğe sahip değildirler ve bencil, kendini beğenmiş, ukala ve gösteriş düşkünü boş insanlar olma misyonunu seçmişlerdir. Küçük insanınsa her zaman ‘boynu kıldan incedir’ soylular karşısında, bu onun kendi burnu bile olsa. Çünkü Petersburg’un kuralları vardır. Ya bu kurallara itaat edersin ya da başına geleceklere razı olursun. Bu suretle, Kovalev, her yolu denese de burnuna söz geçiremez ve evine döner. Tam umudunu yitirdiğinde kapısına gelen bekçiden burnunun bulunduğunu öğrenir:

“Onu yolda yakaladık. Bir posta arabasına binmiş, Riga’ya gidiyordu. Eski tarihli bir devlet memuru pasaportu vardı üzerinde. Garip olan şu ki, ben bile kendisini önce bir beyefendi zannettim. Neyse ki gözlüğüm yanımdaydı, takmamla birlikte onun yalnızca bir burun olduğunu gördüm.”

“Его перехватили почти на дороге. Он уже садился в дилижанс и хотел уехать в Ригу. И папшорт давно был написан на имя одного чиновника. И странно то, что я сам принял его сначала за господина. Но, к счастью, были со мной очки, и я тот же час увидел, что это был нос.”³⁶⁵

Alıntıdan anlaşılacağı üzere soylu Petersburg insanının lükse düşkünlüğü, Kovalev’in burnunun Riga’ya gitme eyleminde verilir. Çünkü I.Petro’dan itibaren

³⁶⁴ Гоголь, (2009). a.g.e., 46.

³⁶⁵ Гоголь, (2009). a.g.e., 55.

Riga, Rusya İmparatorluğu için en önemli sanayi, ticaret, kültür merkezi ve dünyanın sayılı limanlarından biridir. XIX. yüzyılda Petersburg soyluları şık evlerini dekore ettikleri lüks eşyaları, gösterişli kürklerini ve pahalı ziynet eşyalarını dünyanın pek çok ülkesinden gelen ticaret gemilerinin limanına demir attığı Riga'dan temin ederler. Bu bağlamda Riga, Gogol'ün zengin Petersburg insanını tanımlamada, yardımcı bir araç olarak kullanılmıştır.³⁶⁶

Gogol'ün 1828 yılında bin bir umutla geldiği ama kısa sürede kendisini hayal kırıklığına uğratan başkent insanları ve yaşamlarının yanı sıra Petersburg, tıpkı daha önce *“Neva Caddesi”*nde değindiğimiz Pirogov gibi subayların, akşam toplantılarında genç ve soylu hanımefendileri eğlendirmek için anlattıkları tuhaf olaylarla ilgili söylentilerle çalkalanmaya başlar. Prens Pyotr Andreyeviç Vyazemskiy'in Petersburg'dan, arkadaşı Aleksandr Turgenyev'e yazdığı Ocak 1834 tarihli mektubunda bahsettiği Konyuşenniy Sokağı'ndaki *dans eden sandalyeler* olayına *“Burun”* öyküsünde, atıfta bulunulur: *“Burada uzun zamandır tuhaf bir olaydan bahsediliyor. Konyuşenniy Sarayı'nda devlet memurlarından birinin odasında sandalyeler, masalar oynuyor, şarap dolu kadehler takla atıyor, tavan savruluyormuş; olaylara tanıklık edenler papazı çağırmışlar, ancak söylentiler azalmadı.”*³⁶⁷ Toplumu çağdaş normların en üstüne çıkartacak, aydın olduğu söylenen soylu kesimin böylesi tuhaf olaylarla ilgileniyor olması yazarı hayal kırıklığına uğratsa da bu saçmalıklardan beslenerek eserlerine konu edinir. Ne var ki, başkente gelmeden önce kendini bilimsel ve felsefi konuşmaların içinde bulup sanatını geliştireceğini uman Gogol'ü, boş uğraşlara kendilerini kaptıran soylu adı altındaki Petersburg insanı karşılamıştır.

Petersburg toplumunun sosyopsikolojik durumunu ortaya koyan öykü gerçek bir sorunu irdelediği için olsa gerek, yazar tarafından tamamen fantastik bir olay ile ifade edilir. Eserde burunun üst rütbeli bir memur olarak ortaya çıkması şeklindeki sıra dışı durum, Petersburg toplumunun içler acısı durumunu gözler önüne serer. İlk bakışta absürt olarak nitelenen Gogol'ün *“Burun”* öyküsünde, Çar Petro'nun hayalini kurduğu 'aydın başkent insanının' XIX. yüzyıldaki bayağılığı resmedilir. Gogol, sanatına daha fazla değer ve anlam katacağını düşündüğü

³⁶⁶ Гоголь, (2009). a.g.e., 512.

³⁶⁷ Воропаев, В. А. (2015). “Гоголевский Петербург”. Гоголь Н. В. *Петербургские повести*. Москва: III. библиотека.

kentin kendisinde bıraktığı büyük hayal kırıklığını imgeleştirerek “*Burun*”da ortaya koyar. Yazarın gördüğü tabloda Petersburg insanı, gösteriş ve unvan düşkünü olduğundan, uğrunda sahip olduğu her şeyi feda etmeye hazırdır. Bu gerçek, yazarın ruhunda uçsuz bucaksız bir boşluk oluşmasına ve Ukrayna’ya dönmek istemesine neden olur.

Yazar, “*Portre*” adlı öyküsünde ise küçük insan Çartkov’un karşısına yine Çartkov’un kendisini ve onlardan biri olabilmek için yeteneğini dahi feda etmeye hazır olduğu Petersburg soylularını koyar. Gogol’ün küçük insanı ressam Çartkov, bulduğu parayla, Kolomna’daki geçmişini tamamen geride bırakarak, hayallerindeki zengin hayata kavuşur. Tanınan bir gazetede tabloları hakkında övgü dolu yazılar yazması için para karşılığında bir gazeteci ile anlaşılan ressam, sahip olmak istediği üne kısa zamanda kavuşur. Sosyete de tanınan pek çok isim portrelerini yapması için atölyesine akın ederken ressam da soylu davetlerin aranan ismi haline gelir, giydiği birbirinden şık fraklarla genç ve zengin hanımefendileri kendine hayran bırakır. Ancak üstü başı ve yaşadığı semtle birlikte tavırları ve düşünceleri de değişir ressamın. Geçmişini çabuk unutan Çartkov, yoksul meslektaşlarını söylemleriyle aşağılamaya başlar. Farkında olmasa da aslında küçük gördüğü bizzat kendisidir:

“...kısacası onun bir zamanlar Vasiliy Adası’ndaki perişan bir evde kimselerin dikkatini çekmeden çalışan kendi halinde bir ressam olduğuna inanmak çok zordu.”

“...одним словом, скоро нельзя было в нем вовсе узнать того скромного художника, который работал когда-то незаметно в своей пачужке на Васильевском острове.”³⁶⁸

Önceden ulaşılmaz gibi gördüğü her şeye kavuşan Çartkov’un aklına ara ara eski günleri gelir. Çalışmalarını dilediği şekilde yaptığı yoksul günlere, kısa süreliğine de olsa özlem duyar. Çünkü her şeye sahip olan Petersburg soyluları, Çartkov’a yaptırdıkları portrelere karışma cüretini de kendilerinde bulurlar. Dolayısıyla ressam, sanatını karşı tarafın istekleri doğrultusunda şekillendirmek zorunda kalır. Gogol’ün de anlatmaya çalıştığı gibi Petersburg’da her şey ve herkes sadece soyluların refahı içindir. Aralarında bir yer edinmek istiyorsanız

³⁶⁸ Гоголь, (2009). a.g.e., 90.

onlar gibi düşünmeli, onlar gibi giyinmeli, onlar gibi davranmalı ve onların isteklerine boyun eğmelisinizdir.

Çartkov'a portre siparişi vermeye gelenlerden soylu bir hanımefendi ve kızı Lise aralarında Fransızca konuşmalarıyla dikkat çekerler. Bu tavır dönemin soylu Petersburg insanının kendini toplumun diğer sınıflarından ayrı tutarak batı terbiyesi aldığını göstermesinin bir yoludur. Öykü ilerledikçe soylu hanımefendinin itirafları, aslında onun gibilerin hayatta ne kadar mutsuz olduklarını net bir şekilde ortaya koyar. Örneğin, kızının gösterişli giysiler yerine sade bir kıyafetle doğanın içinde tasvir edilmesini istemesi, yaşadığı yapmacık dünyadan bıktığının bir göstergesidir. Bunun yanı sıra Lise, annesinin dayatması sonucu birtakım sanat dallarıyla ilgileniyor gibi görünür, ancak genç kızın hiçbir şeyden zevk almadığı ruhunun derinliklerinde gizlidir, bu durum herkesin imrendiği soylu sınıfının hayatının ne kadar sahte olduğunu gözler önüne serer. Petersburg insanının yaşadığı gösterişli hayatın arkasında yatan gerçekler soylu hanımefendi tarafından şu şekilde aktarılır:

“İtiraf etmeliyim ki, bizim balolar insanın ruhunu yok ediyor, içinizdeki son duygu kalıntıları da yok ediyor. Sadelik olabildiğince sadelik! Demek istediğim bu. Gerçekten de annenin de, kızının da yüzlerinde balolarda sabahlara dek dans etmenin izleri öyle birikmişti ki, her ikisi de neredeyse balmumu heykellerine dönmüşlerdi.”

“Наши балы, признаюсь, так убивают душу, так умерщвляют остатки чувств. Простоты, простоты чтобы было больше. Увы! на лицах и матушки и дочери написано было, что они до того исплясались на балах, что обе сделались чуть не восковыми.”³⁶⁹

Vakitleri olmadığı için Çartkov'dan portrelerini bir an önce bitirmesini isteyen yüksek sosyete üyeleri, ressamın verimli bir şekilde çalışmasının önündeki en büyük bir engeldir. Çartkov'un sanatından beklentileri çabuk ve güzel bir portre ortaya çıkarmasıdır, dolayısıyla ressamın sanat anlayışıyla onların beklentileri uyuşmaz. Sisteme ayak uydurmak zorunda kalan Çartkov, resimlerini ayrıntılara dalmadan genel hatlarıyla, müşterilerinin fazlalık ve eksikliklerini ortadan kaldırarak vermeye çalışır. Bununla da yetinmeyen yüksek mevkili memurlar

³⁶⁹ Гоголь, (2009). a.g.e., 84.

portrelerinde, kendilerinde olmayan, dürüstlük gibi bir takım meziyetlerin simgelenmesini talep ederler. Bu bilgilerden hareketle, üst sınıfa dahil olan Petersburg insanlarının gerçek yüzlerini gizlemek için daima bir maskeye gereksinim duydukları yargısına varılabilir:

“...yüksek makam sahibi sivil memurlar, yüzlerine dürüstlük, soyluluk anlamı vermeye çabılıyor, bu duyguyu güçlendirmek için de kapağında okunaklı şekilde, ‘Her zaman dürüstlükten yanaydı.’ yazılı bir kitap tutuyorlardı ellerinde.”

“...гражданский сановник норовил так, чтобы побольше было прямоты, благородства в лице и чтобы рука оперлась на книгу, на которой бы четкими словами было написано: Всегда стоял за правду.”³⁷⁰

Sonradan dahil olduğu sınıfa kolaylıkla ayak uyduran Çartkov bir süre sonra Rönesans döneminin ünlü İtalyan ressamlarından Michelangelo ve Raffaello’yu bile eleştirme cüreti göstermeye başlar ve sürekli kendi sanatını över. Önceden vakitleri kısıtlı olduğu için kendisinden bir an önce çalışmasını bitirmesini bekleyen soylu sınıfından şikayetçiyken, parayı bulduktan sonra onlar gibi düşünen biri olur:

“Bir resim üzerinde aylarca çalışan insan bence sanatçı değil, ameledir. Böylelerinde yetenek olduğuna da inanmıyorum. Dehada cesaret ve hız vardır.”

“Этот человек, который копается по несколько месяцев над картиною, по мне, труженик, а не художник. Я не поверю, чтобы в нем был талант. Гений творит смело, быстро.”³⁷¹

Zaman geçtikçe, aynı tür yüzler resmetmekten sıkılan Çartkov’a yaptığı resimler mutluluk yerine bıkkınlık vermeye başlar. İçine girmek için çabaladığı sosyete toplumu, yeteneğini sınırlandırarak sanatını yok eder ve bütün enerjisini tüketir. Soylu Petersburg sakinlerinden askerler ve yüksek mevkideki memurların donuk ve hiçbir şey ifade etmeyen yüz çizgileri, Çartkov’un içindeki bütün tutkuyu öldürür ve ressamın fırçası körelir. Çartkov hayalini kurduğu bu dünyadan umduğunu bulamaz:

“...dahil olmaya çabaladığı sosyetenin çalkantılı ve yorucu yaşamı düşünmekten de çalışmaktan da uzaklaştırdı onu. Fırçası

³⁷⁰ Гоголь, (2009). a.g.e., 89.

³⁷¹ Гоголь, (2009). a.g.e., 90.

işlemez oldu, köreldi. Hiç farkına varmadan tek düze ve basmakalıp şeyler üretmeye başladı. (...) Karşısında gördükleri artık yalnızca üniforma, korse, frak gibi insanda hayal gücü adına ne varsa silip süpüren, sanat ateşini söndüren şeylerdi. Yaptığı resimlerde artık sanat adına ufak bir pırıltı dahi yoktu.”

“...рассеянная жизнь и общество, где он старался сыграть роль светского человека, все это уносило его далеко от труда и мыслей. Кисть его хладела и тупела, и он нечувствительно заключился в однообразные, определенные, давно изношенные формы. (...) Пред ним были только мундир, да корсет, да фрак, перед которыми чувствует холод художник и падает всякое воображение. Даже достоинства самых обыкновенных уже не было видно в его произведениях.”³⁷²

Yeteneği körelen ressam, Petersburglu soylu ama mutsuz insanlardan birine dönüşür ve bu bağlamda Çartkov üzerinden sadece para için yaşayan ve hayatta gerçek anlamda bir amacı olmayan Petersburg soylularının eleştirildiğini söylemek mümkündür:

“Çartkov’u ise heyecanlandıran, coşturan tek duygu altındı. Altın ressamın tutkusu, amacı, korkusu, hazzı ve hedefi olmuştu.”

“И потому все чувства и порывы его обратились к золоту. Золото сделалось его страстью, идеалом, страхом, наслаждением, целью.”³⁷³

Petersburg’un soylu sınıfı, genel olarak gerçek sanat ve sanatçıdan anlamaz. İtalya’da kendini yetiştirmiş değerli ve yetenekli bir ressamı dahi, nasıl giyinmesi ve sosyete de nasıl davranması gerektiğini bilmemekle suçlarlar. Bu bağlamda Petersburg soylularının, farklı olanları dışladıklarını ve gerçek manada bir değerlendirme yapmak yerine bu insanları aşağılayarak, cahilliklerini gizlemeye çalıştıkları yönünde bir yargıya varılabilir. Sonradan da olsa özlem duyduğu soylu hayata kavuşan ressam Çartkov’unsa, ihtiraslarının kurbanı olan Petersburg insanını temsil ettiği söylenebilir. Çartkov üzerinden, Gogol her şeye rağmen insanların paraya ve dünyevi zevklere olan aşırı düşkünlüklerin mutluluk getirmeyeceğini vurgulamak ister.

³⁷² Гоголь, (2009). a.g.e., 91.

³⁷³ Гоголь, (2009). a.g.e., 92.

“Portre”de zaafıları Çartkov’la tanıtılan Petersburg soyluları “Bir Delinin Hatıra Defteri” adlı öyküde küçük insan Poprişçin’in zaman zaman kendini onlardan biri sandığı iş yerindeki üst rütbeli memurlar ve Neva Caddesi’nde karşılaştığı insanlar aracılığıyla verilir. Memur Poprişçin’in hayli kışkırdığı ve yaşamına özendiği soylu subaylar, sık sık Neva sokaklarında, üniformalarıyla genç kadın avına çıkarlar. Neva Caddesi’nde gördüğü memurların, zamparalık peşindeki zengin subaylar gibi davranmaları, kendisi de memur olan Poprişçin’in dahil olduğu sınıfı eleştiriyor gibi görünerek bir yandan da kendini soylu sınıftanmış gibi göstermeye çalıştığının bir örneği olduğunu söylemek mümkündür.

“Ne şeytan şu bizim memurlar! Subaylardan geri kalmazlar. Yanından şapkalı bir kadın geçtiğinde hemen peşine düşerler. Böyle düşünürken önünden geçmekte olduğum mağazaya yaklaşan bir kupa arabası gördüm. Hemen tanıdım: Bizim müdürün kupa arabasıydı.”

“Что это за бестия наш брат чиновник! Ей-Богу, не уступит никакому офицеру: пройди какая-нибудь в шляпке, непременно зацепит. Когда я думал это, увидел подъехавшую карету к магазину, мимо которого я проходил. Я сейчас узнал ее: это была карета нашего директора.”³⁷⁴

Neva Caddesi’nde yolcu taşıyan kupa arabaları zenginliği temsil eder ve memur Poprişçin’in Neva’da yürürken gördüğü uşaklı olan kupa arabası Petersburg soylu yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır. Neva’daki pahalı mağazalardan birine uşaklı kupa arabasıyla gelen Poprişçin’in aşık olduğu genç hanımefendi Sofi’nin, giyim tarzı ve yaşam biçimiyle tıpkı *“Portre”*deki Lise gibi Petersburglu soylu genç hanımefendilerin temsilcisi olduğunu söylemek mümkündür:

“Uşak kupa arabasının kapısını açtı ve Sofi kafesten çıkan bir kuş gibi dışarı fırladı. Kaşlarını ve gözlerini kısarak ne güzel baktı sağına soluna. (...) Böyle yağmurlu bir havada evden ne diye çıkmıştı ki? Kadınların bez parçalarına düşkün olmadıklarını gel de anlat şimdi insanlara.”

“Лакей отворил дверцы, и она выпорхнула из кареты, как птичка. Как взглянула она направо и налево, как

³⁷⁴ Гоголь, (2009). a.g.e., 159.

*мелькнула своими бровями и глазами. (...) И зачем ей выезжать в такую дождевую пору. Утверждай теперь, что у женщин не велика страсть до всех этих тряпок.*³⁷⁵

Petersburg'un arka sokaklarında yoksulluk hüküm sürse de Neva Caddesi'nde ışıklı vitrinler, Sofi gibi şık kadınlarla dolup taşan restoranlar, göz kamaştırıcı afişlerle süslü tiyatrolar baştan çıkarıcıdır ve bu noktada Petersburg'daki yaşam, giyim kuşam da gerektirir.³⁷⁶ XIX. yüzyılda Avrupa'da modanın başkenti Paris, Rusya'da ise Petersburg'dur. Petersburg dönemin en iyi terzileri ve modern kıyafetler satan mağazalarına sahiptir. XIX. yüzyıl Petersburg'unda erkek modasını melon şapkalar, yelekler ve ceketler oluştururken kadınların gardırobunda uzun elbiseler, İngiliz tarzı etek-ceketer ve trençkotlar yer alır. Ülkenin coğrafi konumu nedeniyle yılın büyük bölümünde ihtiyaç duyulan paltolarsa Petersburg modasına göre her kış yeni bir şekle girer.³⁷⁷ Gogol başkente geldiğinde, Petersburg insanının, kendisini üzerindeki kilerden acımasızca yargılayacağını bilir ve bu suretle terzide paltosuna eklemeler yaptırarak şehrin modasına uygun bir şekle sokturur. Bu bakımdan Petersburg'da insanların paltolarının ait oldukları sınıfı temsil ettiği ve buna göre gittikleri yerlerde saygı gördükleri için Petersburg modasının yazar tarafından bir imge olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Gogol, *"Bir Delinin Hatıra Defteri"*nde memur Poprişçin'in aşık olduğu Sofi üzerinden Petersburg insanının birbirlerinin paltosunun cinsinden ve üzerindeki detaylardan kesin yargılara varabileceğini göstermek ister:

"(...) Beni tanımadı, ben de elimden geldiğince yüzümü kapamaya çalışmıştım. Çünkü üzerimdeki palto kir pas içindeydi ayrıca yıllar öncesinin modasıydı. Günümüzde herkes geniş yakalı pardösü giyiyor, oysa benim paltomun bir yakası dar ve yağmur suyunu emmesi için kumaşı işlemiden falan geçirilmiş değil."

"(...) Она не узнала меня, да и я сам нарочно старался закутаться как можно более, потому что на мне была шинель очень запачканная и притом старого фасона. Теперь плащи носят с длинными воротниками, а на мне

³⁷⁵ Гоголь, (2009). a.g.e., 159.

³⁷⁶ Тройат, (2000). a.g.e., 45.

³⁷⁷ Ермолаева, Л. К., Захарова, Н. В. (2012). *История и культура Санкт-Петербурга. Часть 2 (XIX век- XX века)*. Сант-Петербург: СМИО Пресс, 234.

*были коротенькие, один на другом; да и сукно совсем не дегаптированное.*³⁷⁸

Küçük insan Poprişçin'in Petersburg toplumunda soylu olma ya da olamama durumu Gogol'ün kendisi tarafından da o kadar içselleştirilmiştir ki, yazar şehrin her köşesinde benzer durumun yaşandığını göstermek ister. Hanımefendi Sofi'nin asil köpeği Meci, Meşçanskiy Sokağı'nda yaşayan yoksul arkadaşı Fidel'e yazdığı mektupta ince göndermeler yaparak onu küçümser. Koca bir Petersburg'a sığamayan soylular fırsat bulduklarında alt sınıfı hakir görmeyi asla ihmal etmezler:

“Sevgili Fidel senin şu dar kafalı ismine bir türlü alışamadım. Daha güzel bir isim veremezler miydi sana? Fidel, Roza, ne kaba isimler bunlar! Neyse bırakalım bunu şimdi.”

*“Милая Фидель, я все не могу привыкнуть к твоему мещанскому имени. Как будто бы уже не могли дать тебе лучшего? Фидель, Роза, какой пошлый тон! однако ж все это в сторону.”*³⁷⁹

Hanımefendi Sofi'nin soylu hayatı hakkında edindiğimiz bilgiler ise yine köpeği Meci tarafından aktarılır. Meci'nin paylaştıklarından anlaşıldığı kadarıyla “Portre” adlı öyküde ressam Çartkov'un atölyesine portre yaptırmaya giden soylu hanımefendi ve kızı Lise gibi Sofi'nin soylu hayatı da oldukça koşturmacalı ve yorucudur. Soylu hanımefendilerin uykusuz kalmaları ve şık olabilmek uğruna tüm gece aç kalmaları bakımından Gogol herkesin bu hayatta ödemesi gereken bedeller olduğunu göstermek ister:

“Hanımım Sofi çok telaşlıydı. Baloya gitmeye hazırlanıyordu. (...) Giyinirken her zaman öfkeli olmasına karşın, baloya gideceği için çok sevinçliydi. Baloya gitmekten ne zevk alırlar, anlamam, та chére. Sofi balodan eve sabahın altısında döner ve hemen her gelişinde onun solgun zayıf yüzünden zavallıya orada yiyecek bir şey vermediklerini anlarım.”

“Барышня моя Софи была в чрезвычайной суматохе. Она собиралась на бал. (...) Моя Софи всегда чрезвычайно рада ехать на бал, хотя при одевании всегда почти сердится. Я никак не понимаю, та chere, удовольствия ехать на бал. Софи приезжает с балу домой в шесть часов

³⁷⁸ Гоголь, (2009). a.g.e., 159.

³⁷⁹ Гоголь, (2009). a.g.e., 165.

*утра, и я всегда почти угадываю по ее бледному и тощему виду, что ей, бедняжке, не давали там есть.*³⁸⁰

Poprişçin her ne kadar Petersburg'un iki farklı sınıfına ait olduklarını bilse de Sofi gibi bir soylunun, etrafında bir sürü yüksek rütbeli subay varken kendisiyle ilgilenmeyeceğini düşünemez ya düşünmek istemez. Çünkü kimse inanmasa da kendince o da bir soyludur ve memuriyette yükselmesi an meselesidir. Poprişçin bu hayallerle avunurken Sofi'nin soylu bir yaverle evleneceğini öğrenir, yaşananların sonucunda aklını yitirir ve akıl hastanesine kapatılır:

“Bugün, büyük bir gün! İspanya’da bir kral var artık. Kral bulundu. Kral benim! Özellikle bugün öğrendim bunu. İtiraf ediyorum ki, ansızın bir şimşek gibi çaktı kafamda bu gerçek. Nasıl oldu da dokuzuncu dereceden bir devlet memuru olduğum yer etti kafamda, anlamıyorum. Nasıl girdi kafama bu çılgınca düşünce? (...) Evet, sonunda İspanya’dayım. Her şey öyle hızlı bir şekilde oldu ki kendime zor geldim. Bu sabah İspanyol temsilciler geldiler, onlarla birlikte kupa arabasına bindim. Olağanüstü hızlı gidişimiz şaşkına çevirdi beni. Öyle hızlı gittik ki yarım saat sonra İspanya sınırındaydık.”

*“Сегодняшний день-есть день величайшего торжества! В Испании есть король. Он отыскался. Этот король я. Именно только сегодня об этом узнал я. Признаюсь, меня вдруг как будто молнией осветило. Я не понимаю, как я мог думать и воображать себе, что я титулярный советник. Как могла взойти мне в голову эта сумасбродная мысль? Хорошо, что еще не догадался никто посадить меня тогда в сумасшедший дом. Теперь передо мною все открыто. Теперь я вижу все как на ладони. (...) Итак, я в Испании, и это случилось так скоро, что я едва мог очнуться. Сегодня поутру явились ко мне депутаты испанские, и я вместе с ними сел в карету. Мне показалась странною необыкновенная скорость. Мы ехали так быстро, что через полчаса достигли испанских границ.”*³⁸¹

Gogol, Poprişçin karakteri ile her toplumun belirli normlarının olduğunu ve düzenin siz ne kadar çabalasanız da belirli bir akışta gideceğini vurgulamak istemiş ve sınıflar arası sınırlar bu kadar netken insanların eşit koşullarda ve ortak

³⁸⁰ Гоголь, (2009). a.g.e., 166.

³⁸¹ Гоголь, (2009). a.g.e., 170-174.

bir hayat sürmelerinin mümkün olmadığını tecrübelerine dayanarak okuyucuya sunmuştur.

Memur Poprişçin'in hayatındaki soylu sınıf *"Kaput"* adlı öyküde Başmaçkin'in amirleri olarak karşımıza çıkar. Petersburg sakinlerinden Akakiy Akakiyeviç Başmaçkin, sanki bu şehre ait biri değildir. Çünkü giyim kuşam Petersburg soylular için bir etiketken, Başmaçkin'de ise başkentin soğuşundan korunmak ihtiyacıdır. Gogol'ün küçük insanı ve Petersburg iki uzlaşmaz kutuptur. Bir akşam yeni kaputunu kutlamak üzere davet edildiği müdür yardımcısının evine gittiğinde, şehrin iki zıt kutbu arasındaki uçurum netleşir:

"Müdür yardımcısının hayli zengin bir yaşantısı vardı. Merdivenler fenerlerle aydınlatılmıştı, dairesi ikinci kattaydı. Akakiy Akakiyeviç hole girince yerde sıra sıra dizilmiş kışlık botların üzerine giyilen kauçuk ayakkabılar gördü. Odanın ortasında buharları tüten bir semaver vardı. Duvar da ise kadife ve kunduz yakalı çeşit çeşit kaputlar asılıydı."

"Помощник столоначальника жил на большую ногу: на лестнице светил фонарь, квартира была во втором этаже. Вошедши в переднюю, Акакий Акакиевич увидел на полу целые ряды калош. Между ними, посреди комнаты, стоял самовар, шумя и испуская клубами пар. На стенах висели все шинели да плащи, между которыми некоторые были даже с бобровыми воротниками или с бархатными отворотами."³⁸²

Petersburg'un toplumsal yapısı içerisinde giyim-kuşam ilk bakışta görsel olarak insanları etkilemekte ve insanlar arasında birbirlerinin konumlarına ilişkin ilk değerlendirme kriteri olarak kullanılmaktadır. Örneğin Başmaçkin'i kutlama için evine çağıran müdür yardımcısının oturduğu semtte yaşayan insanlar tasvir edilirken: *"...bu arada davet sahibinin yaşadığı semte yaklaştıkça... (...) ...şık giyinmiş kadınlara, kunduz yakalı kaputlar giymiş erkeklere rastlıyordu."* *"...но по мере приближения к квартире чиновника улицы... (...) ...начали попадаться и дамы, красиво одетые, на мужчинах попадались бобровые воротники."³⁸³* ifadeleri kullanılır.

Başmaçkin, kürklü kaputunu iş arkadaşlarıyla kutladığı akşam eve dönüş yolunda çaldığında kaputunun bulunması için yardım almak üzere başvuracağı

³⁸² Гоголь, (2009). a.g.e., 133.

³⁸³ Гоголь, (2009). a.g.e., 132.

makamlardan hiçbir sonuç alamayacağını bildiğinden başkentte yaşayan önemli bir kişiye gitmeye karar verir. Bir Petersburg soylusu olduğunu ve görevinde henüz yükseldiğini öğrendiğimiz bu önemli kişi çalıştığı yerdeki mevcut hiyerarşik düzeni kendince yeniden yorumlar. Gogol, Petersburg'un kendine has soylu düzenini bu önemli kişi üzerinden eleştirir:

"...işe geldiğinde küçük rütbeli memurlar merdivende karşılayacaklardı kendisini, odasına kimsenin randevusuz girmesine izin verilmeyecekti, kurallara çok sıkı uyulacaktı. On dördüncü derece memur bir durumu on ikinci derece memura rapor edecek, on ikinci derece onuncu derece memura veya gereken yere ve en sonunda ona ulaştırılacaktı. Bilindiği gibi, kutsal Rusya'mızda taklit hastalığı herkese bulaşmıştır. Her ast, amirini taklit eder. Hatta anlattıklarına göre, küçük bir devlet dairesinin yönetimine gelen dokuzuncu dereceden bir memurun yaptığı ilk iş, kapısında 'görüşme odası' yazan ayrı bir oda düzenlemek ve kapısına gelenleri içeri alan kırmızı yakalı, omuzları sırmalı odacılar dikmek olmuş. Üstelik 'görüşme odası' bir yazı masasının sığacağı kadar küçükmüş."

"...низшие чиновники встречали его еще на лестнице, когда он приходил в должность; чтобы к нему являться прямо никто не смел, а чтоб шло все порядком строжайшим: коллежский регистратор докладывал бы губернскому секретарю, губернский секретарь, титулярному или какому приходилось другому, и чтобы уже, таким образом, доходило дело до него. Так уж на святой Руси все заражено подражанием, всякий дразнит и корчит своего начальника. Говорят даже, какой-то титулярный советник, когда сделали его правителем какой-то отдельной небольшой канцелярии, тотчас же отгородил себе особенную комнату, назвавши ее 'комнатой присутствия', и поставил у дверей каких-то капельдистеров с красными воротниками в галунах, которые брались за ручку дверей и отворяли ее всякому приходившему, хотя в 'комнате присутствия' насилу мог уставитья обыкновенный письменный стол."³⁸⁴

Başmaçkin'in çalınan kaputunun bulunması için başvurduğu önemli kişi aslında karakterinin aksine sert mizaçlı bir maske taşımaktadır. Öyle ki emrinde çalışan memurlar onu gördüklerinde ellerindeki işi bırakır, ayağa kalkıp hazır ola

³⁸⁴ Гоголь, (2009). a.g.e., 137.

geçerler. Özünde hayli iyi yürekli olan bu önemli kişi, memuriyette yükselince amirlerinden öğrendiği gibi davranmaya başlar. Gogol önemli kişiyle mevki ve makamın Petersburg insanını yerleştirdiği kalıba vurgu yapar. Çünkü bu tür mevki sahibi insanlar zamanla değişir ve sisteme ayak uyduran ve kendi düşünceleri olmayan ‘dalkavuklar’ haline dönüşürler:

“Aslında iyi yürekli biriydi, arkadaş canlısı ve yardımseverdi, ama generallik rütbesi çok değiştirmişti onu. Yükselince yoldan çıkmış, ne yapacağını bilemez olmuştu. Rütbece kendisiyle eşit kimselerin arasında gerektiği gibi davranıyor, son derece düzgün ve genel olarak zeki biri bile oluyordu. Ancak kendisinden bir derece olsun küçük rütbelilerin arasında çok değişiyor, ağzını bıçak açmıyordu. (...) Kimi zaman hoş bir sohbe veya gruba katılmayı istediği bakışlarından anlaşılıyor, ama düşünceleri engel oluyordu: Fazla ileri gitmiş, astlarıma gereğinden fazla yakınlık göstermiş olur muyum acaba? Böyle yaparsam otoritem zedelenmez mi?”

“Впрочем, он был в душе добрый человек, хорош с товарищами, услужлив, но генеральский чин совершенно сбил его с толку. Получивши генеральский чин, он как-то спутался, сбился с пути и совершенно не знал, как ему быть. Если ему случалось быть с равными себе, он был еще человек как следует, человек очень порядочный, во многих отношениях даже не глупый человек; но как только случалось ему быть в обществе, где были люди хоть одним чином пониже его, там он был просто хоть из рук вон. (...) В глазах его иногда видно было сильное желание присоединиться к какому-нибудь интересному разговору и кружку, но останавливала его мысль: не будет ли это уж очень много с его стороны, не будет ли фамильярно, и не уронит ли он чрезто своего значения?”³⁸⁵

Başmaçkin uzun süre bekletildikten sonra önemli kişinin odasına girer ve ezilip büzülerek başından geçenleri anlatır, yardımcı olmayacaklarını bildiği için aradaki kurumları atlayarak kendisini rahatsız ettiğini açıkça ifade eder. Önemli kişi ise büyüklerine karşı bu denli suçlayıcı bir şekilde konuştuğu için ayaklarını yere vurarak Başmaçkin’e öfkeyle bağırır. Zavallı memur titremeye başlar ve sonunda korkusundan bayılır. Petersburg soylularından olan bu önemli kişinin kendince had bildirme tutumu Başmaçkin’in ölümüne neden olur.

³⁸⁵ Гоголь, (2009). a.g.e., 137-138.

“*Petersburg Öyküleri*”nde bir imge olarak karşımıza çıkan soylular yaşam şekilleri ve çevrelerine karşı takındıkları tutum bağlamında Petersburg’un gerçek sahipleridir. XIX. yüzyılda elde ettikleri haklar sayesinde toplumun en çok sözü dinlenir zümresi konumundadırlar. Yönetimle arası oldukça iyi olan hatta yönetimde söz sahibi olan bu grup için kendilerinin her anlamda altında olan sıradan halk onların hayatını kolaylaştırmak için vardır. Küçük insan soylular karşısında daime yenik ve eziktir. Ancak en çarpıcı olan devlet dairelerindeki sorunlardır. Petersburg soylularının devlet dairelerinde sıradan memurlara karşı takındıkları tutuma Gogol başkentte kısa süren memuriyet hayatında bizzat tanıklık eder. Bu bağlamda diğer öykülerde karşımıza çıkan soyluların sosyal hayattaki aşağılayıcı ve ezici davranışlarının kökeninin, “*Bir Delinin Hatıra Defteri*” ve “*Kaput*” adlı öykülerde üzerinde durulan soyluların devlet dairelerindeki astlarını aşağılayıcı tutumlarından kaynaklandığını söylemek mümkündür. “*Neva Caddesi*”, “*Portre*” ve “*Burun*”da ise daha çok soyluların küçük insanlara karşı sosyal hayattaki hakimiyetleri ve ezici tavırlarıyla ön plana çıktıkları görülmektedir.

4.3. Mekan Olarak Petersburg

İnsanlığın yerleşik hayata geçmesi ile korunma, barınma ve birtakım hayati ihtiyaçların karşılanması için yapılan faaliyetler çerçevesinde önemli hale gelen mekan olgusu, sosyoekonomik, kültürel, fiziki ve siyasi ilişkiler üzerinden şekillenerek günümüzde *yaşam alanı* olarak adlandırılan somut anlamını kazanır.³⁸⁶

Başlangıçta sadece coğrafi bir yer algısıyken, günümüzde sosyologlar mekan kavramını onu yapılandıran, oluşturan, biçimlendiren, dönüştüren farklılaştıran, toplumsal, siyasi ekonomik ve kültürel etmenlerle analiz etmektedir.³⁸⁷ Amerikalı edebiyat kuramcısı Frederick Jameson’a göre, insanın yaşamını, ruhsal deneyimlerini, kültürel dilini belirleyen, mekansal kategorilerdir.³⁸⁸ Bu yargıdan hareketle insan ve mekan arasında sıkı bir bağ olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca her mekanın kendi kimliği olduğuna inanılır ve bu, onu diğer mekanlardan ayırt eden bir özelliktir. Bu bağlamda bireyler de kendilerini

³⁸⁶ Tümtaş, M. S. (2012). *Kent, Mekan ve Ayrışma*. Ankara: Detay Yayıncılık, 5-6.

³⁸⁷ Tümtaş, (2012). a.g.e., 6.

³⁸⁸ Ayman, Z. (2006). “Bellek Mekanı Olarak Sınır ve Ötekilik: Kars Şehri”, *Toplum ve Bilim*, 152.

yaşadıkları mekan ile tanımlayarak bulundukları yere aitlik duygusu hissederler ve neticede fiziksel koşulların da etkisiyle belirli mekanlara ait belirli insan tipleri ortaya çıkar.³⁸⁹

Mekan gerçek hayatın yanı sıra edebi eserlerin en önemli unsurlarındandır. Eserin bünyesinde yer alan mekan tablosunda eserin geçtiği döneme ait gelenekler, eşya çeşitliliği, kullanılan mobilya tarzı, giyime ve eğlenceye dönük alışkanlıklar yer alır. Yazar, bu dinamikleri kullanarak eserine bir zemin yaratır, bir başka deyişle mekanın, edebiyat eserlerinde öncelikle sahne ve dekor işlevi söz konudur. Bunun dışında yazar, mekan unsurunu olayların cereyan ettiği çevreyi tanıtmak, kahramanlarını çizmek, toplumu yansıtmak ve son olarak da atmosfer yaratmak amacıyla kullanır. Bu suretle edebi eser sağlam temellere oturtulur.³⁹⁰ Eserlerde mekan tamamen yazarın o yerle ilgili algısına ve duygusuna göre şekillenir. Yazar kendisinde bıraktığı etkiye dayanarak bir şehre veya sokaklarına istediği anlamı yükleme özgürlüğüne sahiptir.

Olayların gerçekleştiği, karakterlerin içinde yaşarken kendilerini fark ettikleri alan olma özelliği taşıyan mekan, yazarın, kahramanların içinde bulundukları ruhsal ve ekonomik durumlarını, kişisel özelliklerini açıklamak üzere kullandığı unsurlardan biridir. Kimi zaman da karakterleri tanıtmaya yollarından biri olarak olayların temel ögesi olur ve karakterlerin çevreyi algılayış şekillerini, o çevredeki ruh hallerini etkiler.³⁹¹ Yazar, olay veya durum eksenli edebi eserin çatısını kurarken mekanın gücünü kolaylaştırıcı bir unsur olarak kullanır. Olayların geçtiği çevrenin tasvir edilmesi sadece anlatı sisteminin inşa edilmesi bakımından değil, okuyucunun olayların önemini anlaması açısından da son derece gereklidir.³⁹² Bu noktada mekan, zihinsel yansımaları, sosyal ve kültürel hayattaki değişim ve farklılıkları sergileyen bir çevre ve atmosfer olarak karşımıza çıkar. Kimi zaman eserlerdeki kahramanları kişisel özelliklerinden ziyade içinde yaşadığı çevreyle hatırlarız ve bu noktada mekanın, karakter tanımlamasında önemli bir role sahip olduğunu söylemek mümkündür. Kısacası, mekana yüklenen anlam ve mekanın işlenişindeki yoğunluk, yazardan yazara farklılık gösterirken mekanın eser içindeki önemi ve alacağı şekil, yazarın önceliği ile ilgilidir.

³⁸⁹ Tümtaş, (2012). a.g.e., 11.

³⁹⁰ Tekin, M. (2009). *Roman Sanatı I*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 129-130.

³⁹¹ Narlı, M. "Romanda Zaman ve Mekan Kavramları", *Balıkesir Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, 98.

³⁹² Tekin, (2009). a.g.e., 130.

Gogol'ün "*Petersburg Öyküleri*"nde, derlemenin isminden de anlaşılacağı üzere mekan oldukça önemli bir imge olarak kullanılır. Çünkü yazar derlemde karakterleri başkent Petersburg üzerinden ele alır. Öykülerin tamamında Gogol'ün okuyucuya iletmek istediği I.Petro'nun kurduğu *ölümsüz anıtının* Rus insanları üzerindeki yıkıcı etkisini, onların bu şehre ait olma çabası içerisinde çırpınışlarını ve yok oluşlarını göstermektedir. Karakterler, Petersburg'a aidiyetlik duygusunu hissetmek üzere kimi zaman mücadele eder kimi zaman da kendilerinden ödün verirler, ancak her ne olursa olsun Petersburg'da yenilgi kaçınılmaz bir son olarak peşlerindedir. Bu bakımdan Petersburg her ne kadar mekan imgesi olarak okuyucunun karşısına çıksa da, aslında onun öykülerdeki ana karakterlerden biri olduğunu söylemek mümkündür.

Gogol'ün XIX. yüzyılda kaleme aldığı "*Petersburg Öyküleri*"nde geçen bina, sokak ve caddeler kurgusal yerler değil, XXI. yüzyılda da varlıklarını koruyan tamamen gerçek mekanlardır. Yazar, bir süre yaşadığı dönemin başkentte kendisine ilham veren her noktayı eserlerinde kullanarak olaylara ve karakterlerine güçlü bir sahne hazırlar. Bu suretle öyküler güçlü ve sağlam bir zemine oturur. Öykülerde soylular şehrin merkezindeki, Neva Caddesi'nin üzerinde, Millionny, Maliy ve Bolşoy Konyuşenny Sokaklarındaki saraylarda ve köşklerde otururken, küçük insanlar Meşçanskiy ve Stolyarniy Sokaklarında ve şehrin sınırında yer alan Kolomna Bölgesi'ndeki lahana ve amonyak kokulu kiralık odalarda yaşarlar.

"*Petersburg Öyküleri*"nde, başkentten yegane incisi olarak karşımıza çıkan Neva Caddesi, yazarın şehri tasvir ederken en sık kullandığı imgelerdendir. I.Petro'dan günümüze şehrin merkezi olan 4,5 km uzunluğundaki cadde, gün içerisinde bin bir çeşit insanın akınına uğrar. İki asrın başkenti, misafirlerini daima Neva'da ağırlar. On dokuz yaşında Ukrayna'dan büyük bir heyecanla Petersburg'a gelen genç Gogol de bu misafirlerden sadece biridir. Umutlarını ve tutkulu inancını bu şehre bağlayan yazarın amacı Petersburg'a yerleşmektir. Nejin'deki sakin ve huzur dolu taşra hayatından sonra başkent yazara oldukça hareketli ve bir o kadar da yabancı gelir. Yazarın aydınlık ve şık bir mağazaya benzettiği Neva Caddesi, ona mekan olarak ilham kaynağı olurken, her köşede dikkatini çeken kontrastlar ve edindiği tecrübeler de "*Neva Caddesi*" isimli öyküsüne malzeme olur.³⁹³ Hayranlık duyduğu cadde Gogol'de güçlü duygular uyandırır ve öykünün girişindeki ilk beş

³⁹³ Андреев, (2010). a.g.e., 268.

sayfayı aynı zamanda öyküye ismini veren Neva'nın betimlemelerine ayırır. Tasvirlerinde caddeyi kişileştirerek alımlı bir kadına benzeten yazara göre, Neva'ya sadece orada bulunmanın hazzını yaşamak için gidilir, eserde bir mekan olan Neva Caddesi yazar tarafından aynı zamanda şu sözlerle de adeta kişileştirilir:

“Neva Caddesi'nden güzel bir yer yoktur, en azından Petersburg'da. Neva Caddesi, Petersburg'un her şeyidir. Başkentimizin bu güzel kadını ıslıl ışıldır! Eminim ki; sıradan olsun, memur olsun, Neva Caddesi'nin sakinlerinden kimse hiçbir mutluluğa değişmez Neva Caddesi'ni. Demek istediğim, sadece güzel bıyıkları olan, şık redingot giyen yirmi beşindeki genç değil, sakalına ak düşmüş, kafası adeta gümüş tabak gibi parlayan yaşlı bir adam da hayrandır Neva Caddesi'ne. Hele kadınlar! Neva Caddesi kadınlar için harika bir yerdir! Kim hayran değildir ki ona?”

“Нет ничего лучше Невского проспекта, по крайней мере в Петербурге; для него он составляет все. Чем не блещит эта улица, красавица нашей столицы! Я знаю, что ни один из бледных и чиновных ее жителей не променяет на все блага Невского проспекта. Не только кто имеет двадцать пять лет от роду, прекрасные усы и удивительно сшитый сюртук, но даже тот, у кого на подбородке выскакивают белые волосы и голова гладка, как серебряное блюдо, и тот в восторге от Невского проспекта. А дамы! О, дамам еще больше приятен Невский проспект. Да и кому же он не приятен?”³⁹⁴

Rus edebiyat tarihçisi ve eleştirmen İ.P. Zolotusskiy'e göre, Petersburg'da tek başına bir Neva bile gidilip görülmeye değerken, Avrupa şehri Paris'in ise ancak tamamı bir Neva etmektedir. Dolayısıyla Neva Caddesi'nde istediğiniz her şeyi bulabilirsiniz. En lezzetli şekerlemelere, en büyüleyici tabloları, en şık giysilere, en pahalı mobilyalara ve hatta ünlü yazarların büstlerine kadar ihtiyaç duyulan ne varsa hepsi Neva Caddesi'nde mevcuttur. Gece gündüz ıslıl ışıldır Neva, çünkü dükkanlar yirmi dört saat Petersburglulara hizmet vermek üzere açıktır.³⁹⁵ Dolayısıyla tüm Petersburg halkının, şehrin merkezinde yer alan Neva'ya uzak ya da yakın otursun, yolu bir şekilde mutlaka düşer. Tıpkı öykünün soylu teğmen Pirogov ve yoksul ressam Piskarev'in düştüğü gibi. Bir

³⁹⁴ Гоголь, (2009). a.g.e., 7.

³⁹⁵ Золотусский, (1979). a.g.e., 113.

Petersburglunun tanıdığıyla orada karşılaşması an meselesidir, çünkü Neva şehrin en işlek caddesidir:

“Neva Caddesi Petersburgluların buluşma yeridir. Kentin Petersburg veya Viborskiy Bölgeleri’nde oturan birinin, Peski’de veya şehrin sınırında bir yerde oturan uzun zamandır görmediği bir dostuyla orada karşılaşacağından kuşkusu yoktur.”

“Невский проспект есть всеобщая коммуникация Петербурга. Здесь житель Петербургской или Выборгской части, несколько лет не бывавший у своего приятеля на Песках или у Московской заставы, может быть уверен, что встретится с ним непременно.”³⁹⁶

“Neva Caddesi” öyküsü, yazarın Petersburg’un her şeyi olarak tanımladığı Neva Caddesi’ndeki sıradan bir güne ait insan tasvirleriyle başlar. Gogol, Neva Caddesi’nden yolu geçenleri tüm detaylarıyla betimlerken, günün belirli saatlerinde caddede gezinenlerin sınıf farkına işaret eder. Petersburg toplumunun her sınıfı Neva’ya çıkacağı kendine uygun saati bilir. Yoksulların ve dilencilerin; restoranların artıklarıyla karınlarını doyurmak ya da para kazanmak üzere sabah saatlerinde koşuşturdukları Neva, memurlar için sadece devlet dairelerindeki işlerine giderken uykulu bir şekilde geçtikleri yoldur, kısacası sabahın erken saatinde orada olmak bir seçim değil zorunluluktur. Caddenin ısıltısına, ona yakışır bir şekilde giyinip kuşanarak, ısıltı katan Neva insanı sabahları henüz uykusundan uyanmamış ve kahvesini yudumlamamıştır, dolayısıyla cadde henüz asaletine kavuşmamıştır. Cadde bu haliyle, anlatıcının ilerleyen satırlarda hayranlıkla söz edeceği Neva’dan oldukça uzaktır:

“Sabahın erken saatlerinden başlayalım, fırınlardan yeni çıkmış sıcak ekmek kokusunun tüm Petersburg’u sardığı, yırtık pırtık giysileriyle, çizmeleriyle kiliseye gitmek, yardımsever insanların peşinden koşuşturmak üzere görevine yeni başlamış dilenci yaşlı kadınların doldurduğu sokaklar. O saatlerde tamamen boştur Neva Caddesi. (...) Dilenciler pastanelerin önlerinde toplanmış, gece geç saatlere kadar sinek gibi masadan masaya uçarak sıcak çikolata servisi yapmış garsonun elinde bir süpürge ve uykulu gözlerle çıkıp bayatlamış börekleri, müşterilerden kalan yiyecekleri önlerine atmasını beklemektedir. Yoksullarsa sokaklarda sallana sallana yürümektedir.”

³⁹⁶ Гоголь, (2009). a.g.e., 7.

“Начнем с самого раннего утра, когда весь Петербург пахнет горячими, только что выпеченными хлебами и наполнен старухами в изодранных платьях и салопях, совершающими свои наезды на церкви и на сострадательных прохожих. Тогда Невский проспект пуст.” (...). Нищие собираются у дверей кондитерских, где сонный ганимед, летавши вчера, как муха, с шоколадом, вылезает, с метлой в руке, без галстука, и швыряет им черствые пироги и объедки. По улицам плетется нужный народ.”³⁹⁷

Neva, öğle vakti geldiğinde giyimi, yürüyüşü, tavırları ve soylu yaşamıyla ışıltısına ışıltı katan asil sakinlerine kavuşmaya başlar. Üst düzey memurlar, dışişleri bakanlığı çalışanları ve soylu genç kızlar öğle saatlerinde Neva turundadır. Cadde soylu genç kızlar için adeta bir okuldur. Kendileri için özel olarak tutulan Fransız ve İngiliz eğitimcilerden aldıkları zarafet derslerini pratiğe dökmek üzere caddeye çıkarak boy gösterirler:

“Saat on ikide soylu ailelerin çeşitli uluslardan mürebbiyeleri, patiska yakalıklı öğrencileriyle gelirler Neva Caddesi'ne. İngiliz Johns'lar, Fransız Koki'ler eğitimi kendilerine teslim edilmiş öğrencileriyle kol kola yürürken nazik bir ağırbaşlılıkla onlara, dükkanlara tabela asılmasının o dükkanlarda ne satıldığını bilmemiz için gerekli olduğunu anlatırlar. Soluk yüzlü, pembe yanaklı Slav mürebbiyeler, yerinde duramayan incecik öğrencilerinin arkasında yürürken, omuzlarını biraz daha kaldırmaları ve daha dik yürümeleri için uyarırlar onları.”

“В двенадцать часов на Невский проспект делают набегу гувернеры всех наций с своими питомцами в батистовых воротничках. Английские Джонсы и французские Коки идут под руку с вверенными их родительскому попечению питомцами и с приличною солидносгию изъясняют им, что вывески над магазинами делаются для того, чтобы можно было посредством их узнать, что находится в самых магазинах. Гувернантки, бледные миссы и розовые славянки, идут величаво позади своих легеньких, вертлявых девчонок, приказывая им поднимать несколько выше плечо и держаться прямее.”³⁹⁸

Neva için kıymetli olan insanlar değildir. Gogol, Neva Caddesi'ne ilk gittiğinde Fransız modasına göre giyinen kadınlar, son moda favorileri olan fraklı

³⁹⁷ Гоголь, (2009). a.g.e., 7-8.

³⁹⁸ Гоголь, (2009). a.g.e., 8.

erkekler ve kendisini aşağılayan bakışlarla karşılaşır. Sonradan izlenimlerini ve caddenin kendisinde yarattığı etkiyi “Neva Caddesi” öyküsünde kaleme aldığı³⁹⁹ giysilerin, şapkaların, elbiselerin, gösterişli bıyıkların, şık ayakkabıların ve bir çift güzel gözün yanında sahiplerinin zerre kadar önemi olmadığını vurgular. Son derece şık kıyafetlerin, bakımlı bıyıkların ironik bir şekilde sahiplerinin önüne geçtiğini ifade eder. Gogol’e göre Neva Caddesi’nin insana ihtiyacı yoktur, insana karşı kayıtsız kalmayı seçer:

“Hiçbir kalemin ve fırçanın tasvir edemeyeceği harika bıyıklarla karşılaşsınız burada, insan ömrünün en güzel yarısının verildiği, geceler ve gündüzler harcanarak hazırlanan bıyıklar. (...) Sahiplerinin kimi zaman iki gün boyunca büyük bir sabırla ilgilendiği renk renk, tüy gibi hafif binlerce çeşit şapka, elbise, atkı en azından Neva Caddesi’nde birilerinin gözünü kamaştırır. (...) Burada düşlerinizde bir kez bile görmediğiniz incecik, şişe ağzından da ince daracık beller görürsünüz.”

“Здесь вы встретите усы чудные, никаким пером, никакою кистью не изобразимые; усы, которым посвящена лучшая половина жизни. (...) Тысячи сортов шляпок, платьев, платков, пестрых, легких, к которым иногда в течение целых двух дней сохраняется привязанность их владельцев, ослепят хоть кого на Невском проспекте. (...) Здесь вы встретите такие талии, какие даже вам не снились никогда: тоненькие, узенькие талии, никак не толще бытылочной шейки.”⁴⁰⁰

Petersburg toplumuna ait insan tipleri Neva’ya çıktıklarında, caddenin büyüüne kapılırlar. Gerçekten oraya ait olmak istediklerinden olsa gerek hiç olmadıkları kadar asil bir havaya girer ve akıl almaz bir mutluluk içerisinde etraflarını süzmeye başlarlar. Ancak mutlulukları, aldatmacadan ibaret olan hayatları kadar sahtedir. Bu sahtelik herhangi bir restorandaki tavırlarına ve sohbetlerine de yansır. Paylaşımlar ait oldukları soylu toplantıları ve kültür seviyelerinin göze sokulduğu konser eleştirilerinden öteye gitmez. İçi boş bir dünyanın üyesi olan bu mutsuz bireylerin en çok önemsedikleri şeylerden biri de kılık kıyafettir. Neva giyim kuşamdan ince zevkten ödün vermez, alaca bulaca renkleri sevmez, modada aşırıya ve cüretli sapmalara karşı hoşgörülü değildir.⁴⁰¹

³⁹⁹ Золотусский, (1979). a.g.e., 65.

⁴⁰⁰ Гоголь, (2009). a.g.e., 9.

⁴⁰¹ Belinskiy, V. G. (1989). *Gogol’e Mektup* (çev. M. Beyhan). İstanbul: Evrensel, 60.

Neva'da yürürken aşağılayıcı bakışlara maruz kalmamak için ne giymeleri gerektiğini iyi bilen Petersburglular son moda elbiselerinin içinde vücutlarının en güzel yerlerini ön plana çıkarırlar. Ancak Gogol, Neva'da karşılaşılan her şeyin sahte bir kibarlık ve gösterişin sembolü olmaktan öteye gidemediğini ifade ederken insanlar için mekan kavramının önemine de dikkat çeker:

“Hiçbir yerde insanlar Neva Caddesi'nde olduğu gibi saygılı ve kibarca öne eğilerek selamlamazlar birbirlerini. Eşi benzeri olmayan üstün sanat ürünü gülümsemelere sadece burada rastlarsınız. Öyle ki bazen kendinizi yerdeki bir ottan bile daha değersiz hissedersiniz, bazen de Deniz Kuvvetleri Kulesi'nden yükseklerde gibi başınızı kaldırırsınız. (...) Burada yürürken bir gece önceki konserden ya da havadan saygıyla ve alışılmadık bir soylulukla konuşulduğunu duyarsınız. (...) Tanrım! Ne tuhaf tiplerle karşılaşır insan Neva Caddesi'nde. Birçoğu gözlerini dikip çizmelerinize bakar, siz yanlarından geçip giderken bu kez de dönüp arkanızdan redingotunuzun eteğini incelerler. (...) Neva Caddesi'nin en canlı zamanı olan öğleden sonra saat ikiyle üç arasında insana dair en güzel eserlerin sergilendiği asıl gösteri başlar. Kimi en değerli kunduz kürklü yakalı şık redingotunu gösterir, kimi güzel Yunan burnunu, kimi gösterişli favorilerini, kimi güzel bir çift gözünü, kimi göz kamaştırıcı şapkasını, kimi zarif serçe parmağındaki uğur taşlı yüzüğünü, kimi karşısındakini heyecanlandıran kravatını, kimi de şaşırtıcı derecede güzel bıyıklarını.”

“Нигде при взаимной встрече не раскланиваются так благородно и непринужденно, как на Невском проспекте. Здесь вы встретите улыбку единственную, улыбку верх искусства, иногда такую, что можно растаять от удовольствия, иногда такую, что увидите себя вдруг ниже травы и потупите голову, иногда такую, что почувствуете себя выше адмиралтейского шпика и поднимете ее вверх. (...) Здесь вы встретите разговаривающих о концерте или о погоде с необыкновенным благородством и чувством собственного достоинства. (...) Создатель! какие странные характеры встречаются на Невском проспекте! Есть множество таких людей, которые, встретившись с вами, непременно посмотрят на сапоги ваши, и, если вы пройдете, они оборотятся назад, чтобы посмотреть на ваши фалды. (...) В это благословенное время от двух до трех часов пополудни, которое может назваться движущеюся

*столицею Невского проспекта, происходит главная выставка всех лучших произведений человека. Один показывает щегольской сюртук с лучшим бобром, другой греческий прекрасный нос, третий несет превосходные бакенбарды, четвертая пару хорошеньких глазок и удивительную шляпку, пятый перстень с талисманом на щегольском мизинце, шестая ножку в очаровательном башмачке, седьмой галстук, возбуждающий удивление, осьмой усы, повергающие в изумление.*⁴⁰²

Gogol “*Neva Caddesi*” adlı öyküsünde Petersburg’un iki farklı sınıfından gelen teğmen Pirogov ve yoksul ressam Piskarev karakterlerini Neva’da bir araya getirir.⁴⁰³ Neva Caddesi’nde hiçbir şey görüldüğü gibi değildir, burada her şey pırıltılı ışıkları olan şeytani bir oyundan ibarettir, insanlarsa bu aldatmacaya kapılan zavallılardır. Neva gözünü boyar insanların, kolayca kandırır onları. Tıpkı yazarın Neva Caddesi’ni ilk gördüğündeki gibi. Petersburg’un aldatıcı güzelliğinin altında yatan asıl gerçekler işe şu şekilde verilmektedir:

“Ama Neva Caddesi’nde olan her şey çok tuhaftır. Sakın güvenmeyin siz Neva Caddesi’ne. Oradan geçerken paltomun yakalarını her zaman kaldırıp yüzümü saklarım, gelen geçenin yüzüne hiç bakmam. Her şey yalancıdır, orada çünkü. Hiç bir şey görüldüğü gibi değildir! Orada pahalı kumaştan redingot giyen birini gördüğünüzde onun çok zengin biri olduğunu mu sandınız? Aslında hiç öyle değildir: Bir tane redingotu vardır, o da sırtındadır. İnşaat halindeki bir kilisenin önünde konuşan şu iki şişkonun kilisenin mimarını eleştirdiklerini mi sanıyorsunuz? Hiç de öyle değil: Başlarının üzerinde bir dala karşılıklı konmuş iki kargadan söz ediyorlar o anda.”

“Но страннее всего происшествия, случающиеся на Невском проспекте. О, не верьте этому Невскому проспекту! Я всегда закутываюсь покрепче плащом своим, когда иду по нем, и стараюсь вовсе не глядеть на встречающиеся предметы. Всё обман, всё мечта, всё не то, чем кажется! Вы думаете, что этот господин, который гуляет в отлично сшитом сюртучке, очень богат? Ничуть не бывало: он весь состоит из своего сюртучка. Вы воображаете, что эти два толстяка, остановившиеся перед строящеюся церковью, судят об архитектуре ее?

⁴⁰² Гоголь, (2009). а.г.с., 10-11.

⁴⁰³ Машинский, (1979). а.г.с., 389.

*Совсем нет: они говорят о том, как странно сели две вороны одна против другой.*⁴⁰⁴

Neva'da başlayan öykü kısa sürede Petersburg'un karanlık sokaklarına sıçrar. Mekan olarak gösterişi simgeleyen Neva, öykünün ilerleyen bölümlerinde yerini Petersburg'un karanlık sokaklarına bırakır. Piskarev, Neva Caddesi'nde beğendiği, şapkasının altından kıvrım kıvrım bukleleri dökülen genç hanımefendiyi takip etmeye başlar. Karakterler Neva'dan Liteyniy Sokağı'na doğru ilerler. Piskarev, Liteyniy'da genç kadının ardından girdiği eve adımını attığında, üzeri tozla kaplı mobilyalar, erkek üniformaları, diğer odalardan gelen erkek sesleri ve kadın kahkahalarıyla karşı karşıya kalır. İşte burası Petersburg'un diğer yüzüdür. Neva Caddesi'ne çok da uzak olmayan Liteyniy Sokağı'ndaki bir genelevdir. Ancak Neva'nın sahte ışıltısı, arka sokakların ve kendisini ziyaret edenlerin ahlaksızlığını gizlemektedir. Çünkü Petersburg'un kusursuzluğu, ona hangi semtinden bakıldığına göre değişir ve nitekim Gogol öyküsünde ışıltısının yanı sıra başkenti karanlık tarafıyla da ele alır:

“...bütün bunlar buranın başkentin göstermelik parlak kültürünün ve korkunç kalabalığının kendine yarattığı ahlaksızlık yuvalarından biri olduğunu gösteriyordu. İnsanoğlunun, yaşamı süsleyen temiz ve kutsal her şeyi ayaklar altına aldığı bir yuva.”

*“...все это уверило его, что он зашел в тот отвратительный приют, где основал свое жилище жалкий разврат, порожденный мишурною образованностью и страшным многолюдством столицы. Тот приют, где человек святоотечественно подавил и посмеялся над всем чистым и святым, украшающим жизнь.”*⁴⁰⁵

Ressam Piskarev'in ardından, Teğmen Pirogov Neva Caddesi'nde gördüğü sarışın kadının peşinden Meşçanskiy Sokağı'na doğru ilerler. Burası ucuz restoranların, meyhanelerin, marangozların, kunduracıların ve I.Petro döneminden itibaren Petersburg'da yaşayan yabancı zanaatkarların yerleştiği bir bölgedir.⁴⁰⁶ Dolayısıyla yazar öyküde karakterler aracılığıyla, okuyucuya Petersburg'un değişik mekanlarını aktarır. Meşçanskiy'de Pirogov'un karşısına çıkan teneke ustası Schiller ve ayakkabı ustası Hoffman çalışkanlık ve dürüstlüğü temsil eden Alman zanaatkarlardır. Gogol'ün, hayatını avarelikle geçiren teğmeni Meşçanskiy'de

⁴⁰⁴ Гоголь, (2009). а.г.е., 39.

⁴⁰⁵ Гоголь, (2009). а.г.е., 17.

⁴⁰⁶ Раков, (1999). а.г.е., 42.

yaşayan bu parlak zihinli insanlarla bir arada vermesinin nedeni yaşadıkları karanlık ve köhne muhite göre Neva Caddesi'nin kahramanı teğmen Pirogov'dan daha soylu davranışlar sergilemeleridir. Böylece asıl önemli olanın, mekanın popülerliği ya da ziyaretçi profili ile bağlantılı olmadığı görülmektedir. Öyküde zanaatkarların Meşçanskiy Sokağı'nda yaşadıkları yer ise şu şekilde tasvir edilir:

“Karanlık Kazan Kapısı’ndan geçip tütün ve ıvır zıvır satan dükkanların, Alman kökenli zanaatkarların, Petersburg’un kenar mahallelerinde oturan Finli kadınların dolaştığı Meşçanskiy Sokağı’na çıktılar. Sarışın kadın adımlarını hızlandırarak oldukça pis bir evin kapısından içeri girdi. Pirogov da hemen arkasından. Teğmen kendini tavanı sisten kararmış, duvarları simsiyah büyük bir odada buldu. Masanın üzerinde bir sürü vida, tesviye aleti, parıldayan cezveler ve şamdanlar vardı. Yerler bakır parçalarıyla doluydu. Pirogov buranın bir atölye olduğunu o anda anlamıştı.”

“Они вошли темными Казанскими воротами в Мещанскую улицу, улицу табачных и мелочных лавок, немцев-ремесленников и чухонских нимф. Блондинка бежала скорее и впорхнула в ворота одного довольно запачканного дома. Пирогов за нею. Она взбежала по узенькой темной лестнице и вошла в дверь, в которую тоже смело пробрался Пирогов. Он увидел себя в большой комнате с черными стенами, с закопченным потолком. Куча железных винтов, слесарных инструментов, блестящих кофейников и подсвечников была на столе; пол был засорен медными и железными опилками. Пирогов тотчас смекнул, что это была квартира мастерового.”⁴⁰⁷

Meşçanskiy’de yaşayan Alman teneke ustası Schiller’in evinden çok farklı olmayan bir yerde kalan ressam Piskarev’in odası öyküde; *“İç karartan donuk bir ışık vuruyordu pencerelerine. Odası her zamanki gibi dağınık ve karmakarışık.”* *“Досадный свет неприятным своим тусклым сиянием глядел в его окна. Комната в таком сером, таком мутном беспорядке.”⁴⁰⁸* cümleleriyle ifade edilir. Piskarev’in odasının bu sıkıcı tasviri kahramanın aşık olduğu kadının bir genelev çalışanı olduğunu öğrenmesiyle yaşadığı hayal kırıklığı ile eş zamanlı verilir. Bu noktada karakterin ruh hali ile yazar tarafından yaratılan mekanın uyumundan bahsetmek mümkündür. Ayrıca yazarın parasız kaldığında taşındığı

⁴⁰⁷ Гоголь, (2009). a.g.e., 31.

⁴⁰⁸ Гоголь, (2009). a.g.e., 23.

Neva'nın arka sokaklarındaki odasının penceresinden baktığında, yarı karanlık bir avlu ile karşılaşması bakımından öyküde geçen mekanla benzerlik taşır.

Ressam Piskarev'in odasında biten öykü *"Bir Delinin Hatıra Defteri"*nde memur Aksentiy İvanoviç Poprişçin'in odasında başlar ve kısa sürede Petersburg'un merkezine doğru ilerler. Dönem Rusya'sının başkenti, bürokrasi ve ekonominin merkezi, ayrıca ülkenin en büyük ticaret limanıdır, sokakları ve caddeleri daima kalabalıktır. Resmi görev için şehre gelen diplomat ve subaylarla, tüccarlar ve evde oturmayı sevmeyen Petersburglularla dolup taşar. Başkentin merkezindeki Neva Caddesi'nde bulunan kiliseler, kitapçılar, kafeler ve dükkanlar gün içerisinde turlamak isteyenlerin uğrak yeridir. Neva'da ufak bir gezinti için bahaneyle gerek duymayan Petersburgluları ancak kötü hava koşulları evlerine hapseder ve söz konusu durum memur Poprişçin'in ağzından çıkan şu sözlerle yansımaları bulur:

"...dışarıda sağanak yağmur yağıyordu çünkü. Sokaklarda kimse yoktu. Yalnızca, yağmurdan korunmak için eteklerini başlarına geçirmiş kadınlar, şemsiyelerinin altında duran Rus dükkan sahipleri ve oda hizmetlileriyle göz göze geliyordum."

*"...потому что шел проливной дождик. На улицах не было никого; одни только бабы, накрывшись полами платья, да русские купцы под зонтиками, да курьеры попадались мне на глаза."*⁴⁰⁹

Öyküde Neva'ya bağlanan Meşçanskiy ve Stolyarniy Sokakları Gogol'ün Petersburg'daki hayatında önemli bir yere sahiptir. Yazar, Petersburg'da birkaç adres değiştirdikten sonra 1829 yılı Nisan ayında yardımcısı Yakim ile Meşçanskiy Sokağı'ndaki otuz dokuz numaralı binaya yerleşir. Binanın dördüncü katındaki odasının penceresinden dışarı baktığında Neva manzarası yerine yan binanın boyasız cephesi ve aşağıdaki yarı karanlık avluyu görür. *Kuzeyin palmirasının* büyüleyici güzelliği, görkemli sarayları ve katedralleri Neva'nın çok da uzağında olmayan kuytu sokakları Gogol'den gizleyemez. Yazarın taşındığı Meşçanskiy'i kesen ara sokak, Stolyarniy Sokağı'dır. 1829 sonunda da Stolyarniy Sokağı'nda Kokuşkin Köprüsü yakınındaki Zverkov'un evine taşınan yazar için bu iki sokak Neva'nın karşısında, Petersburg'un diğer yüzü olarak belirir. Bu insanların arasında zaman geçiren Gogol'ün kahramanları Petersburg'un arka sokaklarından

⁴⁰⁹ Гоголь, (2009). a.g.e., 158.

ve memur olarak çalıştığı devlet dairesinde tanıştığı memurlardan çıkar.⁴¹⁰ Yazar tam da yaşadığı yerlerin isimlerini birebir kullanır *“Bir Deli’nin Hatıra Defteri”*nde. Çağdaşlarının daha önceden çizmiş olduğu zengin ve soylu Petersburg algısı ise Gogol’le birlikte değişime uğrar. Petersburg’da sadece belirli bir zümrenin yaşamadığı gündeme gelirken mekanların gerçekliği karakterlerin de gerçek hayattan olma ihtimalini güçlendirir.⁴¹¹

“Gorohoviy’dan geçtik, Meşanskiy’e döndük, oradan Stolyarniy’a. Sonunda Kokuşkin Köprüsü’nü geçtik ve büyük bir evin önünde durduk. Kendi kendime; ‘Ben biliyorum bu evi.’ dedim, Zverkov’un evi bu. Her şey tıkr tıkr işler orada! İçerisi her zaman çok kalabalıktır: sürüyle aşçı kadın, sürüyle konuk! Ama bizim memur takımı köpekler gibi sıraya dizilir orada.”

“Перешли в Гороховую, поворотили в Мещанскую, оттуда в Столярную, наконец к Кокушкину мосту и остановились перед большим домом. ‘Этот дом я знаю’, сказал я сам себе. Это дом Зверкова. Эка машина! Какого в нем народа не живет: сколько кухарок, сколько приезжих! а нашей братьи чиновников как собак, один на другом сидит.”⁴¹²

Kendisini üstleri gibi soylu bir devlet memuru olarak gördüğünden alt sınıfı ve yaşadıkları yerleri dayanılmaz bulan Poprişçin, Meşçanskiy’deki lahana kokusuna dayanamaz. Çünkü lahana, Moskovalı ‘köylü’ Rusya’yı ve yoksulluğu temsil eder, oysa Petersburg Avrupa şehirdir. Burada şekerlemelerden ve Fransız tatlılarından bahsedilir. Sokaklarda burunlara hitap eden kokularsa genç hanımefendilerin parfümleri ve subayların kaliteli tütünleridir. Bu nedenle Poprişçin gibi bir ‘soylu’ lahana kokusuna asla tahammül edemez.

“Kaput” adlı öyküde de Petersburg diğer öykülerdeki gibi sosyolojik açıdan iki farklı dünyayı içinde barındıran bir kent olarak gösterilir. Küçük insan Başmaçkin Neva’daki kürklü paltoları olan insanların aksine zorlukla biriktirdiği parayla uygun fiyatlı bir kaput diktirmek için olabildiğince ucuz bir terzi bulmaya çalışır ve girdiği sokakla Petersburg’da ihtişamın ve gösterişin olmadığı bir dünyanın da varlığı gözler önüne serilir.

⁴¹⁰ Раков, (1999). a.g.e., 42.

⁴¹¹ Раков, Ю. (1974). *По следам литературных героев*. Москва Просвещение, 68.

⁴¹² Гоголь, (2009). a.g.e., 160.

“Petroviç’in dairesine çıkan merdivenler, doğrusunu söylemek gerekirse, Petersburg’un tüm arka merdivenleri gibi, baştan aşağı bulaşık suyuyla ıslanmıştı ve insanın gözünü yakarcasına amonyak kokuyordu. (...) Ev sahibesi balık kızarttığı için dairenin kapısı açıktı ve mutfakta öylesine bir duman vardı ki tahtakurularını bile görmek mümkün değildi.”

“Взбираясь по лестнице, ведущей к Петровичу, которая, надобно отдать справедливость, была вся умащена водой, помоями и проникнута насквозь тем спиртуозным запахом, который ест глаза и, как известно, присутствует неотлучно на всех черных лестницах петербургских домов. (...) Дверь была отворена, потому что хозяйка, готовя какую-то рыбу, напустила столько дыму в кухне, что нельзя было видеть даже и самых тараканов.”⁴¹³

Terzi Petroviç de en az küçük insan Başmaçkin kadar başkentin fakir, çaresiz insanlarından biridir. Petroviç’in oturduğu semtin ve yaşadığı evin bayağılığı öyküde tüm çıplaklığıyla tasvir edilir. Petroviç’e göre, iş yerinin bulunduğu konumdan dolayı Başmaçkin’e dikeceği kaputun fiyatı oldukça uygundur. Neva Caddesi’nde olsa böyle bir kaput için çok daha fazla ödemesi gerekecektir. Yoksul zanaatkar sırf Petersburg’un kuytu bir sokağında olduğu için kıymetinin bilinmediğini düşünür. Verilen bilgiler ışığında, insanların yaşadıkları yerlerin ya da iş yerlerinin ve bulundukları mekanların nerede olduğunun önemine vurgu yapıldığına bir kez daha şahit olmaktayız:

“Bu arada Petroviç kaputu bu kadar ucuza dikmesinin tek nedeninin, arka sokakta tabelasız olarak çalışması ve Akakiy Akakiyeviç’i de uzun zamandır tanıması olduğunu belirtmek fırsatını da kaçırmadı. Neva Caddesi’nde bir terziye gidecek olsaymış ondan yalnızca işçilik için en azından yetmiş beş ruble alırlarmış.”

“Словом, оказалось, что шинель была совершенно и как раз впору. Петрович не упустил при сем случае сказать, что он так только, потому что живет без вывески на небольшой улице и притом давно знает Акакия Акакиевича, потому взял так дешево; а на Невском проспекте с него бы взяли за одну только работу семьдесят пять рублей.”⁴¹⁴

⁴¹³ Гоголь, (2009). а.г.е., 123.

⁴¹⁴ Гоголь, (2009). а.г.е., 130.

Akakiy Akakiyeviç Başmaçkin'in yeni kaputunun şerefine verilen kutlama için şehrin en iyi semtlerinden birinde oturan müdür yardımcısının evine doğru giderken geçtiği mekanlar arasındaki değişim soylu sınıf ile sıradan ve yoksul halk arasındaki sosyoekonomik uçurumu belirgin bir şekilde ortaya koyar:

“Akakiy Akakiyeviç’in önce yarı karanlık ıssız sokaklardan geçmesi gerekiyordu, müdür yardımcısının evine yaklaştıkça sokaklar daha aydınlık, kalabalık ve hareketli olmaya başladı. Yayalarla daha sık karşılaşıyordu. Şık giyimli kadınlar, yakaları kürklü erkekler daha sık geçiyor, yaldızlı çiviler çakılı kızakları olan köylüler azalıyordu. Artık bordo şapkalı ve yapılı sürücülerin kullandığı ayı kürklü, cilalı kızaklar geliyor, süslü kupa arabaları tekerlekleri karda gıcırdayarak uçarcasına geçiyordu.”

“Сначала надо было Акакию Акакиевичу пройти кое-какие пустынные улицы с тощим освещением, но по мере приближения к квартире чиновника улицы становились живее, населенней и сильнее освещены. Пешеходы стали мелькать чаще, начали попадаться и дамы, красиво одетые, на мужчинах попадались бобровые воротники, реже встречались ваньки с деревянными решетчатыми своими санками, утыканными позолоченными гвоздочками, напротив, всё попадались лихачи в малиновых бархатных шапках, с лакированными санками, с медвежьими одеялами, и пролетали улицу, визжа колесами по снегу, кареты с убранными козлами.”⁴¹⁵

Görüldüğü üzere Petersburg şehrinin sokakları toplumsal yapının adeta aynalarıdır. Düşük gelirli küçük insanların yaşadığı sokaklar ışıksız ve boş; soyluların yaşadığı yerler ise ışıltılı ve göz kamaştırıcı bir şekilde tasvir edilir. Semtler arasındaki bu taban tabana zıtlık, başkarakter aracılığıyla şaşkınlığı toplumsal düzendeki hiyerarşiyi göstermek üzere ustaca resmedilir.

“Sokak henüz aydınlıktı. (...) Çok geçmeden gündüzleri bile çok hareketli olmayan, geceleri ise iyice ıssız olan boş sokaklara daldı. Sokaklar şimdi daha تنها ve loştu; fenerler daha az yanıyordu, bu mahallelere daha az yağ veriliyor olmalıydı; ahşap evler ve çitler sıralanmaya başlamıştı, yollarda sadece kar vardı, bir tek insan bile görünmüyordu. Akakiy Akakiyeviç sokağın öteki tarafındaki evlerin ancak seçilebildiği ürkütücü çölü andıran bir

⁴¹⁵ Гоголь, (2009). a.g.e., 132.

meydanla kesiştiği yere geldi. Tanrı bilir çok uzakta bir yerde bir bekçi kulübesinin soluk ışığı yanıp sönüyordu.”

“На улице все еще было светло. (...) Скоро потянулись перед ним те пустынные улицы, которые даже и днем не так веселы, а тем более вечером. Теперь они сделались еще глуше и уединеннее: фонари стали мелькать реже масла, как видно, уже меньше отпускалось; пошли деревянные дома, заборы; нигде ни души; сверкал только один снег по улицам, да печально чернели с закрытыми ставнями заснувшие низенькие лачужки. Он приблизился к тому месту, где перерезывалась улица бесконечною площадью с едва видимыми на другой стороне ее домами, которая глядела страшною пустынею. Вдали, Бог знает где, мелькал огонек в какой-то будке, которая казалась стоявшей на краю света.”⁴¹⁶

Şehrin iki yakası arasındaki uçurum tasvir edilirken, Gogol'ün kahramanının keyfi, şehrin değişen silüetiyle birlikte yok olur. Bu değişim kahramanın başına gelecek talihsizliğin habercisidir adeta. Kaputunu çaldıran Başmaçkin yeni kavuştuğu yaşama sevincini de kaybeder. Kaputunu bulmak isterken yaşadığı aşağılanma ve hayal kırıklığıyla birlikte zayıf düşen küçük insan ölümün karşısında daha fazla direnemez. Şehirdeki diğer tüm adaletsiz işlerde olduğu gibi Başmaçkin'in ölümünün de en büyük suçlusu yine Petersburg'dur.

“Portre” isimli öyküde ise Gogol'ün küçük insanı ressam Çartkov, zengin olduktan sonra Vasiliy Adası'ndaki yoksul dairesini terk ederek Neva Caddesi'ne taşınmasıyla hayallerine kavuşur:

“Şimdiye kadar uzaktan imrenerek izlediği her şey bugün artık elinin altındaydı. Bunu düşünmek bile kalbinin sıkışmasına neden oluyordu. Son moda bir frak giymek, uzun süre oruçlu gibi yaşadıktan sonra dilediği gibi yiyip içebilmek, kendine şık bir semtte gösterişli bir ev kiralamak, tiyatroya, pastaneye ve daha her nereye isterse gitmek artık çok kolaydı.”

“Теперь в его власти было все то, на что он глядел доселе завистливыми глазами, чем любовался издали, глотая слюнки. Ух, как в нем забилося ретивое, когда он только подумал о том! Одеться в модный фрак, разговесться после долгого поста, нанять себе славную

⁴¹⁶ Гоголь, (2009). a.g.e., 134.

квартиру, отправиться тот же час в театр, в кондитерскую, в... и прочее."⁴¹⁷

Öyküdeki portrede resmedilen tefecinin hikayesine yer verilen ikinci bölümde, anlatıcı ressam B. Petersburg'un Kolomna Bölgesi'nden ve oranın sakinlerinden bahseder. Kolomna Bölgesi, Moyka ve Fontanka arasında yer alır ve Kryukov Kanalı'ndan Fin Körfezi'ne kadar uzanır. 'Köhne' Kolomna'da hayat sessiz ve sönüktür. Sıradan memurlar, zanaatkarlar, rütbesiz askerler, yeteneksiz sanatçılar bölgenin başlıca sakinleridir.⁴¹⁸ Gogol "*Portre*"de Kolomna'nın gerçekçi tablosunu şu şekilde verir:

"Kolomna'yı bilmeyeniniz yoktur. Petersburg'un hiçbir yeri burası gibi değildir. Burası ne başkenttir; ne taşra. Kolomna sokaklarında bir iki adım attınız mı, her türden gençlik coşkusunun, hayalinin seni terk ettiğinin farkına varırsın. Gelecek hiç uğramamıştır. Kolomna'da her şey sessiz, geri kalmıştır ayrıca hareketli başkent hayatının çökeltisinden ibaret bir yerdir burası. Emekli memurlar, dullar, mahkemelere düşmüş, dolayısıyla da kendilerini ömür boyu burada yaşamaya mahkum etmiş orta halli insanlar. (...) Emekliye ayrılmış tiyatro gişe görevlileri, emekli orta halli memurlar."

*"Вам известна та часть города, которую называют Коломною. Так он начал. Тут все непохоже на другие части Петербурга; тут не столица и не провинция; кажется, слышишь, перейдя в коломенские улицы, как оставляют тебя всякие молодые желанья и порывы. Сюда не заходит будущее, здесь все тишина и отставка, все, что осело от столичного движения. Сюда переезжают на жительство отставные чиновники, вдовы, небогатые люди, имеющие знакомство с сенатом и потому осудившие себя здесь почти на всю жизнь. (...) Сюда можно причислить отставных театральных капельдинеров, отставных титулярных советников."*⁴¹⁹

Tıpkı "*Kaput*"un Başmaçkin'i gibi "*Portre*"deki karakterlerin de Kolomna'da doğması boşuna değildir.⁴²⁰ Gogol, Kolomna Bölgesi'ni, Petersburg'un şaşıaali yaşantısını temsil eden Neva Caddesi'ne zıtlık yaratmak için kullanmış olsa gerek.

⁴¹⁷ Гоголь, (2009). а.г.е., 80-81.

⁴¹⁸ Раков, (1974). а.г.е., 75-76.

⁴¹⁹ Гоголь, (2009). а.г.е., 100-101.

⁴²⁰ Раков, (1974). а.г.е., 79.

Çünkü orada yaşayanlar Neva'dakilerin aksine orta sınıf ya da fakir insanlardır. Yaşamları da kendileri gibi yoksuldur:

“Ayda beş rubleye ev bulabilirsiniz Kolomna’da, üstelik sabah kahvesi de bu fiyatın içindedir. Devletten emekli maaşı alan dullar buranın aristokrat kesimini oluşturur. (...) Kısacası, en iyi niyetli bir siyasal ekonomi uzmanının bile dertlerine çözüm bulamayacağı, insanlar yaşar burada.”

“Квартиру можно сыскать за пять рублей в месяц, даже с кофею поутру. Вдовы, получающие пенсию, тут самые аристократические фамилии. (...) Словом, часто самый несчастный осадок человечества, которому бы ни один благодетельный политический эконо не нашел средств улучшить состояние.”⁴²¹

Gogol’ün erken dönem eserlerinde mekan olarak masal diyarı şeklinde verilen Petersburg, daha sonraki öykülerinde çaresiz küçük insanları yok eden karanlık bir şehre dönüşür ve bu noktada tıpkı yazar gibi küçük insanların Petersburg üzerine kurdukları hayaller de kısa zamanla hayal kırıklıklarına dönüşür. Kahramanı Piskarev’in gördüğü genç kadına, Başmaçkin’in kaputuna, Poprişçin’in Sofi’ye, Çartkov’un da paraya duyduğu aşkı, Gogol Petersburg’a ilk geldiğinde Neva’ya duymuştur. Ancak parasızlık ve Petersburg insanının sahteliği yazarın gördüğü rüyadan erken uyanmasına ve şehrin bilinmeyen yüzünü öykülerinde konu edinmesine yardımcı olmuştur.

⁴²¹ Гоголь, (2009). a.g.e., 101-102.

SONUÇ

Edebiyatta imge, yazarın dış dünyayla olan etkileşimi neticesinde elde ettiği verileri eserlerinde kullanmasıdır. Yazar, anlatmak istediğini direkt olarak vermek yerine imgeler kullanarak eserine zenginlik katar. Bu bağlamda imgeler objelere, kişilere ve mekana derin anlamlar yükleyerek onların hem estetik değerlerini artırır, hem de toplumsal bir bellek oluşturur. XIX. yüzyılda N.V. Gogol imgeleme tekniğinden yararlanarak *“Petersburg Öyküleri”*nde nesnelere can vermiş, karakterleri bilinmeyen yönleriyle ele almış ve öykülerde geçen tüm absürtlüklere rağmen eserlerini gerçekçi kılabilmek adına Petersburg’da var olan yer ve mekan isimlerinden faydalanmıştır.

İdeallerin hayata geçirildiği yer anlamını barındıran ve merkezi otoritenin mekanı olan Petersburg, Rusya’da modernleşmenin simgesi olmuş ve I.Petro tarafından XVIII. yüzyılda Batılı Rus kimliğinin öne çıkarıldığı bir şehir haline gelmiştir. Bu ideal şehrin yaratılması sürecinde ekonomik faktörlerden kaynaklı sınıfsal farklılıklar ise mekansal ayrışmayı tetikleyerek kişilerin yaşam alanlarını belirlemiş ve sınırlandırmıştır. XIX. yüzyıla gelindiğinde ideal şehir Petersburg tüm entelektüelleri olduğu gibi Gogol’ü de etkilemiş ve kendine çekmiştir. Nitekim Gogol dönemin başkentine dair izlenimlerini *“Petersburg Öyküleri”*nde kaleme almıştır. Ancak Gogol’ün *“Petersburg Öyküleri”*ni kaleme almasının asıl nedeni, yazarın ideal şehir hayalinin gerçekleşmediğine dair düşüncesinin bir sonucudur. Bu bağlamda Gogol kendi yaşamından ve başkentteki tecrübelerinden esinlenerek öykülerinde gerek karakterler ve nesneler gerekse yer ve mekan üzerinden Petersburg’u imgeletmiştir. Bu suretle *“Neva Caddesi”*, *“Burun”*, *“Portre”*, *“Bir Delinin Hatıra Defteri”* ve *“Kaput”* isimli öykülerden oluşan *“Petersburg Öyküleri”* birey-toplum-şehir ilişkisini var eden dinamiklerin gözlemlenebildiği önemli bir seri olmasının yanı sıra Petersburg algısının ve birey üzerindeki sosyopsikolojik etkilerinin incelenmesine imkan sağlamıştır.

“Petersburg Öyküleri” adı altındaki *“Neva Caddesi”*, *“Burun”*, *“Portre”*, *“Bir Delinin Hatıra Defteri”* ve *“Kaput”* öykülerinde Neva Nehri üzerindeki şehir, karakterler üzerinden tasvir edilirken zihinlerde yerleşmiş olan Petersburg’a dair refah dolu başkent imgesi, Gogol’ün küçük insanlarıyla birlikte yeniden kurgulanır. Işıltılı, gösterişli, içeriden parfüm kokuları yükselen mağazaların olduğu, zarif

giyimli insanların yaşadığı ve uşaklarıyla birlikte büyük kupa arabalarının yol aldığı 'soylu' Petersburg'un arka sokaklarında küçük insanların gerçekleriyle yüzleşilir. Sefaletin kol gezdiği, lahana kokularının yükseldiği, gri ve puslu bir havanın hakim olduğu ve soğuk kış gecelerinin yaşandığı şehrin gerçek yüzü "*Petersburg Öyküleri*"nde çarpıcı bir biçimde ortaya koyulur ve bu suretle zihinlerde canlandırılan ideal şehir algısı yerle bir olur.

Büyük şehirdeki küçük insanın içine düştüğü psikolojik bunalım "*Petersburg Öyküleri*"nin ortak özelliğidir. "*Neva Caddesi*"nde Teğmen Pirogov gibi bir soylunun ahlaki açıdan örnek olması ne kadar imkansızsa, ressam Piskarev'in de saf ve temiz hayallerine kavuşması bir o kadar imkansızdır. "*Burun*" öyküsünde Binbaşı Kovalev'le küçük insanın unvan düşkünlüğü ve kendi burnu bile olsa, ona olan derin saygısı alaylı bir üslupla verilirken, "*Kaput*"ta sıradan bir memur olan Başmaçkin'le başkent bürokrasisinin acımasızlığı eleştirilir. "*Bir Delinin Hatıra Defteri*"nde memur Poprişçin'le ait olmadığı soylu Petersburg toplumuna kendini kabul ettirme çabası sonundaki yenilgi, "*Portre*" de ise paranın ve gösterişin peşinden giden Çartkov'la ihtirasın kurbanı olan küçük insan gözler önüne serilir.

Gogol, "*Petersburg Öyküleri*"nde kullandığı hiciv sanatıyla bürokrasiyi, soyluların amaçsız hayatlarını ve bunların gölgesinde sönüp giden küçük insanın yaşam mücadelesini ustaca dile getirir. Her öyküde psikolojik bir patlamaya rastlanırken karakterlerin hayatındaki kırılmalar dikkat çeker. İşte Gogol'ün "*Petersburg Öyküleri*"nin kahramanları böyle bir atmosferde yaşar ve hayatta kalma çabası verir. Öykülerin sonunda bütün karakterler Petersburg şehrine yenik düşer ve ölüm, intihar, aklını yitirme gibi unsurlar ön plana çıkar. Nitekim, ne Piskarev ilahi bir güzelliğe sahip olan sevdiği kadına, ne Başmaçkin yeni bir kaputa, ne Poprişçin soylu aşkı Sofi'ye, ne de Çartkov yeniden sanatsal yeteneğine kavuşabilir. Soyluların durumu ise onlardan çok da farklı değildir. Şık ve zengin hayatları son derece sıkıcıdır. Petersburg'un kendilerini bir takım kılıflara soktuğu düzene boyun eğerek yaşamlarını adeta bir görev gibi sürdürürler. Ancak her şeye rağmen kaybeden daima Gogol'ün küçük insanları olur.

Hiciv ve güldürü unsurlarını bir arada kullanan Gogol'ün "*Petersburg Öyküleri*"nde komik, fantastik ve tuhaf olaylar önemli yer tutar. Yazar öykülerine hep *bir tuhaflıkla* başlar ya da eser içerisinde karakterlerin başından *tuhaf* olaylar geçer. Gogol'ün Petersburg'unda her şey mümkündür. Sokaklarda gezinen

burunlar, portrelerin içinden fırlayan insanlar, katilini arayan hortlaklar, Neva’da gezinen bıyıklar ve birbirine mektup yazan köpekler öykülerde karşılaştığımız sıra dışı unsurlar olsa da bir o kadar da gerçekçidirler aslında.

Gogol’ün “*Petersburg Öyküleri*”nde başkentteki siyasi ve sosyal yaşam, memuriyetteki keyfi davranışlar, uygunsuzluklar, rüşvet ve toplumsal ahlak bozukluklarının açıkça teşhir edildiği aşıkardır. İkiyüzlü ve aldatıcı taraflarıyla ortaya konulan şehir birbirinden habersiz insan yığınlarından ibaret bir hale gelmiştir. İmgelerdir artık yazarın başkentini tanımlayacak olan. Bu bağlamda Gogol Petersburg imgesi üzerinden gelecekte gördüğü Rusya’nın kaderi ve bu makuz kaderi değiştirmenin yolları üzerine kafa yorar, ancak bir bataklığa dönüşmüş olan başkentini temizlenmesi oldukça zordur. Bu kayboluşta Petersburg yaşantısına ve insanlarına dair gerçekleri yansıtılabilmesi “*Petersburg Öyküleri*”ni Rus ve dünya edebiyatında geçerliliğini hiçbir zaman yitirmeyecek olan bir klasiğe dönüştürmüştür.

KAYNAKÇA

Rusça Kaynaklar

- Аксаков, С. Т. (1960). *История моего знакомства с Гоголем*. Москва: Издательство Академии Наук СССР.
- Александров, Б. Ю. (2013). *Нарышкины и царь Пётр*. Москва: Православная инициатива.
- Андреев, А., Андреев, М. (2010). *Петр Великий и Санкт-Петербург в истории России*. Москва: Наш современник.
- Анисимов, Е. В. (2003). *Юный град. Петербург времен Петра Великого*. Петербург: Дмитрий Буланин.
- Анисимов, Е. В. (2009). *Петр Великий. Личность и реформы*. Петербург: Питер.
- Анисимов, Е. В. (2013). "Россия-Нидерланды. Диалог культур в европейском пространстве". *Материалы к международному петровского конгресса. Санкт-Петербург. 7-9 июня 2013 года*. Петербург: Европейский дом.
- Анисимов, Е. В. (2016). *Императорская Россия*. Петербург: Питер.
- Анненков, П. В. (1960). *Литературные воспоминания*. Москва: Правда.
- Анциферов, Н. П. (1991). *Непостижимый город-Душа Петербурга*. Петербург: Лениздат.
- Баль, В.Ю. (2009). "Мотив живого портрета в повести Н.В. Гоголя 'портрет': текст и контекст." *Вестник Томского государственного университета*, (323).
- Бастарева, Л., Сидорова, В. (1989). *Петропавловская крепость*. Петербург: Лениздат.
- Белинский, В. Г. (1988). "О русской повести и повестях г Гоголя (Арабески и Миргород)". *Современник*.
- Брикнер, А. Г. (2010). *История Петра Великого (в 2-ух томах)*. Москва: АСТ.
- Бурюсов, В. (1909). "Гипербола и фантастика у Гоголя". *Весы*, (4). Москва.
- Вагнер, К. (2013). "Первые военные действия Великой Северной войны или что предшествовало битве под Нарвой (1700), в свете польской и шведской историографий". *Codrul Cosminului*, 19 (2).
- Витязева, В. А., Кириков Б. М. (1998). *Ленинград: Путеводитель (второе издание)*. Ленинград: Лениздат.

- Владимирович, М. Ю. (2010). "Петербург мне показался вовсе не таким, как я думал...". Москва: Педагогика искусства электронный научный журнал учреждения Российской академии образования институт художественного образования, (1).
- Воронский, А. (2011). *Гоголь* (ред. Л. А. Барыкина). Москва: Молодая Гвардия.
- Воропаев, В. А. (2015). "Гоголевский Петербург". *Гоголь Н. В. Петербургские повести*. Москва: Ш. библиотека.
- Гапоненкова, Ю. (2005). *Тема маленького человека В произведениях русских классиков XIX века*. Прага: Карлов Университет.
- Георгиев, И. И., Иванова И. Н, (2000). *Санкт-Петербург. Занимательные вопросы и ответы*. Санкт-Петербург: Паритет.
- Гиппинг, А. И. (2003). *Нева и Ниеншанц*. Москва: Российский архив.
- Гиппиус, В. В. (1938). *Творческий путь Гоголя*. Москва: Наука.
- Гоголь, Н. В. (1990). *Авторская исповедь*. Всероссийский фонд культуры: Псков.
- Гоголь, Н. В. (2001). *Ночь перед Рождеством*. Москва: Институт мировой литературы им. А. М. Горького РАН.
- Гоголь, Н. В. (2003). *Полное собрание сочинений и писем. Том I*. Москва: Наука-ИМЛИ РАН.
- Гоголь, Н. В. (1896). *Собрание сочинений*. Москва.
- Гоголь, Н. В. (1984). *Собрание сочинений в 8 томах. Том III*. Москва: Правда.
- Гоголь, Н. В. (2009). *Полное собрание сочинений и писем в семнадцати томах. Том III: Повести, Том IV: Комедии*. Москва-Киев: Издательство Московской патриархии.
- Гревс, М. (1921). "Монументальный город и исторические экскурсии" (ред. И. И. Полянского и В.М. Шимкевича). "Экскурсионное дело". Петроград.
- Гуторов, А. (1983). *Маленький человек в русской литературе XIX века*. Studia Rossica Posnaniensia. Харьков.
- Даринский, А. В. (1995). *История города Санкт-Петербурга*. Петербург: ЭКАМ.
- Дмитриева, Е. В. (2009). *Санкт-Петербург. Культура и быт*. Санкт-Петербург: КОРОНА принт.
- Дмитриева, И. (2006). "Зимний дворец". *Технологии строительства*, 7 (48).

- Доброва, И. С. (2014). *Дело всей жизни*. Берлин: Директ-Медиа.
- Ермолаева, Л. К., Захарова, Н. В. (2012). *История и культура Санкт-Петербурга. Часть 2 (XIX век- XX века)*. Санкт-Петербург: СММО Пресс.
- Золотусский, И. (1979). *Гоголь. Жизнь замечательных людей*. Москва: Молодая гвардия.
- Ивановна, Р. Н., Сергеевна, С. М. (2011). "Оформление дворянского сословия". *Аналитика культурологии*, (21).
- Кареева, Н. Д. (2015). "Летний дворец Петра I: вкусы царя и западноевропейские образцы дворцы" (ред. Б. В. Останин, Г. Б. Богуславская). *Дворцы романовых как памятники истории и культуры*. Петербург: Европейский Дом.
- Корсакова, Н. Л. (2015). "Дворцы Романовых в свде Петровские памятники России" (ред. Б. В. Останин, Г. Б. Богуславская). *Дворцы романовых как памятники истории и культуры*. Петербург: Европейский Дом.
- Костилов, Р. П., Пересторонина, Г. Ф. (2003). *Звездный Петербург. Начало XIX века. Город и люди*. Петербург: Дмитрий Буланин.
- Кропоткин, П. А. (1983). *Петропавловская крепость. Побег*. Москва: Д. литература.
- Кротков, А. С. (1896). *Взятие шведской крепости Нотебург на Ладожском озере Петром Великим в 1702 году*. Санкт-Петербург: Воен.-мор. учен. отд. Гл. мор. штаба.
- Лапина, Л. (2013). *Каменный щит отечества. Старая Ладога, Копорье, Выборг, Ивангород, Шлиссельбург, Ландскрона-Ниеншанц, Петропавловская крепость*. Москва: Центрполиграф.
- Лебедевский, М. С. (1973). *Гравер петровской эпохи Алексей Зубов*. Москва: Искусство.
- Липчанская, И. В. (2012). "Образ города в литературе постмодерна: к постановке вопроса". *Журналистика*, (3). Саратов.
- Лунин, Б. В., Потапов, Н. И. (1940). *Азовские походы Петра I (1695-1696 гг.)*. Ростов: Ростовское областное книгоиздательство.
- Луппов, С. П. (1957). *История строительства Петербурга первой четверти XVIII века*. Ленинград: Издательство Академии Наук СССР.
- Мавродин, В. В. (1983). *Основание Петербурга* (второе издание). Петербург: Лениздат.
- Манн, Ю. В. (1988). *Поэтика Гоголя*. Москва: Художественная Литература.

- Маркс, К. (1939). *История СССР. Том 1-й. Секретная дипломатия XVIII Века*. Москва: Соцэргиз.
- Машинский, С. И. (1979). *Художественный мир Гоголя*. Москва: Просвещение.
- Миронов, Б. Н. (2003). *Социальная история России периода империи (XVIII-начало XX в.)*. (Третье издание). Петербург: Дмитрий Буланин.
- Ожегов, С. И., Шведова, Н. Ю. (2008). *Толковый словарь русского языка*. Москва: ИТИ ТЕХНОЛОГИИ.
- Павленко, Н. И. (2010). *Петр Первый (восьмое издание)*. Москва: Молодая гвардия.
- Панова, Н. Ю. (2013). "Проблема самоубийства в русской литературе конца XIX начала XX вв". *Science and Education a New Dimension*, 1(3).
- Пиотровский, М. Б. (2008). "Изменяя пространство: Большой Эрмитаж" (ред. Е. А. Адаменко, А. В. Ершова). *Музей мира в XXI веке: реконструкция, реставрация, резэкспозиция. Материалы международной конференции труды Государственного Эрмитажа*. Петербург: Издательство Государственного Эрмитажа.
- Попов, И. Г. (1903). *Введение в историю города Санкт-Петербурга*. Москва: Типо-литографии И. М. Машистова.
- Поспелов, Е. М. (1993). *Имена городов. Вчера и сегодня (1917-1992)*. Москва: Русские словари.
- Пушкин, А. С. (1978). *Медный всадник*. Ленинград: Наука.
- Раков, Ю. (1974). *По следам литературных героев*. Москва: Просвещение.
- Раков, Ю. (1999). *Петербург-город литературных героев*. Петербург: Химиздат.
- Рыбаков, С. В. (2014). *История России с древнейших времен до конца XVII века*. Екатеринбург: Издательство Уральского университета.
- Рыженков, М. Р. (2013). "Первая трагедия в доме Романовых: дело царевича Алексея Петровича". *Вестник архивиста*, 5 (1).
- Сорокин, Р. Е. (2012). "О сохранении Ниеншанца". *Скандинавские чтения 2010 года*. Петербург: Кунсткамера.
- Спиноза, Б. (1957). *Избранные произведения. Том I*. Москва: Государственное издательство политической литературы.
- Степанов, Н. (1961). *Гоголь. Жизнь замечательных людей*. Москва: Молодая гвардия.

Степанова, А. А. (2014). “Город на границах: эстетические грани образа в литературе переходных эпох”. *Уральский филологический вестник*, (4).

Суверов, В. М. (1998). *История России IX-XX веков*. Барнаул: Алтайский государственный технический университет им. И.И. Ползунова.

Тарасенков, А. Т. (1902). *Последние дни жизни Н. В. Гоголя*. Москва.

Терц, А. (2009). *В тени Гоголя*. Москва: Колибри.

Фроянов, И. (1999). *История России от древнейших времен до начала XX в.*

Чичерин, А. (1883). *История Лейб-гвардии Преображенского полка. 1683-1883 г. Том I. 1683-1725*. Петербург: Тип. А. А. Краевского.

Эмирова, Л. А. (2010). “Петербургские повести Н. В. Гоголя: новый петербургский миф”. *Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина*, 2(1).

Türkçe Kaynaklar

Akpınar, N. (2000). “Karşılaştırmalı Yazınbilim: İmgebilim”. *Evrensel Kültür*, (103).

Alver, K. (2012). *Kent Sosyolojisi*. Ankara: Hece Yayınları.

Arslan, A. (2004). “Temel Sorunları ve Açılımları ile Sınıf Teorisi, Sınıf Bilinci ve Orta Sınıflar”. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.

Atakay, K. (2004). “İmge”. *Kitap-lık*, (74). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ayman, Z. (2006). “Bellek Mekanı Olarak Sınır ve Ötekilik: Kars Şehri”, *Toplum ve Bilim*.

Aytaç, G. (2016). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Behramoğlu, A. (2012). *Rus Edebiyatı Yazıları (XIX. ve XX. Yüzyıllar)*. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Belinskiy, V. G. (1989). *Gogol'e Mektup* (çev. M. Beyhan). İstanbul: Evrensel.

Bushkovitch, P. (2012). *Büyük Petro* (çev. B. Akkıyal). (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları. (Eserin orijinali 2001'de yayımlandı.)

Bülbül, M. (2005). *İmgesel İletişim*. Konya: Çizgi Yayınevi.

Büyük Lügat ve Ansiklopedi VI. (1971). İstanbul: Meydan Yayınevi.

Canım, R. (1998). *Şehir ve İnsan*. İstanbul: Birey Yayıncılık.

- Çelik, S., Soydaş, H. (2013). "Claude Farrere'in Ankaralı Dört Hanım Yapıtı Üzerine İmgebilimsel Bir Okuma". *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (51).
- Çernişevskiy, N. G. (2015). *Gogol Dönemi Rus Edebiyatı* (çev. A. Berberoğlu). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ecevit, Y. (2001). *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*. İletişim Yayınları. İstanbul.
- Figes, O. (2009). *Nataşa'nın Dansı* (çev. F. Dereli). İstanbul: İnkılap Yayınları. (Eserin orijinali 2002'de yayımlandı).
- Gogol, N. V. (1999). *Üç Öykü "Burun, Fayton, Palto"* (çev. E. Güney, O. Kanık, O. Peltek). İstanbul: Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık.
- Göksu, T. (2007). *Sosyal Psikoloji*. Ankara: Seçkin.
- Güney, S. (2008). *Davranış Bilimleri*. Ankara: Nobel Dağıtım.
- Güney, S. (2012). *Sosyal Psikoloji*. Ankara: Nobel Dağıtım.
- Hançerlioğlu, O. (1977). *Felsefe Ansiklopedisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi Yayınları.
- Karabulut, M. (2015). "İmgenin Psikanalitik Boyutu". *Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu-II*. Adıyaman.
- Kozacioğlu, G. Gördürür H. (1995). *Bireyden Topluma Ruh Sağlığı*. İstanbul: Melissa Matbbacılık.
- Lynch, K. (2012). *Kent İmgesi* (çev. İrem Başaran). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Narlı, M. "Romanda Zaman ve Mekan Kavramları", *Balıkesir Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Oktay, A. (2002). *Metropol ve İmgelem*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Pospelov, G. N. (1984). *Edebiyat Bilimi* (çev. Y. Onay). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Sartre, J. P. (2004). *İmgelem* (çev. A. Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Tatlılıoğlu, K. (2012). "Sosyal Bir Gerçeklik Olarak İntihar Olgusu: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme". *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 12(2).
- Tekin, M. (2009). *Roman Sanatı I*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Troyat, H. (2000). *Gogol* (çev. B. Kösemihal). İstanbul: Multilingual.
- Tümtaş, M. S. (2012). *Kent, Mekan ve Ayrışma*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Türk Dil Kurumu. (2006). *Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü*. Ankara: TDK.

Ulağı, S. (2002). “Edebiyata Farklı Bir Yaklaşım: İmgebilim”. *I.Ulusal Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Sempozyumu*. Eskişehir.

Ulağı, S. (2006). *İmgebilim “Öteki”nin Bilimine Giriş*. (Birinci Baskı). Ankara: Sinemis Yayınları.

İngilizce Kaynaklar

Seed, D. (1998). “The City and the Novel”. *Encyclopedia of the Novel*, Chicago: Fitzroy Dearborn.

Simmel, G. (1950). “The Metropolis and Mental Life. 1903”. *The Sociology of George Simmel*. Toronto: MacMillan Publishing.

İnternet Kaynakları

İnternet: Alver, K. Kent İmgesi.

Web: https://www.academia.edu/9536243/KENT_%C4%B0MGES%C4%B0 adresinden 21.12.2016 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Лисаевич И. И. (1986). Архитектура: Трезини, Доменико Андреа. *Энциклопедия Кругосвет*.

Web: <http://www.krugosvet.ru/node/39951> adresinden 18 Aralık 2014'te alınmıştır.

İnternet: Лугано, О. Ю. (2010). Доменико Трезини: Швейцарец, построивший Санкт Петербург. *Наша газета, Швейцария*.

Web: <http://www.nashagazeta.ch/node/8490> adresinden 5 Aralık 2014'te alınmıştır.

İnternet: Набилкина, Л. Н. (2013). Культурологический Образ Города В Отечественной И Зарубежной Критике.

Web: http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2013/10/kulturologiya/nabilkina.pdf adresinden 12.02.2015 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Образ офицерства в русской литературе.

Web: <http://www.domoficerov24.ru/obraz-oficerstva.html> 18 Eylül 2016'da alınmıştır.

İnternet: Тарасов, В. (2009). Стиль “Петровское барокко”: второе рождение в загородом домостроении. *Алфалан*, Санкт-Петербург.

Web: <http://www.alfaplan.ru/articles/vt/119/> adresinden 24 Aralık 2014'te alınmıştır.

.

.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : ÇETİN, Remziye Melike
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 20.01.1985
Medeni hali : Bekar
Telefon : 0 530 416 92 72
Faks : -
e-mail : cetinmelike@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi	Devam ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi	2010
Lise	Tokat Anadolu Lisesi	2003

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2014	Gazi Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil

Rusça, İngilizce

Yayınlar

Çetin, R. M. (2015). *I.Petro'nun Şaheseri: Petersburg*. Kars: Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi. 6. (3), 30-36.

GAZİ GELECEKTİR..

